

СЕРІЯ «БІБЛІОТЕКА ЖУРНАЛУ
“УПРАВЛІННЯ ШКОЛОЮ”»

Р. І. Черновол-Ткаченко, Т. Д. Сєдова,
І. В. Чепіга, Л. П. Ампілогова

ШКОЛА РОЗВИТКУ ОБДАРУВАНЬ

СЕРІЯ «БІБЛІОТЕКА ЖУРНАЛУ
“УПРАВЛІННЯ ШКОЛОЮ”»

КОД: УШК062

Отримуйте більше корисної та сучасної інформації!

Беріть участь у **БЕЗКОШТОВНИХ** інтернет-марафонах
від Видавничої групи «Основа»!

- Тривалість — 2-4 дні
- Актуальні теми
- Професійні українські та міжнародні спікери
- Сертифікати після перегляду вебінарів (за бажанням)
- Місяці проведення: березень, червень, серпень, жовтень

Записи попередніх вебінарів дивіться на нашому каналі у Youtube:
www.youtube.com/c/MARAFONOSNOVA

Підпишіться на нашу сторінку в мережі Facebook:
www.facebook.com/InternetMarafon

Підпишіться на сторінку Видавничої групи «Основа» у мережі
Facebook: www.facebook.com/OsnovaVG

- **БЕЗКОШТОВНІ** корисні матеріали для роботи
- Цікаві статті на актуальні теми та сценарії виховних заходів
- Розіграші методичних журналів та передплати на фахові видання

Підвищуйте свій професійний рівень! Користуйтеся усіма безкоштовними ресурсами від ВГ «Основа»!

9 786170 035523

УДК 37.09
Ч45

Черновол-Ткаченко Р. І. та ін.

Ч45 Школа розвитку обдарувань. Частина 1 / Р. І. Черновол-Ткаченко, Т. Д. Седова, І. В. Чепіга, Л. П. Ампілогова. — Харків : Вид. група «Основа», 2019. — 112 с. — (Бібліотека журналу «Управління школою»; Вип. 1 (192)).

ISBN 978-617-00-3523-3

У книзі презентовано освітнє середовище для обдарованих дітей в умовах гімназії, описано умови соціалізації середовища, розвитку окремих видів обдарованості, професійної компетентності педагогів.

Для керівників закладів освіти, педагогічних працівників.

УДК 37.09

Навчальне видання

Бібліотека журналу «Управління школою»

ЧЕРНОВОЛ-ТКАЧЕНКО Раїса Іванівна,

СЕДОВА Тетяна Дмитрівна,

ЧЕПІГА Ірина Василівна,

АМПІЛОГОВА Лідія Павлівна

ШКОЛА РОЗВИТКУ ОБДАРУВАНЬ

Частина 1

Головний редактор: *В.В.Григораш*, відповідальний за випуск: *Ю.М.Афанасенко*,
технічний редактор: *Є.М.Островський*, коректор: *О.М.Журенко*

Підписано до друку 11.01.2019. Формат 60×90/16. Папір газетн.
Гарнітура Шкільна. Ум. друк. арк. 7. Замовлення №19-01/14-04.

Надруковано у друкарні ТОВ «ТРИАДА-ПАК»
м. Харків, пров. Сімферопольський, 6. Тел. +38(057)703-12-21
www.triada-pack.com, email: sale@triada.kharkov.ua
ISO 9001:2015 № UA228351, FАMО TRIADA LLC (065445)

ТОВ «Видавнича група «Основа»».

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6058 від 01.03.2018 р.
61001, м. Харків, вул. Плеханівська, 66.

Тел. (057) 731-96-34. E-mail: office1@osnova.com.ua

ISBN 978-617-00-3523-3

© Черновол-Ткаченко Р. І., Седова Т. Д.,
Чепіга І. В., Ампілогова Л. П., 2019
© ТОВ «Видавнича група «Основа»», 2019

Зміст

Вступ. Історичний шлях становлення школи розвитку обдарувань	4
Формування привабливого іміджу гімназії — крок до авторського проекту «Школа розвитку обдарувань»	11
Наукові засади авторського проекту «Школа розвитку обдарувань» і педагогічні постулати	13
Освітнє середовище для обдарованих учнів авторського проекту «Школа розвитку обдарувань»	29
Умови індивідуальної роботи з обдарованим учнями	59
Умови розвитку художніх і фізичних здібностей	67
Умови розвитку професійної компетентності педагогів	68
Умови розвитку професійної компетентності педагогів на підставі діагностики	72
Умови розвитку педагогічної компетентності на підставі інформаційно-методичної підтримки	78
Умови розвитку педагогічної компетентності на підставі інноваційної діяльності	83
Моніторинг учнівських досягнень у різних видах інтелектуальних конкурсів і змагань, художніх конкурсах, спортивних змаганнях	95
Висновки	106
Список використаних джерел	107

ВСТУП. ІСТОРИЧНИЙ ШЛЯХ СТАНОВЛЕННЯ ШКОЛИ РОЗВИТКУ ОБДАРУВАНЬ

Район Петінки (нині — район Плеханівської в Слобідському районі) у 30-ті роки був одним із найбільших робітничих районів Харкова. З'їжджались сюди на паровозобудівний завод (зараз — завод ім. Малишева) здебільшого люди з передмістя, колишні селяни. На території заводу була і школа — примітивна дерев'яна споруда, задумана як осередок для навчання прибулих молодих робітників. Однак охочих навчатися було чимало й поза стінами підприємства, тому місцева влада прийняла рішення спорудити навчальний заклад в іншому місці, у районі сучасної станції метро «Спортивна».

Нову школу № 46 розпочали будувати 1936 року. Як і багато новобудов того часу, споруджували її за методом народної будови. Батьки, учні, учителі, громадськість району допомагали будівельникам. Завдяки цьому в рекордно короткий строк, за сім місяців, школу було збудовано. Її першим директором був Павло Сидорович Гончаренко. Тоді у 22-х класах школи навчалось 835 учнів. Наприкінці червня 1941 року тут відбувся перший випускний. 45 юнаків (а тоді це була чоловіча школа) прощалися з учителями, друзями, щоб завтра, 22 червня, кинути свою юність у полум'я Другої світової війни.

Коли ворог захопив Харківщину, школа № 46 перетворилась на німецький шпиталь, бо для своїх потреб фашисти завжди старались знайти найдобротніше приміщення. Та тривало це недовго. Запеклі бої за місто, відступи/наступи, перетворили школу, як і все навкруги, на руїни...

Після війни, 1946 року, під керівництвом директора В. С. Любимова школу почали відбудовувати. І вже 1 вересня 1948 року відчинила вона двері для 1800 учнів. Що то були за учні! Бідно одягнені, «переростки», чия психіка понівечена страхом, болем, втратами; вони не мали ні книжок, ні зошитів... Але мали неабияке бажання навчатись, бути корисними своїй країні.

У 50-х роках сюди було призначено нового директора — заслуженого учителя України Дмитра Федоровича Шепелева. Основне завдання, що стояло тоді перед школою, — дати знання з базових дисциплін і політехнічну освіту. Учні опановували ази професій токаря, слюсаря, фрезерувальника. Крім того, для вихованців 8–10-х класів упровадили виробничу практику для учнів. Ділові відносини склалися в педагогічного колективу школи з шефами із панчішної фабрики і особливо із заводу «Механоліт» (пізніше «Торгхолдмаш»).

За спогадами Анатолія Андрійовича Кордончикова (він при Шепелеві працював учителем хімії, а пізніше став директором), освітній заклад у ті часи намагався і сам заробляти кошти. У шкільних майстернях почали виготовляти нескладні металеві вироби та здавати їх у магазин, збирали металобрухт, макулатуру, розширювали площу пришкільної ділянки, де вирощували овочі.

На кінець 60-х років школа стала помітною на освітянській ниві і в Харкові, і за його межами за рівнем успішності, за кількістю медалістів, за кількістю добрих і корисних справ. Чого вартий був шкільний театр під керівництвом учителя російської мови та літе-

**Приміщення школи № 46,
відбудоване після війни**

Дмитро Федорович Шепелєв

**Учні 8-А класу на заводі
під час виробничої практики.
1957 рік**

ли було взято за Д. Ф. Шепелева, то засновником кабінетної системи в школі № 46 вважають Анатолія Андрійовича Кордончикова.

Прийшов він працювати сюди 1951 року. Позаду були курси водіїв, посада інструктора в автошколі, війна, незакінчений педагогічний інститут, навчання в якому можна було продовжувати лише за умови роботи в школі. Він пройшов шлях від лаборанта до директора школи.

Марко Еммануїлович Рабінович, викладач російської мови та літератури в 1956–1968 роках, керівник шкільного драматичного гуртка

ратури М. Є. Рабіновича! На його вистави збиралися мешканці з усієї околиці.

Як визнання наполегливої праці педагогічного колективу 1956 року, на честь 20-річчя, школі було присвоєно ім'я М.В.Ломоносова. Пам'ять про вченого згодом була увіковічена в традиційних днях гімназії, Ломоносівських турнірах.

Якщо говорять про впровадження чогось нового й прогресивного, то нерідко зауважують: це було за такого-то керівника. Так от, якщо курс на політехнізацію шко-

ли було взято за Д. Ф. Шепелева, то засновником кабінетної системи в школі № 46 вважають Анатолія Андрійовича Кордончикова.

Прийшов він працювати сюди 1951 року. Позаду були курси водіїв, посада інструктора в автошколі, війна, незакінчений педагогічний інститут, навчання в якому можна було продовжувати лише за умови роботи в школі. Він пройшов шлях від лаборанта до директора школи.

А. А. Кордончиков був надзвичайно вимогливим не лише до інших, але й до себе. Допізна майстрував із учнями приладдя для хімічної лабораторії, обладнував з учителями інші кабінети. Саме тоді новим віянням в освіті стала кабінетна система. Серед 4-х шкіл Харкова, які першими запровадили її, була і школа Кордончикова, про досвід якої напише пізніше всесоюзний журнал «Народное образование». Як учитель хімії давав такі знання, що випускники вищих навчальних закладів складали цей предмет на «п'ять», маючи в школі «трійку»? Прагнення вчителів давати міцні знання, навчатись нового, виховувати в дітях чесність, порядність, сумлінність були невід'ємними в роботі кожного. Нинішні педагоги, які починали свій шлях в освіту за Кордончикова, згадують: він дав нам такий заряд відповідальності, якого вистачило на все життя.

1985 рік. Насувались грандіозні зміни в суспільстві. Перебудова і в прямому, і в переносному значенні починається і в школі №46. У зв'язку із спорудженням станцій метрополітену вирішено знести приміщення школи й розпочати будівництво нової тут, де вона стоїть зараз. У цей час на посаду директора приходить нова людина — Лариса Костянтинівна Нікітіна.

Спорудження нової школи — справа нелегка для чоловіка, але доводилося тільки дивуватись, як цій жінці вдавалось і роботу в шко-

**Анатолій Андрійович
Кордончиков, директор школи
з 1968 по 1978 роки**

**Лариса Костянтинівна Нікітіна,
директор школи у 90-ті роки**

Віра Василівна Зибіна

лі тримати під контролем, і на будівельному майданчику організувати людей. Бо нову школу, як і колись, споруджували зусиллями не лише будівельників, а й усієї громадськості. Включалась «стара гвардія» учителів, батьки, учні... Той рік, коли зводилась нова школа, і сьогодні згадують у колективі як неповторний період. Була справа, яка об'єднувала всіх, і був лідер, здатний повести за собою.

І знову в рекордно короткий строк, за дев'ять місяців, нову школу прийняла комісія. Це був 1987 рік.

Як педагог, організатор навчального процесу Л. К. Нікітіна запалила колег ідеєю створення школи раннього розвитку малюків і мріяла про гімназію для шко-

лярів середнього й старшого віку. Паростки нового досвіду в країні були, але прецедентів такої реорганізації майже не було. Тож можна лише уявити, з якими труднощами ідеї втілювались у життя. «Гармонія» — так назвали школу для малюків 4–5 років. Біля джерел її створення стояли Т. М. Рибальченко, С. В. Булавина, відмінники народної освіти, чимало вчителів початкової школи, котрі мали досвід роботи, — І. Д. Бірюкова, Л. А. Останіна, К. В. Бойко, І. О. Бистрова.

Лише потяг із назвою «Гармонія» став на рейки, Ларису Костянтинівну уже турбувала інша проблема: школа-гімназія. Це зараз усе йде наїждженою колією. А тоді... Треба було пережити розпад Союзу, втрату ідеології, яка десятиліттями живила й формувала систему. Багато хто губився, але були й першопрохідці, які вели за собою інших. Такою була Лариса Костянтинівна. Вона запалювала своєю енергією так, що чогось не виконати було соромно. «У неї так горіли очі, коли розповідала про щось нове, що хотілось іти за нею, не оглядаючись», — ось так згадували про Нікітіну її колеги. Статус гімназії школа одержала 1992 року. Що залишила Л. К. Нікітіна по собі? Свої здійснені мрії про школу нового типу, спаяний колектив.

1995 року педагогічний колектив школи № 46 очолила Віра Василівна Зибіна. Варто зауважити, що цьому закладу щастило на керівників. Від самого початку кожен із них вносив щось своє, розвивав традиції попередників і йшов далі. У Віри Василівни теж були свої

мрії і своя мета — профільне навчання. Теж надзвичайно нова справа на той час. Майже революція в освіті. Суть профільного навчання полягає в тому, що освіта має бути загальною для всіх та індивідуальною для кожного. Є базові предмети, котрі треба вивчати всім, і є предмети, які вивчаються за бажанням: економіка і право, психологія та інформатика.

1996 року школа набуває статусу НВК (навчально-виховного комплексу) і запроваджує такі профілі навчання, починаючи з восьмого класу: лінгвістичний, економіко-правовий, економіко-математичний, природничий, журналістики. Паралельно починається перехід на навчання українською мовою. Першокласники 1997 року вже здобувають знання рідною мовою. Такі зміни вимагали перебудови в роботі педагогічного колективу. Потрібні були нові кадри, і не просто кадри, а вчителі, котрі психологічно були готовими до нововведень. У школі починає діяти Мала академія наук (МАН), у якій учні під керівництвом викладача чи зі школи, чи з ВНЗ працюють над науковими темами, навчаються шукати й досліджувати. Наукове товариство МАН так і назвали — «Пошук». Першим шкільним академіком став Антон Щирич, дев'ятикласник, який закінчив школу 2000 року. У 2003 році здобула перемогу на Міжнародному конкурсі робіт з екології (Стамбул, Туреччина) Олена Якунчикова, випускниця цього ж року. Це дозволило їй без іспитів вступити до Києво-Могилянської академії. А ще предметні олімпіади в самій школі і поза її межами, Ломоносівські турніри, запроваджені в масштабах міста. Усе це було спрямовано на виявлення обдарованих дітей, посилену увагу до тих, хто хоче навчатися. Чимало випускників школи у своїх листах поряд із подяками вчителям за здобуті знання відзначають, що в школі їх навчали залучатись до соціуму, уміння правильно орієнтуватись у житті. «Я закінчив школу 1999 року, — пише випускник С.Гонтар, — під час навчання у політехнічному інституті мав 5 наукових робіт з економіки і менеджменту. А це завдяки тому, що з 9 класу вибрав економіко-математичний профіль, брав участь у конкурсах МАН,

О. Якунчикова
в Стамбулі, 2003 рік

Т. Д. Седова

олімпіадах. Дипломи переможців допомогли мені вступити до ВНЗ лише за співбесідою».

І таких випускників, як С. Гонтар, багато. Олександр Мороз, випускник 1989 року — професор, працює викладачем у Кембриджському університеті; в Харківському педагогічному інституті працює професор економіки Наталя Внукова.

Курс на гармонійний розвиток учня передбачає й систему виховної роботи, яка органічно інте-

грується в навчальний процес. У 1997 році з'явився естетичний центр «Натхнення», який дає можливість школі розкривати дитячі таланти, а дітям займатися улюбленою справою. В.В.Зибіна чимало уваги надавала науковій роботі — учителі школи писали цікаві методичні розробки, складали підручники, встановлювали тісний зв'язок із ВНЗ. Із талановитими дітьми працювали викладачі вищої школи. Досвід гімназії узагальнювали на рівні області, про нього писали у всеукраїнських педагогічних виданнях. Школа нового типу відбулась. Є, що передати у спадок, є, із чим іти в майбутнє.

Із вересня 2003 року очолила школу Тетяна Дмитрівна Седова. Від перших кроків керівництва було зрозуміло, як непросто утримувати завойовані позиції навіть із найкращою системою освіти в окремо взятій школі. Підтримуючи славетну історію гімназії, відпрацьовувала вона систему роботи з обдарованими учнями. Головним вибором Т. Д. Седової стало вирішення найскладнішої проблеми — спрямування колективу на інноваційну діяльність, щоб гімназія ставала ще кращою та була сучасним освітнім закладом. Створювалася атмосфера єдності, розуміння, ділової взаємоповаги, бажання досягати успіхів, працювати колективом-командою.

ФОРМУВАННЯ ПРИВАБЛИВОГО ІМІДЖУ ГІМНАЗІЇ — КРОК ДО АВТОРСЬКОГО ПРОЕКТУ «ШКОЛА РОЗВИТКУ ОБДАРУВАНЬ»

Не секрет, що вибираючи освітній заклад, ми орієнтуємося на чутки, які породжуються суб'єктивними думками й оцінюваннями інших людей. І від того, яке враження складається у більшості, залежить репутація на багато років. Стихійно складений образ не завжди є об'єктивним, і він може спрацьовувати не на користь закладу освіти. Піклування про привабливий імідж гімназії, який диктують умови конкуренції, став наступним кроком до авторського проекту «Школа розвитку обдарувань».

Формування іміджу починалося з пропагування місії освітнього закладу, яка відображена у Концепції розвитку гімназії й полягає у створенні умов виявлення розвитку інтелектуальних, фізичних, художніх здібностей дитини та виробленні вмінь адаптуватися до життєвих ситуацій, самостійно отримувати нові знання й уміло застосовувати їх на практиці. Збудити творчі таланти дитини й дати виявитися їм, виховати людину з широким розумінням своїх громадянських обов'язків, людину, яка ніде не загубиться, — це завдання, що ставилося перед колективом. Складові іміджу складно ранжувати, оскільки вони залежать від конкретних потреб різних соціальних груп, які звертаються до освітніх послуг. Цілі різнобічні, але, які б акценти не висували, головним зовнішнім показником, що викликає зацікавленість батьків та учнів, залишається рівень знань випускників, їх спроможність вступити до вищих закладів освіти, де подальша освіта не повинна викликати в них труднощів. Відповідно до місії гімназії було розроблено модель складових іміджу, в якій виділено три блоки: освітні цінності, традиції та організаційну культуру, досягнення (*рис. 1*).

Дбаючи про імідж гімназії та крокуючи до вершини «Школа розвитку обдарувань», постійно аналізували досягнуті результати та формували вимоги до педагогів, серед яких визначено:

- × діяльність педколективу має бути новаторською й водночас зваженою;
- × проведення роботи з учнями не тільки на уроках, але й у позаурочний час;
- × надання чималої уваги індивідуальній роботі з обдарованими учнями;

Освітні цінності	<ul style="list-style-type: none"> × концепція, місія, завдання гімназії × програма розвитку системи роботи з обдарованими дітьми × програма індивідуального розвитку обдарувань
Традиції та організаційна культура	<ul style="list-style-type: none"> × гімн, герб, емблема гімназії, клятва гімназиста × умови виявлення та розвитку учнівських здібностей обдарувань × творчі групи: «Дослідник», «Інтелектуал», «Дискусійник»
Досягнення	<ul style="list-style-type: none"> × досягнення обдарованих учнів × якість знань учнів × учительські доробки та досягнення × нагороди гімназії

Рис. 1. Складові іміджу гімназії

- × організація цікавої позакласної роботи;
- × розвиток педагогічної майстерності.

Привабливість іміджу посилюється традиціями, які не підвладні часу (гімн, герб, емблема гімназії, клятва гімназиста), та компонентами, що розвиваються, — це новий зміст, новітнє оснащення, вільний доступ до мережі інтернету, сайт гімназії. Таким чином у гімназії склалася оптимальна організаційна культура реалізації місії та стратегій розвитку закладу.

Позитивний імідж гімназії коригується часом, постійно оновлюється обладнання, створюється привабливий зовнішній і внутрішній інтер'єр.

Гімназія як була, так і залишається інтелектуальним осередком у районі. Моральний стрижень, який передається вчителями до наступних поколінь, відіграє важливу роль у тому, щоб долати нові вершини, йти далі попри все. Життя йде вперед. Історія триває. Джерело знань і натхнення, яким усі попередні роки була гімназія, не пересихає...

НАУКОВІ ЗАСАДИ АВТОРСЬКОГО ПРОЕКТУ «ШКОЛА РОЗВИТКУ ОБДАРОВАНИХ» І ПЕДАГОГІЧНІ ПОСТУЛАТИ

Змінюється суспільство — зміни відбуваються в освіті, актуальною є підготовка молоді до самостійного життя у світі з інформаційною, мовною та комунікативною цілісністю. Оновлюється зміст освіти, педагоги опановують методи навчання компетентностей, упроваджують педагогіку партнерства, спрямовують свої зусилля на створення умов успішної адаптації дитини до мінливих обставин життя. Та все ж таки незмінним залишається, за словами Л.Гриневич, те, що «школа має прагнути виявити таланти кожної дитини, адже це формує людський капітал країни, її найбільший потенціал».

Вважають, що найкращою системою роботи з обдарованими дітьми є та, в якій виявляється й має можливість розвиватися кожна обдарованість. Створенням такої системи переймаються всі, хто працює з обдарованими дітьми. Гімназія з 2010 року активно реалізує авторський проект, ідеєю якого є виявлення обдарованих дітей на психометричному й педагогічному рівнях, забезпечення принципу поєднання когнітивного навчання з освітнім середовищем і створення умов для розвитку стійкої інтелектуальної, художньої, рухової обдарованості за системою індивідуальної роботи. Принципові положення реалізації цієї ідеї знаходять відбиток у Програмі розвитку Харківської гімназії № 46 ім. М.В.Ломоносова до 2018 року, Комплексній програмі розвитку системи роботи з обдарованими дітьми, Програмі розвитку допрофільної підготовки та профільного навчання (*додатки 1–3*).

Метою проекту є створення умов для виявлення обдарованих дітей на психометричному та педагогічному рівнях.

О.С.Антонова у своїх дослідженнях визначає, що загальна обдарованість виявляється у різних видах діяльності й виступає як основа продуктивності. Автор вважає, «психологічним ядром загальної обдарованості є розумові здібності (чи загальні пізнавальні здібності), навколо яких вибудовують емоційні, мотиваційні та вольові якості особистості». Спеціальна обдарованість виявляється у конкретних видах діяльності й може бути визначена типом передбачуваної діяльності — *інтелектуальна, творча, художня, психомоторна* (спортивна), *конструкторська, лідерська* (організаторська) та ін. Виділення видів

обдарованості за цими критеріями здійснюють, як правило, в межах п'яти видів діяльності, до яких належать практична, теоретична, художньо-естетична, комунікативна та духовно-ціннісна. Сфери психіки представлені інтелектуальною, емоційною та мотиваційно-вольовою. У межах кожної сфери можуть бути виділені різні рівні психічної організації: зокрема, в інтелектуальній сфері розрізняють сенсомоторний, просторово-візуальний, поняттєво-логічний рівні; в емоційній сфері — рівні емоційного реагування й емоційного переживання. Згідно з таким підходом можуть бути виділені такі види обдарованості: у практичній діяльності — обдарованість у ремеслах (професійна), спортивна (психомоторна), організаційна (лідерська); у теоретичній діяльності — інтелектуальна обдарованість різного спрямування; у художньо-естетичній діяльності — хореографічна, сценічна, літературно-поетична, образотворча, музична; у комунікативній діяльності — лідерська, атрактивна; у духовно-ціннісній діяльності — створення нових духовних цінностей і змістів, служіння людям. Кожен вид обдарованості передбачає одночасне залучення всіх рівнів психічної організації з перевагою найбільш важливого для певного конкретного виду діяльності. Наприклад, музичну обдарованість забезпечують усі рівні психічної організації, однак на передній план можуть виходити сенсомоторні якості (віртуоз) чи емоційно-експресивні якості (рідкісна музикальність). Поряд із цим є прихована обдарованість, пов'язана з наявністю певних психологічних бар'єрів — це складні за своєю природою і часто непередбачувані за характером прояву психічні феномени [3, с. 96].

Стосовно різних видів обдарованості слухними є визначення В. В. Щорса, який розрізняє *художню* обдарованість, що виявляється в галузях літератури, музики, мистецтва тощо; *творчу* — за якої дитина не вписується в стереотипи, вона творить, що їй подобається; *соціальну*, яку характеризує здатність вибудовувати довготривалі конструктивні взаємовідносини з іншими людьми та пристосовуватися, приймати рішення, планувати майбутнє з часовими обмеженнями, умінням чітко висловлювати думки; *інтелектуальну* — рисами якої є гострота мислення, спостережливість, виняткова пам'ять, виражена різнобічна допитливість, довготривалі заняття однією справою, легкість у навчанні, *рухову* (психомоторну) — яку вважають спортивною обдарованістю. Згаданим типам обдарованості притаманні різноманітні психологічні особливості, які виявляються у конкретній діяльності. Особливості обдарованих дітей різноманітні та контрверсійні й залежать від соціального фактора [85].

На думку О. Кульчицької, обдарованість вмщує високу пізнавальну активність (увага, сприймання, пам'ять), дивергентне мислення (оригінальність, критичність, здатність до узагальнення, прогнозування); творчу інтерпретацію пізнавального досвіду (вміння порівнювати, зіставляти, аналізувати, бачити нове, реконструювати раніше ство-

рене); емоційну захопленість діяльністю (інтерес, упевненість у досягненні успіху) [39].

М. Лейтес під терміном «обдарованість» розуміє набір здібностей. Він вважає, що дитяча обдарованість виявляється у схильності до праці, у гострій потребі дитини займатися певним видом діяльності [40].

Г. Костюк тлумачить обдарованість як своєрідність природних даних кожної особистості як сили, які є вихідною внутрішньою спонукою розвитку здібностей. Під здібностями він розуміє «істотні властивості людської особистості, що виявляються у її цілеспрямованій діяльності та зумовлюють її успіх» [33, с. 173].

Отже, аналіз наукових тлумачень обдарованості дає підстави дійти висновку, що поняття «обдарованість» розглядають дослідники по-різному і воно є багатограним. Серед розмаїття визначень можна виділити базові якості, притаманні обдарованій дитині, — значне випередження своїх однолітків у розумовому розвитку, здатність до нетрадиційного й абстрактного та швидкого мислення, розвинена пам'ять і підвищений пізнавальний інтерес та зацікавленість малюванням, музикою, читанням, допитливість, дослідницька активність і сміливість у висловлюваннях, здатність до прогнозування й узагальнення. Дивергентність мислення, творча інтерпретація пізнавального досвіду.

Ми поділяємо позиції дослідників Ю.З. Гільбуха, Л.І. Шрагина, А.І. Савенкова, які вважають, що феномену обдарованість притаманна підвищена пізнавальна активність і потреба в розумових навантаженнях, емпатія, здатність розуміти почуття та потреби інших людей; висока сензитивність до новизни, стимулу, здатність тривалий час концентрувати увагу на проблемі та пошуках її розв'язання, бачення проблеми під незвичним кутом зору, нетрадиційне мислення, здатне вийти за межі поставленого завдання; задоволення від процесу пошуку неординарного рішення, хороша пам'ять [13; 68].

Тож спираючись на вищеозначені наукові визначення феномену обдарованості, ми урахуємо наукові погляди педагогічних і психологічних ознак про обдарованість, які виявляються у процесі діяльності особистості й не викликають сумніву, а також обдарованість, яка виявляється у менш виражено в діяльності.

Поняття «обдарованість» у наукових джерелах тісно переплітається з таким термінами, як «здібний», «талановитий». Не можна не погодитись, що не будь-яка талановита дитина (взагалі людина) є разом із тим обдарованою. Як стверджує автор, «спільне вживання термінів «обдарований» і «талановитий» виступає як рід і вид. Будь-яка талановита дитина (взагалі людина) є разом із тим обдарованою, але не кожна обдарована людина може бути названа талановитою. Деяким обдарованим дітям потрібно досягнути рівня талановитості, і не всім, на жаль, це вдається [13].

Сучасна педагогіка під талантом розуміє якісно вищий рівень здібностей особистості. Передумовою розвитку таланту є задатки людини, які можуть перетворюватися на реальність за наявності сприятливих соціальних чинників.

На думку С. Гончаренка, талант — це поєднання певного ступеня генетично зумовленої обдарованості з працею. Формування таланту розпочинається з раннього дитинства [14].

До здібностей Б. Теплов відносить індивідуально-психологічні особливості людини, які виявляються в успішному виконанні завдання. Автор тлумачить поняття «здібності» за трьома ідеями: здібності — це індивідуально-психологічні особливості, які відрізняють одну людину від іншої; здібностями називають не загалом індивідуальні особливості, а лише такі, які мають відношення до успішного виконання окремої діяльності; здібності сприяють легкому і швидкому набуттю нових знань. Згідно з його концепцією заперечується спадковість здібностей. Він вважає, що вродженими можуть бути лише фізіологічні й функціональні особливості людини, які створюють певні передумови для розвитку здібностей і називаються задатками. Задатками пояснюють рівень розвитку обдарованості (високий, середній, низький), а також предметну орієнтацію обдарованої людини [76].

Наукові тлумачення здібності вказують на те, що кожна дитина від природи є здібною, залежно від рівня і характеру задатків. Поряд із цим ми враховуємо визначення О. Є. Антонової, яка вважає, що передумовою розвитку здібностей є багатозначні задатки, які є висхідним моментом розвитку здібностей. Характерним для задатків є те, що вони ні на що не спрямовані, не мають якісного визначення, змістового компонента. Здібності розвиваються на підставі задатків, але не визначаються ними, вони лише впливають на формування та розвиток здібностей у процесі діяльності [3, 63].

А на думку В. Д. Шадрікова, «здібності можна визначити як властивості функціональних систем, які реалізують окремі психічні функції, мають індивідуальну міру вираження, що проявляється в успішності та якісній своєрідності освоєння та реалізації окремих психічних функцій» [84, с. 11].

О. Г. Ковальов, М. М'ясищев, В. А. Крутецький розцінюють здібності як «ансамбль властивостей», необхідний для успішного здійснення певної діяльності, включаючи особливості мислення й емоційно-вольової сфери [28].

Ми враховуємо вище означені наукові визначення, а також Б. Теплова, який вказує на зв'язок здібностей з розвитком і вважає, що здібності розвиваються по спіралі: кожна здібність змінюється, набуває якісно нового характеру залежно від ступеня розвитку інших здібностей, а окремі здібності не можуть забезпечувати можливість успішного

виконання тієї чи іншої роботи — цього можна досягти завдяки обдарованості, яку розуміють як якісне своєрідне поєднання здібностей, від яких залежить досягнення успіху під час тієї або іншої діяльності [76].

Важливим для нашого проекту є тлумачення здібностей Дж. Гілфорда, який стверджує, що не завжди творчі здібності залежать від інтелекту [12]. Ми ураховуємо також і протилежну точку зору Д. Векслера, Г. Айзенка, Р. Стернберга, які доводять, що високий рівень інтелекту індивіда обумовлює високий рівень творчих здібностей [12; 1].

З точки зору інтелектуальних здібностей, обдаровані діти вирізняються тим, що вони досить легко виконують завдання будь-якої складності, схоплюють матеріал «на льоту», мають добре розвинену пам'ять, вроджену спостережливість, сконцентровану увагу. Такі діти мають особливі інтереси й заглиблюються в них.

Отже, згідно з науковими визначеннями здібностей не зведено до тих знань, навичок чи умінь, що вже вироблені в дитини, а яка має відношення до успішного виконання одного або кількох видів діяльності. Здібності базуються на вроджених задатках, які можуть бути різного рівня. Окремі здібності не можуть забезпечувати можливість успішного виконання тієї чи іншої роботи. Успішності досягають завдяки обдарованості, яка є своєрідним поєднанням здібностей, від яких залежить досягнення успіху під час діяльності.

Для практичного використання нами в педагогічній діяльності поняття здібності й обдарованість використовують як синоніми, оскільки Б. Теплов, О. М. Матюшкін, Н. В. Кузьміна у своїх дослідженнях допускають їхнє вживання як синонімів [63, 38, 24].

Визначення поняття «творчість» і «творча обдарованість» пов'язані з низкою труднощів. У науковому розумінні творчість визначено здебільшого за продуктом (створення нового).

Психологи поділяють активність людини на творчу й адаптивну. Вони доводять, що творчими є майже всі психічні процеси, за винятком автоматизованих дій, адже створення образу сприйняття або збереження в пам'яті, не говорячи про мислення, — це складна діяльність, у результаті якої відкидається незначне, об'єднуються суттєві ознаки, запам'ятовується необхідне, розв'язується нова задача.

Звертаючись до проблеми творчої обдарованості, привертають увагу дослідження Б. Ф. Ломова, який визначає складові творчості — процес, продукти, стимули, творчу особистість, творчу обдарованість [43].

О. М. Матюшкін вважає принципово важливим відзначити, що обдарованість необхідно пов'язувати із особливостями власне творчої діяльності. В його дослідженнях виділяють такі складові творчого потенціалу [45, с. 16]:

- × схильності, що виявляються в певній вибірковості, перевагах;
- × інтереси, їхнє спрямування та систематичність їхнього прояву;

- × допитливість, схильність до вирішення та пошуку проблем;
- × швидкість у засвоєнні нової інформації, утворення асоціативних масивів;
- × схильність до постійних порівнянь, зіставлень, вироблення еталонів для наступного відбору;
- × прояв загального інтелекту — схоплювання, розуміння, швидкість оцінювання і вибору шляху вирішення, адекватність дій;
- × наполегливість, цілеспрямованість, рішучість, працьовитість, систематичність у роботі, сміливе прийняття рішень;
- × інтуїтивізм — схильність до надшвидкого оцінювання, вирішень, прогнозів;
- × порівняно більш швидке опанування умінь, навичок, прийомів, володіння технікою праці, ремісничою майстерністю.

Феноменологія творчості досить неоднозначна, адже творчість — не лише створення суспільно значущого продукту, творчістю можна назвати всі ті відкриття, які людина виконує особисто для себе.

В.О.Моляко загальну структуру творчого потенціалу визначає такими складовими:

- × задатки, нахили, що виявляються в підвищеній чутливості, певній вибірковості, загальній динамічності психічних процесів;
- × домінування пізнавальних інтересів;
- × потяг до створення нового, до пошуку та розв'язання проблем;
- × швидкість у засвоєнні нової інформації, створення асоціативних масивів;
- × нахили до постійних порівнянь, зіставлень, вироблення еталонів для наступних порівнянь, відбору;
- × прояви загального інтелекту — розуміння, швидкість оцінювань і вибору шляхів розв'язку, адекватність дій;
- × емоційне забарвлення окремих процесів, емоційне ставлення, вплив почуттів на суб'єктивне оцінювання, вибір, надання переваг;
- × наполегливість, систематичність у роботі, цілеспрямованість, рішучість, працелюбність, сміливе прийняття рішень;
- × спрямування на пошуки аналогій, комбінування, реконструювання, змін варіантів, економність у рішеннях, використанні часу, засобів тощо;
- × здатність до прояву неусвідомлюваних швидких (іноді миттєвих) оцінювань, прогнозів, рішень;
- × порівняно швидке та якісне опанування вмінь, навичок, прийомів, техніки праці, майстерності виконання відповідних дій;
- × здібності до реалізації власних стратегій і тактик під час розв'язання різних проблем, завдань, пошуку виходу зі складних, нестандартних, екстремальних ситуацій [49; с. 14–15].

Ми вважаємо, що педагогічно виправданим є урахування означених процесів, які виявляються в основі творчості.

Отже, попри те що природа творчої діяльності, її механізми індивідуальні, вони мають різні варіації творчого процесу й різні прояви, творчість оцінюють головним чином за оригінальністю. Ознаками творчих здібностей є виникнення питань, проблем, припущень, які не пов'язані з успішністю у навчанні, але саме вони найчастіше характеризують творчо обдаровану дитину.

На думку дослідника В.М.Онацького, творчі здібності вміщують здатність до ризику, дивергентне мислення, гнучкість у мисленні й діях, швидкість мислення, здатність висловлювати оригінальні ідеї, винаходити щось нове, багату уяву, сприйняття неоднозначних речей, високі естетичні цінності, розвинену інтуїцію [56; с. 358–367].

Підсумовуючи наукові погляди про творчість, безперечним є те, що творча обдарованість може бути різною у своїх особистих проявах. Їй притаманна оригінальність, вихід за межі загальновизнаного, дивергентність мислення.

Аналіз наукових джерел переконує, що феномен «обдарованість» складний і його не можна виявляти за єдиним показником та, крім того, обдарування є реальним явищем тоді, коли природній потенціал має можливості виявлятися в будь-якій діяльній формі.

У підсумках наукових визначень ми поділяємо таке: дослідженню обдарованості присвячено чимало наукових праць, у яких будь-яке визначення нормативних понять обдарованості вказує на те, що за ознаками проявів діяльності суб'єкти відрізняються від норми й підпадають під ту або іншу категорію обдарованості. Обдаруваннями вважають підвищену пізнавальну активність, підвищену потребу в розумових навантаженнях, раннє усвідомлення мети своєї діяльності, здатність тривалий час концентрувати увагу на проблемі та пошуках її розв'язання, нетрадиційно мислити, вийти за межі завдання, хорошу пам'ять у ранньому дитинстві, бачення проблеми під незвичним кутом зору тощо.

Оскільки для підтвердження правильності кожного із вищезазначених поглядів наводять безліч достатньо вагомих аргументів, ми урахуємо існування двох внутрішньо різних явищ — обдарованості-потенції та обдарованості-реалізації. З обдарованістю-реалізацією все більш-менш ясно — обдарована особистість правильно розвивала надані їй здібності на підставі природних задатків і досягла високих результатів у тій діяльності, що нею була обрана. Обдарованість-потенція ставить перед педагогами низку суттєвих запитань, і в першу чергу — як визначати обдарованих дітей, і що з ними робити.

За всіма показниками обдарування — це особливість, якою природа наділяє дитину і, щоб виявляти її й розвивати, потрібно створювати умови, за яких обдарована дитина проявляє свої здібності, обдарування

та реалізує природний потенціал. Розвиток обдарувань — це завжди результат складної взаємодії природних задатків, шкільного й соціального оточення та простору, який формується у процесі діяльності особистості. Крім того, важливими компонентами обдарованості є наполегливість, яка має становити основну якість особистості.

Послугуючись науковими поглядами та практичним досвідом педагогічного колективу гімназії, ми виходили з того, що обдарована дитина потребує до себе підвищеної уваги тому, що їй властиві особливі риси характеру, особливості в мисленнєвій сфері, в освітній діяльності. Педагоги, помічаючи будь-яку обдарованість дитини, мають прокладати лінію майбутнього розвитку, розширювати діапазон педагогічної підтримки можливого вибору обдарованою дитиною, а не звужувати й наперед не визначати його, не маніпулювати, а давати можливість обирати; свідомо йти шляхом нетрадиційного, інколи невідомого, але педагогічно виправданого з точки зору такого явища, як обдарованість. Не можна дати рецепти на кожен день, для кожного випадку, тому декларують ціннісні орієнтації педагогічного супроводу обдарованої дитини, які не виникають самі по собі, а формуються на підставі тих наукових ідей та умов, які визначають у закладі й постійно підтримують, а педагог сам приймає рішення, яке позитивно вплине на розв'язання означеної проблеми.

Оскільки обдарованим дітям недостатньо навчання в межах стандартів шкільної програми, тому мають бути передбачені спеціальні умови, що сприяють розвитку виявлених обдарувань, особливе освітнє середовище та психолого-педагогічна підтримка таких дітей.

Б.Г.Кремінський виокремлює десять основних аспектів умов розвитку здібностей та обдарувань особистості, зокрема такі:

- × дієва психолого-педагогічна система виявлення природних здібностей, інтересів і нахилів дітей;
- × зростання рівня завдань і вимог відповідно до прискореного підвищення рівня творчих інтелектуальних здібностей;
- × суспільна важливість створення соціальних умов реалізації потенціальних можливостей дитини, закладених природою;
- × збудження інтересу до тієї галузі знання або мистецтва, де особистість має відповідні здібності;
- × формування у свідомості індивіда морально-етичних, загальнолюдських цінностей;
- × забезпечення умов реалізації принципу індивідуалізації;
- × розвиток цілеспрямованості та наполегливості;
- × зміцнення здоров'я як педагогічна проблема;
- × дослідження природних здібностей особистості та вплив на їх розвиток;
- × ефективне використання кожною людиною потенціалу, закладеного природою [36].

А. Остапенко зауважує, що забезпечення умов розвитку здібностей обдарованих учнів передбачає створення організаційно-педагогічних, змістових, технологічних і матеріально-технічних нововведень у закладі, серед яких:

- × інноваційна структура управління закладом;
- × управлінська модель із урахуванням специфіки навчального закладу;
- × інноваційні процеси в системі навчання та виховання учнів;
- × цілеспрямоване підвищення науково-методичного, загальнопедагогічного та професійного рівня вчителів;
- × демократичні засади в управлінні процесами;
- × експериментально-пошукова діяльність учителів;
- × керівництво процесом дослідницької, пошукової діяльності учнів;
- × ефективна діяльність психологічної служби;
- × вивчення стану здоров'я та фізичного розвитку дітей, відповідного психологічного клімату в колективі.

Автор вважає за необхідне також визначення варіативної складової робочого навчального плану, розроблення комплексу методичних матеріалів і рекомендацій, відбір педагогічних кадрів, участь учнів в олімпіадах та конкурсах, навчання за індивідуальними програмами, спрямованими на:

- × удосконалення знань, умінь і навичок;
- × поглиблення та розширення знань, з огляду на інтереси та спеціальні здібності учнів [60].

М. Карне, М. Розенова, виділяють принципи складання програм для обдарованих дітей, серед яких:

- × включення різноманітного матеріалу, збалансованого та сприятливого для їхнього всебічного розвитку;
- × створення умов для знаходження реалістичного уявлення про себе;
- × згладження невідповідності між високим інтелектуальним розвитком і доступними руховими навичками;
- × наявність поступального ходу розвитку, оптимальний і плановий перехід дитини із одного рівня на інший;
- × диференціація та індивідуалізація (за допомогою виділення груп учнів залежно від виду їх обдарованості) [67].

Такі принципові вимоги до програми автор пояснює тим, що одного інтелекту в житті недостатньо й тому повинні розвиватися навички цілеспрямованості, наполегливості та бажання довести справу до кінця.

Отже, передумов, факторів і чинників, які зумовлюють розвиток здібностей дітей чимало, що породжує можливість розмаїття комбінацій окремих його аспектів.

Як зазначають дослідники В. М. Поліщук, В. І. Карамушка, на сьогодні практично кожен загальноосвітній навчальний заклад має свою систему роботи з обдарованими учнями, що розкриває загальні положення, принципи та шляхи розв'язання цієї проблеми [64].

Звернемось до практиків стосовно чинних систем роботи з обдарованими дітьми в окремому навчальному закладі.

Зокрема, у Полігонівській ЗОШ І–ІІІ ступенів Жовтневого району Миколаївської області систему роботи з обдарованими дітьми становлять гуртки, клуби, спецкурси, курси за вибором, факультативи [ел. ресурс: docplayer.net/70166733-Cilisnist-sistemi-roboti-shkoli-ta-vc].

У СЗШ № 10 м. Сєверодонецька Луганської області система складається з окремих видів освітньої діяльності учнів, зокрема, таких як заохочення обдарованих учнів до ґрунтового розроблення теми, яка їх зацікавила, вирішення нестандартних завдань або використання знань, як виходять за межі шкільних підручників, вивчення позапрограмового матеріалу, надання допомоги із самовизначення та розвитку особистості учасника олімпіади, а також формування в учнів методологічних знань для обдарованих учнів, упровадження додаткових предметів, спецкурсів, проведення факультативних занять, забезпечення діяльності осередку наукового товариства МАН, роботи в мережі інтернет [ел. ресурс: teacher.at.ua].

Система роботи з обдарованими учнями у вищезначених закладах передбачає використання психодіагностичного інструментарію (тести, анкети тощо) з метою створення банку даних зі змістовними характеристиками обдарованих дітей і надання необхідної підтримки.

С. А. Когут, заступник директора з навчально-виховної роботи Новоолександрівської загальноосвітньої школи І–ІІІ ступенів Запорізького району Запорізької області, подає освітнє середовище для обдарованих дітей у вигляді алгоритму педагогічної діяльності [ел. ресурс: <https://vseosvita.ua/.../stvorenna-osvitnogo-seredovisa-dla-obj>]:

- × виявлення здібностей та обдарувань учнів;
- × створення банку даних «Обдарована дитина»;
- × мотиваційна робота з обдарованими учнями для орієнтації їх на досягнення високих результатів діяльності;
- × ступенева профілізація навчання;
- × упровадження додаткових предметів, спецкурсів, курсів за вибором;
- × робота гуртків;
- × організація самоосвітньої діяльності учнів;
- × робота в мережі інтернет;
- × організація роботи консультаційного центру;
- × змістовна позанавчальна робота;
- × співпраця із позашкільними установами.

У Харківській спеціалізованій школі I–III ступенів № 132 систему роботи з обдарованими дітьми подано у вигляді *принципів* діяльності педагогічного колективу [ел. ресурс: school132.edu.kh.ua]:

- × орієнтація на змагання, потреби дитини;
- × актуалізація лідерських можливостей учнів;
- × максимальне розширення кола інтересів;
- × домінування розвивальних можливостей над інформаційним насиченням;
- × ускладнення змісту навчальної діяльності;
напрямів:
- × гурткова робота із предмета;
- × позакласні заходи у межах предметних тижнів;
- × предметні заходи у класі із запрошенням батьків;
- × участь в олімпіадах різного рівня, творчих конкурсах різного рівня;
- × театралізовані свята.

В. М. Поліщук під час узагальнення практичного досвіду вітчизняних загальноосвітніх навчальних закладів виділяє два підходи до організації роботи з обдарованими дітьми:

- × підтримання постійного інтересу учня до предмета шляхом позиції для вирішення нестандартних завдань, вивчення позапрограмового матеріалу, участь у олімпіадах, МАН, конкурсах тощо;
- × індивідуальний підхід до кожного учня, допомога у самовизначенні та розвитку особистості, успішна соціалізація.

Проведений аналіз діяльності практиків стосовно роботи з обдарованими дітьми вказує на те, що кожен освітній заклад має свою систему роботи, які характеризують положення, принципи, напрями, форми, розв'язання нестандартних завдань, підтримання пізнавального інтересу. Окремі системи подано у вигляді алгоритмів роботи педагогічного колективу, традиційних й інноваційних методів організації освітньої діяльності вчителів та учнів. При цьому всі заклади освіти надають перевагу розкриттю поняття «обдарованість», умовам виявлення (діагностичні методики тести, поради вчителям, батькам), меншою мірою розкривається освітнє середовище, в якому розвиваються виявлені обдарування.

Отже, чинники (форми, методи, принципи), за якими практики формують системи роботи з обдарованими дітьми вказують на те, що означені науковцями (Б. Г. Кремінський, А. Остапенко, М. Розеновою) умови розвитку учнівських обдарувань є обмеженими (рис. 2).

Започаткований нами авторський проект «Школа розвитку обдарувань» доповнює умови практиків чинниками, які нами розроблені або адаптовані до умов гімназії:

Рис. 2. Складові умов роботи з обдарованими дітьми

- × виявлення обдарувань під час освітнього процесу за показники комітету з освіти США щодо пошуку обдарованих учнів, адаптованими нами до умов діяльності гімназії;
- × діагностування педагогічних умов освітнього середовища для здібних та обдарованих учнів за показниками, які ми дібрали й систематизували за напрямками педагогічної діяльності щодо розвитку інтелектуальних здібностей під час освітнього процесу;
- × моніторинговий психологічний супровід обдарованих учнів за авторською програмою;
- × реалізація авторських програм розвитку соціально важливих здібностей (дискусійних, дослідницьких, інтелектуальних, рухових);
- × соціалізація обдарованих учнів у виховному середовищі гімназії;
- × розвиток професійної компетентності педагогів на підставі діагностики, інформаційно-методичної підтримки інноваційних пошуків (рис. 3).

Аналіз низки підходів до роботи з обдарованими дітьми дозволив нам окреслити такі педагогічні постулати, дотримання яких є невід'ємною складовою діяльності колективу:

- × спрямування педагогічної діяльності на виявлення учнівських здібностей, обдарувань;
- × поглиблення, збагачення, прискорення, інноваційність, проблематизація навчально-виховного процесу;

- × ставлення до обдарованості як до необхідності постійного пошуку найбільш стійкого виду обдарування дитини;
- × забезпечення розвитку обдарованості конкретної дитини;
- × збереження індивідуальності обдарування постійним стимулюванням саморозвитку, самовиховання;
- × постійна ефективна педагогічна взаємодія з батьками;
- × забезпечення принципу ампліфікації для кожної дитини, що полягає у створенні умов для збагачення індивідуального навчально-виховного простору;
- × опертя в освітній діяльності на універсальні й національні традиції та культурні цінності.

На підставі вищезазначених постулатів побудова освітнього середовища для обдарованих дітей надає можливості забезпечити його насичення (збагачення ресурсного потенціалу), структурованість (оптимальний засіб організації) та варіативність (забезпечення індивідуальних траєкторій розвитку суб'єктів освітнього процесу).

Спробуємо надати теоретичного обґрунтування умовам виявлення обдарованої дитини в межах гімназії. Ми урахували наукові визначення відомого дослідника Дж. Рензуллі про створення освітніх умов не тільки для обдарованих, але й усіх дітей [54]. Відповідно до його концепції, проілюстрованої трьома колами, які взаємно перетинають-

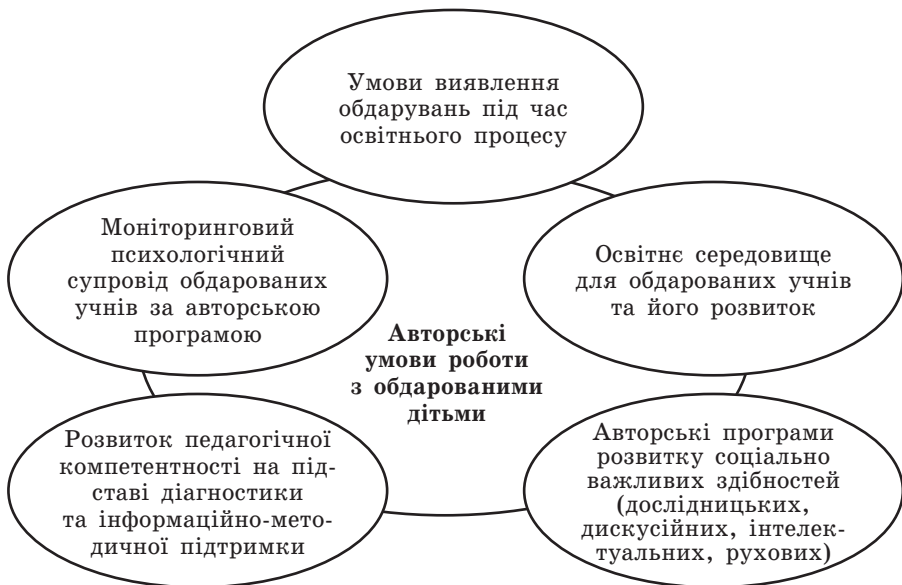

Рис. 3. Авторські аспекти роботи з обдарованими дітьми

ся, обдаровані учні виявляються не тільки за результатами психологічних тестів, але й під час освітньої діяльності. Їхня кількість може бути значно вищою, ніж за умов їх ідентифікації за допомогою тестів чи за інтелектуальними досягненнями. Демократичність цієї моделі дозволяє відносити до категорії обдарованих тих, хто виявив високі показники хоча б у одному з параметрів (рис. 4).

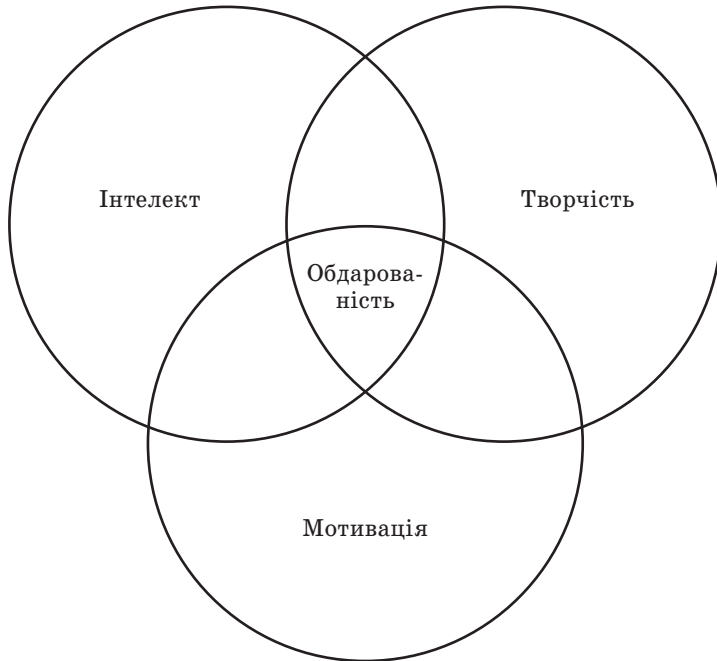

Рис. 4. Трикільцева модель обдарованості Дж. Рензулі

Два перших рівні розраховані на всіх дітей, серед яких у процесі занять виявляються ті, які можуть вважатися обдарованими. Наступним рівнем передбачено індивідуальні заняття й самостійну діяльність у напрямі, що викликає найбільший інтерес, під час яких обдарована дитина отримує досвід творчої роботи та досвід створення свого продукту, а не просто засвоєння знань.

Проблему виявлення (діагностики) обдарованості на педагогічному рівні вирішують на підставі використання показників пошуку обдарованих учнів під час освітнього процесу Комітету з освіти США [46], які ми адаптували до умов гімназії (таблиця 1, додаток 4 «Виявлення обдарованих учнів у 5-А класі під час освітнього процесу за адаптованими показниками, у підґрунті яких перебувають показники, складені комітетом із освіти США»).

Таблиця 1

Здібності, за якими вчителі виявляють обдарованих учнів	
Учителі української мови та літератури	Учителі іноземних мов
Учень: × захоплюється читанням; × спроможний довго утримувати в пам'яті символи, літери та слова; × логічно складає текст і речення; × цікаво висловлює свої думки	Учень: × захоплюється вивченням іноземних мов; × любить читати іншомовні книги; × розуміє іноземні слова й логічно складає речення, питання
Учителі природничих наук	Учителі математики й інформатики
Учень: × часто ставить питання про походження предметів або їх функції; × виявляє зацікавленість до експериментів; × демонструє незвичне для його віку розуміння причинно-наслідкових зв'язків	Учень: × виявляє зацікавленість до обчислень, вимірювань, зважування або впорядкування предметів; × виявляє незвичайне для його віку розуміння математичних відношень; × демонструє легкість у сприйманні й запам'ятовуванні математичних символів (цифр і знаків); × з легкістю виконує прості операції додавання, віднімання; × часто висловлює свою точку зору

Педагог під час опанування ознак здібності та творчості як сукупності властивостей і якостей обдарованої особистості здійснює пошук видів обдарувань, використовуючи при цьому всі можливі засоби. Виявлені обдарування спрямовано розвиваються в подальшому. Завданням педагогів є спостереження за проявом інтелектуальних особливостей дитини, до яких належать незвичність точки зору, схильність використовувати символічні порівняння для висловлення власних думок, здійснювати змістовий синтез тощо, концентрування уваги на різних процесах мислення: діти, які менше сумніваються і більше впевнені й навіть тоді коли вони помиляються, які висловлюють свої сумніви навіть стосовно своїх безумовно правильних відповідей, залишаючи місце для подальшого пошуку, які досліджують задачі, що розв'язується.

Виявляються обдарування також у різних сферах діяльності особистості: «Шкільний марафон», інтелектуальні змагання, заняття в гуртках і спортивних секціях (рис. 5).

Важливе значення має діагностика виявлення обдарувань на психологічному рівні. Складні, неординарні випадки встановлення ступеня виразності, корекція виявлених дефектів — це коло уваги психологів. Сферою їхньої діяльності є виявлення прихованих креативних здібностей, професійних нахилів, інтелектуальної та соціальної обдарованості, рівнів сформованості навчальних мотивів.

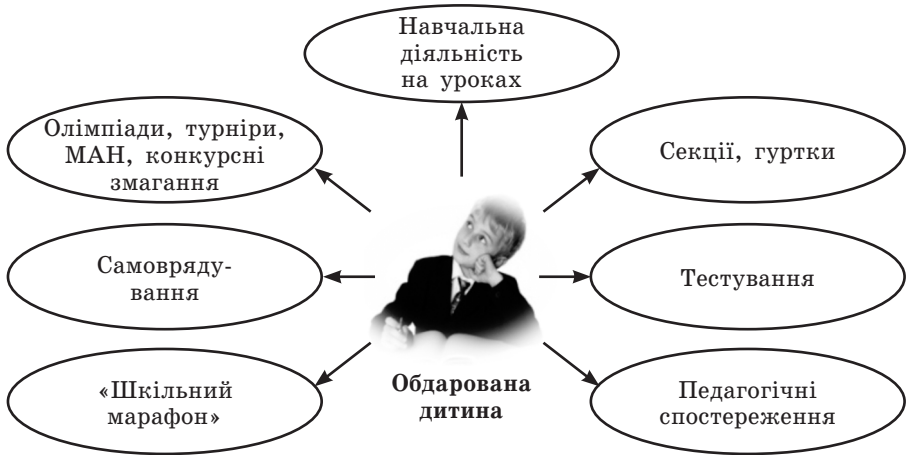

Рис. 5. Сфери пошуку здібної та обдарованої дитини

Психологи досліджували різноманітні моделі діагностики й аналізу отриманих даних. У літературі описано комп'ютерні алгоритми, програми, математичні статистичні способи, за допомогою яких здійснюють вимірювання складності завдань та здібності досліджуваних. Неабиякого розповсюдження отримали моделі Г.Раша, матриці Дж. Равена, тести Г.Ю.Айзенка, Д. Векслера та інших учених, які стали не тільки найбільш відомими, але й найефективнішими засобами діагностики інтелекту.

Для формування банку «Обдарована дитина» в гімназії використовуємо психодіагностичні методики (Режим доступу до електронного ресурсу: https://vk.com/doc30443101_189219099):

- × методика Равена щодо вивчення інтелекту;
- × тест творчого мислення П. Торренса «Фігурна форма»;
- × анкета Б.К.Пашнева з вивчення мотивів навчальної діяльності;
- × опитувальник Б.К.Пашнева з вивчення рівня пізнавальної активності.

У середньому щороку до банку «Обдарована дитина» заносять анкети близько 540 учнів, із них 420 — це інтелектуально обдаровані діти, 70 — творчі, 50 — мають фізичні задатки (додаток 4, «Банк «Обдарована дитина»»).

Такими умовами забезпечують демократичність щодо виявлення обдарованих учнів у класно-урочній системі навчання та підтверджують її тим, що можливості прояву здібностей надано всім учням, а не тільки обраним, а до роботи з обдарованими входить важливий аспект — формування інтересів, розвиток і задоволення потреб.

ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ДЛЯ ОБДАРОВАНИХ УЧНІВ АВТОРСЬКОГО ПРОЕКТУ «ШКОЛА РОЗВИТКУ ОБДАРУВАНЬ»

1. ПОНЯТТЯ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

У широкому розумінні поняття «освітнє середовище» — це сукупність об'єктивних зовнішніх умов, факторів, соціальних об'єктів, необхідних для успішного функціонування освіти. Це система впливів і умов формування особистості, а також можливостей для її розвитку, які містяться в соціальному та просторово-предметному оточенні.

Ми поділяємо думки дослідника В.Ясвіна про освітнє середовище: «система впливів і зовнішніх чинників формування особистості, а також можливостей для саморозвитку особистості в його оточенні» [86, с. 107], та Г.Ковальова, який поділяє його (освітнє середовище) на структурні компоненти, до яких автор відносить такі [28]:

- × фізичне оточення — шкільне приміщення, його дизайн, розмір і просторова структура навчальних кабінетів, умови для розміщення учнів;
- × людський фактор — відбір учнів, наповнення класів і його вплив на соціальну поведінку учнів, якість підготовки педагогів, структура шкільного контингенту;
- × програма навчання — новаторський характер змісту програм навчання, технології навчання, стилю і методів навчання, форми освітньої діяльності, характеру контролю.

У створенні умов для обдарованих учнів ми урахуємо, що її (обдарованість) розглядають не як статичну, а як динамічну характеристику (Ю.Д. Бабаєва, А.Й. Савенков та ін.), яка реально існує лише в русі та розвитку.

Динамічність зумовлена не лише розвитком самої дитини, але й зовнішніми впливами — мікросередовищем. Умови динамічності в роботі з обдарованими учнями, які пов'язані з впливами зовнішнього середовища, ми забезпечуємо з посиланням на Мультифакторну модель обдарованості Ф. Монкса. Автор запропонував концепцію обдарованості, в якій компоненти обдарованості подає у вигляді трьох кілець, які перетинаються як у Дж. Рензулі, але вилучає із своєї моделі чотирикутник, який символізує сприятливе навколишнє середовище (Д. Рензулі) і змінює його мікросередовищним трикутником «сім'я – школа – однолітки» (рис. 6).

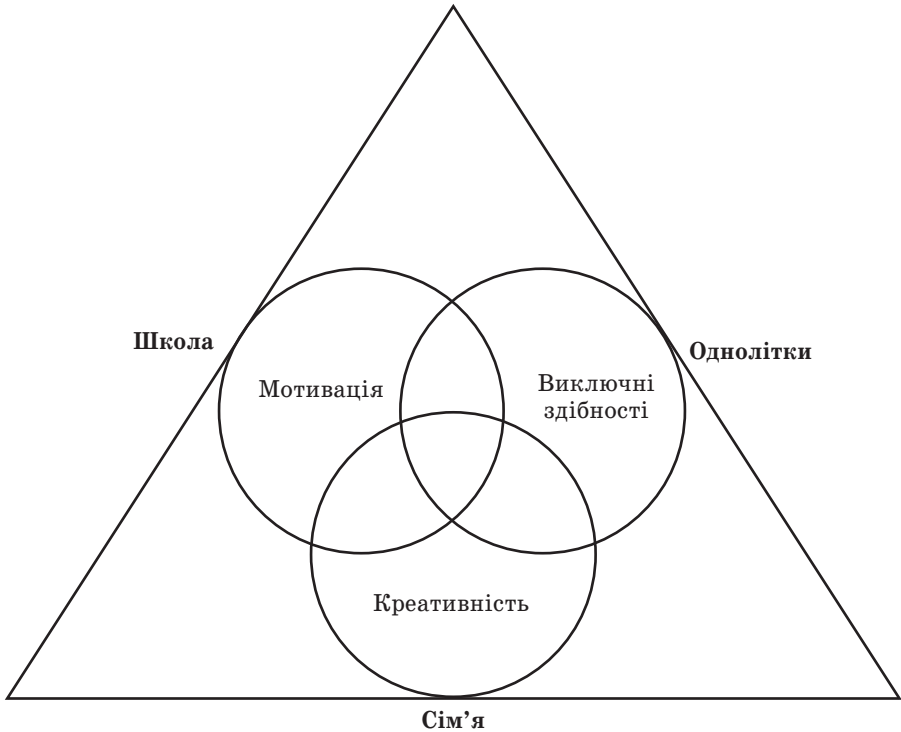

Рис. 6. Мультифакторна модель обдарованості Ф. Монкса

У більшості досліджень освітнє середовище оцінюють у термінах ефективності освітнього закладу як соціальної системи. При цьому наголошено, що не існує заздалегідь підібраних показників, які б визначили цю ефективність, оскільки кожний освітній заклад унікальний із одночасним відображенням процесів, які відбуваються у суспільстві.

Освітнє середовище гімназії для обдарованих учнів підпорядковане поглядам науковців, які вважають, що воно має забезпечувати повноцінне розкриття потенціалу всіх сфер психіки і здібностей обдарованого індивіда (фізичних, емоційних, пізнавальних, особистісних, духовно-моральних) відповідно до його індивідуальних особливостей і завдань вікової соціалізації. При цьому передбачено, що складний та системний характер феномену обдарованості потребує передусім створення варіативного, збагачувального й індивідуалізованого освітнього середовища відповідно до вікових особливостей обдарованої особистості.

Умовами освітнього середовища для обдарованих учнів є спрямування їх на розширення світогляду особистості, на вибір найцікавішого виду навчальних занять за своїм уподобанням, на розвиток різнохарактерного мислення, удосконалення пізнавальних здібностей,

що дає можливості особистості виходити на розвиток творчих здібностей, на самовдосконалення шляхом спланованого освітнього процесу та використання власного внутрішнього інтелектуального потенціалу.

Безперечним визнаємо визначення поняття «освітнє середовище» за А. Я. Данилюком, який наголошує на наявності взаємозв'язку умов, які забезпечують формування людини і взаємовплив, взаємодію оточення із суб'єктом [15]. Цим принциповим підходом у гімназії задають спрямування освітнього середовища на включення значущих для дитини знань і використання комфортних технологій в освітній діяльності.

Означені принципи освітнього середовища надають можливості орієнтувати освітній процес гімназії на створення умов для обдарованих учнів, серед яких культивують моральні цінності, проектують інформаційний потік, інтегрують суспільний устрій, реалізують програми індивідуального розвитку.

У нашій моделі знаходить відбиток теорія В. Ю. Гаврилюка, в підґрунті якої перебувають такі принципи проектування освітнього середовища [10]:

- × інноваційний характер пізнавальної активності та самостійності в освітній діяльності;
- × мобільність суб'єктів освітньої взаємодії (доступність будь-де і будь-коли);
- × створення персональної траєкторії розвитку всіх суб'єктів педагогічної взаємодії на підставі самоосвітньої діяльності засобами інформаційно-комунікаційних технологій;
- × варіативність в організації відповідно до освітніх завдань і запитів педагогічних працівників, учнів та їхніх батьків, політики держави.

Оскільки вищеозначені принципові положення доповнюють поділом на звану «горизонталь» і «вертикаль», то «горизонталь» ми забезпечуємо доповненням до навчального плану курсами та предметами за вибором, а «вертикаль» — створенням умов для засвоєння матеріалу на якісно новому рівні — розвитку особистості з поглибленим вивченням окремих навчальних предметів.

Із оперттям на класифікацію методів роботи з обдарованими дітьми М. Лейтеса [41] у гімназії використовуємо різноманітні прийоми роботи з обдарованими дітьми: тематичні й індивідуальні завдання, спрямовані на розширення, поглиблення знань, проблемно-ситуативні завдання, проводимо науково-дослідницьку діяльність, завдяки якій формуються пізнавальна, особистісна, самоосвітня та соціальна компетентність, навчання за індивідуальними навчальними програмами; профільні класи — специфікою яких є цілеспрямований розвиток певного типу обдарованості.

Із урахуванням означених наукових поглядів на освітнє середовище для обдарованих учнів ми побудували Модель умов освітнього середовища авторського проекту «Школа розвитку обдарувань» (рис. 7).

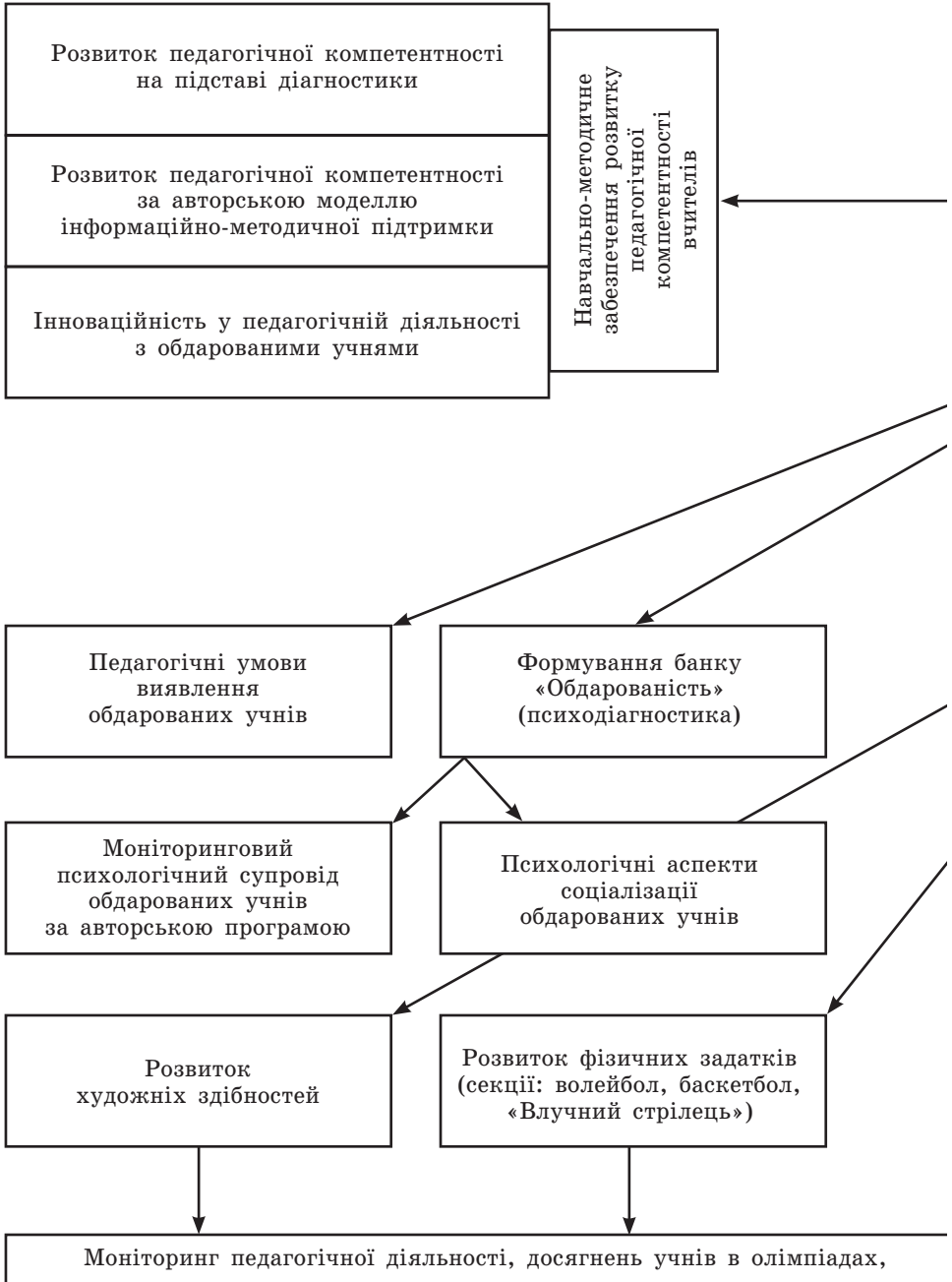
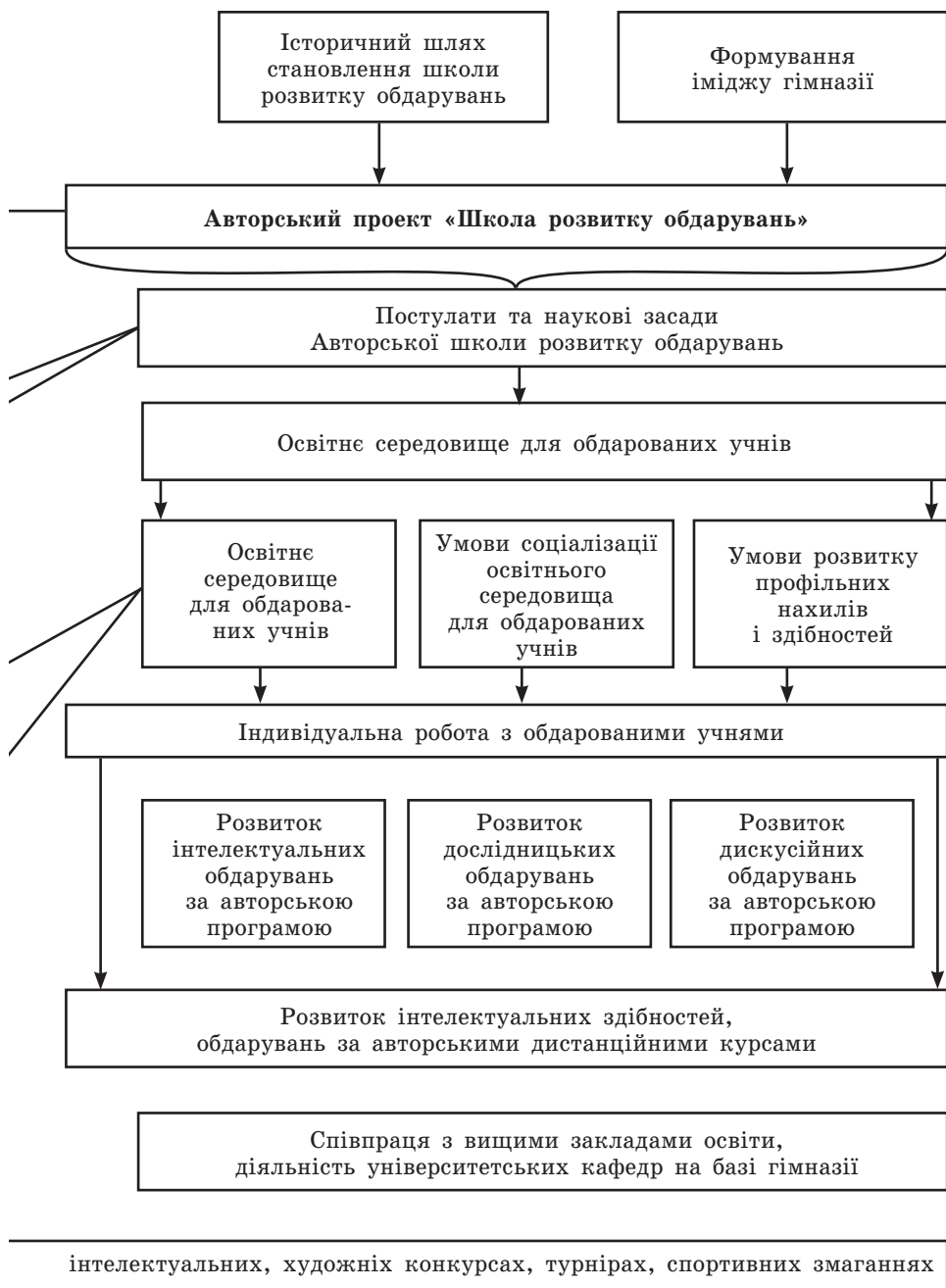

Рис. 7. Модель умов освітнього середовища авторського проекту «Школа розвитку обдаровань»

Організаційні умови для обдарованих учнів створюємо на підставі Моделі організації роботи з обдарованими дітьми, якою охоплено здобувачів освіти всіх ступенів навчання (рис. 8).

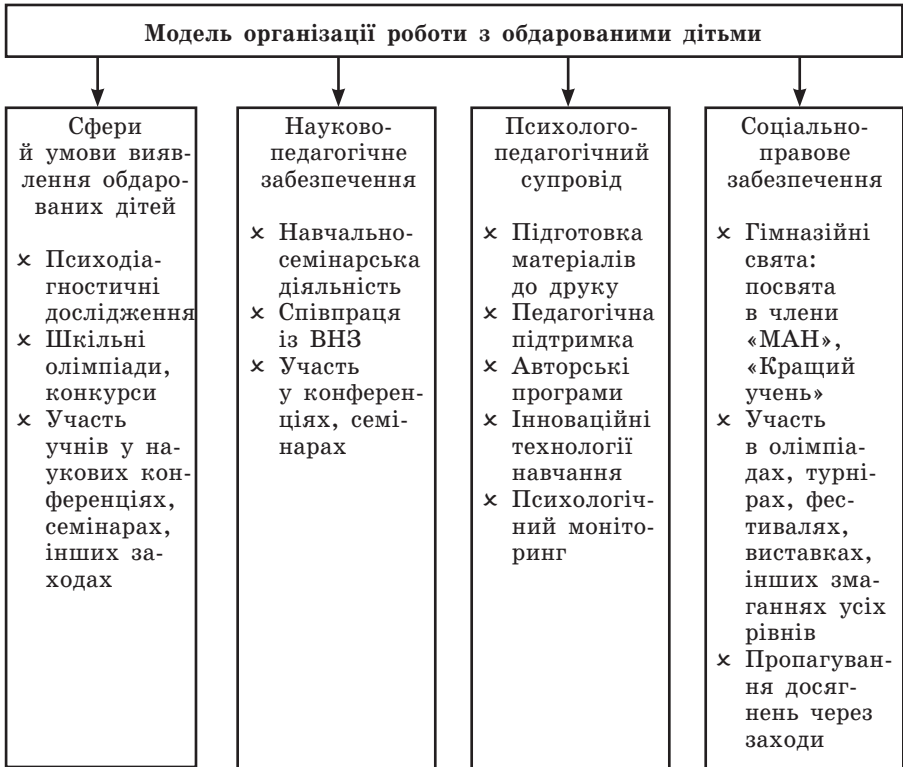

Рис. 8. Модель організації роботи з обдарованими дітьми

Діяльність педагогів перших класів підпорядковано створенню освітніх умов із життєвими ситуаціями, вирішення яких потребує докладання інтелектуальних зусиль, прояву логічних та аналітичних умінь. Філологічні здібності розвивають шляхом поглибленого вивчення англійської або французької мови на вибір.

В освітній діяльності другого ступеня зменшується час на виконання традиційних видів завдань щодо опрацювання теоретичної інформації та збільшення питомої ваги продуктивних завдань, які забезпечують алгоритмічно-дієвий і творчий рівні засвоєння знань.

Обрані умови достатньо мобільно дають змогу їм реагувати на потреби дітей, а головне — будучи багатофункціональними, надають чималій частині школярів можливості розкрити свої здібності не тільки в одному, але й у кількох видах інтелектуальної, фізичної, художньої діяльності.

У створенні освітнього середовища для обдарованих учнів важлива функція належить психологічній службі гімназії, яка полягає в проектуванні й організації середовища, що сприяє розкриттю потенційних можливостей учнів, забезпечує максимальну реалізацію здібностей, орієнтує особистість на саморозвиток. Модель діяльності психологічної служби школи, яка діяла до впровадження авторського проекту, і вважають традиційною, недостатньо забезпечувала умови проекту. У гімназії діє авторська модель моніторингового психологічного супроводу обдарованих учнів, розроблена психологом О.В.Гармаш, за якою урахують вікові особливості прояву здібностей і обдарувань на кожному етапі розвитку дитини (додаток 5 «Програма моніторингового психологічного супроводу обдарованих дітей у Харківській гімназії № 46 ім. М.В.Ломоносова Харківської міської ради Харківської області»).

За цією програмою основними завданнями психологічного супроводу роботи з обдарованими дітьми визначено:

- × виявлення дітей із високим рівнем творчого потенціалу та вивчення психологічних аспектів, які впливають на реалізацію їхніх творчих задатків і здібностей;
- × усунення відхилень щодо психофізіологічного й індивідуального розвитку особистості учнів, які ускладнюють і перешкоджають формуванню соціально-корисної життєвої перспективи
- × спрямування зусиль суб'єктів навчальної діяльності (педагогів, батьків, самих учнів) на створення життєтворчого освітнього простору, що сприяє розвитку потенційної обдарованості кожної дитини;
- × акумулювання в освітньому процесі варіативних видів діяльності, форм і методів психолого-педагогічного супроводу для моделювання різноманітних сфер самовизначення особистості (довкілля, суспільство, мистецтво, наука) та спонукання учнів до результативного вияву творчої активності в цих сферах.

Створену систему організації діяльності психологічної служби структуровано за напрямками й віковими особливостями розвитку особистості. Кожний етап має мету, завдання, методи роботи, діагностичний інструментарій, корекційно-розвивальні програми.

Із урахуванням специфіки навчання та виховання учнів, а також концептуальних положень розвитку гімназії, принциповими підходами психологічної служби до роботи з обдарованими дітьми визначено:

- × наступність в організації роботи з обдарованими дітьми із урахуванням досвіду минулих років;
- × визначення пріоритетним розвиток особистості;
- × визнання права кожної дитини на унікальність і неповторність;
- × різноманітність форм і методів роботи.

Розроблена модель дозволяє спрямовувати педагогічну діяльність на виявлення індивідуальності щодо сприйняття обдарувань дитини, на гуманізацію освітнього середовища, на розвиток індивідуальності.

У діяльності психологічної служби виділяють три етапи, що різняться постановкою цілей і способами вирішення завдань, характерних для кожного конкретного етапу:

I етап — моніторинговий психологічний супровід навчально-виховного процесу учнів молодшої школи 1–4-х класів;

II етап — моніторинговий психологічний супровід освітнього процесу учнів 5–7-х класів;

III етап — моніторинговий психологічний супровід допрофільної підготовки та профільного навчання учнів 8–11-х класів.

На кожному етапі проводять роботу з батьками та вчителями. З метою підвищення ефективності роботи з обдарованими дітьми психолог здійснює кураторство на кожному етапі, яке містить такі форми діяльності:

- × діагностичну;
- × корекційно-розвивальну;
- × консультативно-просвітницьку;
- × організаційно-методичну.

Відповідно до науково-методичного й інформаційного забезпечення роботи з обдарованими учнями проводять консультативну допомогу учням за тематикою: «Міжособистісні відносини», «Поривання до успіху або страх невдачі», «Відповідальність за свої дії та вчинки», «Як розв'язують проблемні ситуації», «Як ставитися до критики та порад», «Прояви егоцентризму» тощо.

Модель діяльності психологічної служби є інтегральним утворенням трьох аспектів:

- × **наукового** (вивчення закономірностей психічного розвитку й формування особистості з метою розроблення методів і методик професійного застосування психологічних знань за умов сучасної школи);
- × **прикладного** (здійснення соціально-психологічного супроводу освітнього процесу, із урахуванням підвищення професійного й особистісного зростання суб'єктів навчальної діяльності);
- × **практичного** (забезпечення безпосередньої роботи практичних психологів у гімназії).

На підставі програми моніторингового психологічного супроводу обдарованих дітей забезпечуємо спрямування педагогічного колективу гімназії на виконання визначених стратегій розвитку освітнього середовища для обдарованих учнів гімназії.

2. УМОВИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ ОБДАРОВАНИХ УЧНІВ

Роботи О.Безпалько, О.Кузьменко, Л.Міщик та ін. доводять, що швидкий темп розумового розвитку неоднаково задіює різні аспекти інтелекту, що і є причиною виникнення в дитини проблем, пов'язаних з труднощами соціальної адаптації через дезадаптивну поведінку, невміння самостійно опановувати нові знання, вирішувати проблеми, які виникають у житті, — саме це сьогодні цінує сучасне інформаційне суспільство. Людську природу як сукупність універсальних потреб реалізують різними способами залежно від конкретних соціальних умов і постійно модифікують під впливом соціуму. До того часу, наголошують автори, доки об'єктивні умови в суспільстві та культурі залишаються незмінними, соціальний характер виконує переважно стабілізуючу роль. Коли ж умови змінюються таким чином, що перестають відповідати функціональному характеру, виникає розрив, унаслідок якого соціальний характер із чинника стабілізації перетворюється на чинник дезінтеграції, «із цементувального розчину на динаміт» [5, 48]. Усе це обґрунтовує тезу про створення умов соціалізації освітнього середовища для обдарованих учнів.

У широкому значенні соціалізація означає процес, під час якого особистість здобуває якості, необхідні їй для життєдіяльності в суспільстві. Тривалий час найбільш розповсюдженим було розуміння соціалізації з погляду психоаналізу. Зокрема, у З. Фрейда її зведено до процесу придбання контролю над безсвідомими імпульсами з метою адаптації до ворожого людині середовища, як процес переходу суспільних цінностей і норм із особистих у внутрішні.

Як зазначає Н.М.Завгородня, за сучасних умов розвитку освітнього закладу соціалізація обдарованих учнів є нагальною проблемою, розгляд і розв'язання якої спонукали дослідників до переосмислення соціалізації особистості [20].

У гуманістичній психології соціалізацію інтерпретують як самоактуалізацію чи самореалізацію. У вітчизняній психологічній науці процес соціалізації розглядають як соціальну адаптацію й інтеріоризацію норм і правил (тобто пристосування й засвоєння суспільних норм) [28].

Вітчизняні дослідники А.В.Мудрик, І.М.Ковчина, І.Д. Бех, О.В.Беспалько, Л.І.Міщик, І.М.Пінчук та ін. зауважують, що розв'язання широкого кола методологічних і прикладних проблем, пов'язаних із відтворенням та нарощуванням потенціалу обдарованості дітей, потребує створення освітнього середовища як сукупності умов для навчання, розвитку, індивідуалізації та соціалізації обдарованої особистості, що забезпечує можливість прояву й розвитку її обдарованості відповідно до природних задатків, інтересів, вимог вікової соціалізації, з одного боку, та соціальним запитом — з іншого [5].

У нашому проекті ми дотримуємо гуманістичної психології соціалізації, а саме наукової інтерпретації адаптації на підставі інтеріоризації суспільних норм і правил за рахунок самоактуалізації та самореалізації особистості.

Між ученими немає єдності щодо визначення поняття «соціальний досвід особистості» та «соціалізація». Л. Виготський стверджує, що соціальна взаємодія має багато в чому суб'єктивний, особистісний характер, «від спрямування, характеру та організації спілкування людини залежить опанування нею культури, формування ціннісного ставлення до себе і світу, до культури, до творення її й себе» [87, с. 128]. Суб'єктивність людини виражено у виборі конкретних форм реалізації спілкування, в особливостях психічної взаємодії (взаєморозуміння, співпереживання, взаємини тощо). У цьому сенсі діяльність є сферою виховання.

З огляду на наведені теоретичні положення безперечним є те, що соціалізація не є пасивним продуктом оточення особистості. Маючи наявні розбіжності в тлумаченнях соціалізації особистості, можна все ж таки визначити, що це явище є процесом набуття, засвоєння й активного відтворення індивідом соціального досвіду, знань, цінностей, рис характеру, спеціальних навичок, норм соціальних ролей, відносин за соціальних умов. А відбуватися це може в середовищі, в якому наявні соціально значущі норми життя, соціальні обставини, створені шкільним життям. Йдеться не про формування якогось заданого стандарту особистості, а про створення умов для становлення поведінкових якостей підлітка на основі «наповнення» шкільного життя етичними категоріями, соціально значущою діяльністю.

Означені умови соціалізації особистості перебувають у підґрунті освітнього середовища гімназії, в якому обов'язковим компонентом є педагогічна діяльність, спрямована на адаптацію обдарованої дитини до суперечливого зовнішнього світу з метою її мобільного входження в соціум і можливості зайняти в ньому належне своє місце.

Оскільки проблему соціалізації освітнього середовища пов'язано з успішним або з неуспішним життєвим стартом молодої людини, то для обдарованої дитини вона є однією з найважливіших.

Ми урахуємо, що випускник, який вступає у взаємини із соціальним середовищем після шкільного, сприймає його по-різному, залежно від рівня готовності до діяльності за нових умов. Тому важливим завданням у роботі з обдарованими дітьми є усунення протиріччя між освітнім і соціальним середовищем (рис. 9).

Виховне середовище гімназії не обмежене вимогами освітнього процесу, в якому домінують лише специфічні норми, правила поведінки та діяльності, воно наповнене соціальним життям, яке вимагає від дитини володіння навичками самостійності під час прийняття рішень, комунікативними вміннями, інформаційно-комунікаційними техноло-

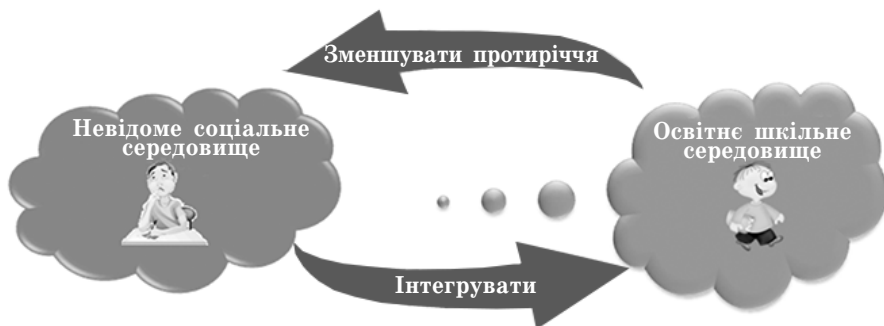

Рис. 9. Вимоги до педагогічної діяльності

гіями й іншими вміннями та способами діяльності, які знадобляться в майбутньому, щоб у соціумі не відчувати страху та невпевненості.

Важливим у цьому напрямі ми вважаємо, що адаптація особистості значною мірою залежить від тих якостей, рис, умінь і навичок, яких набуває дитина не тільки у шкільному середовищі.

Ми урахуємо той факт, що ще до школи дитина вступає у відносини з усім складним світом навколишньої дійсності, які переплітаються і які позитивно або негативно впливають на моральний і фізичний її розвиток. Важливими соціальними чинниками впливу на дитину в позашкільну житті є:

- × авторитетна думка певних особистостей;
- × конкретні дії (поведінка цих людей);
- × конкретна життєва ситуація;
- × життєвий простір дитини (музеї, театри, освітні заклади культури, інтернет, медіа, ЗМІ (рис. 10).

Не можна не урахувати того, що зустрічаються сім'ї, які прагнуть уберегти дитину від труднощів, створити «тепличі» умови, за яких ініціатива та самостійність не потрібні, й така сімейна соціалізація має розходження зі шкільною і суперечить їй. Найбільш виражені недоліки сімейного виховання відображено на рис. 11.

Входження учнів у ритм гімназійного життя відбувається мобільно завдяки педагогам, класним керівникам, психологам, соціологу гімназії — усім, хто забезпечує адаптаційні умови на всіх етапах навчання.

Механізмом збалансування сімейного, позашкільного та шкільного виховання для обдарованих учнів є доведення до батьків важливих ознак сучасного соціального середовища:

- × інформатизованість;
- × динамічність;
- × невизначеність майбутнього;

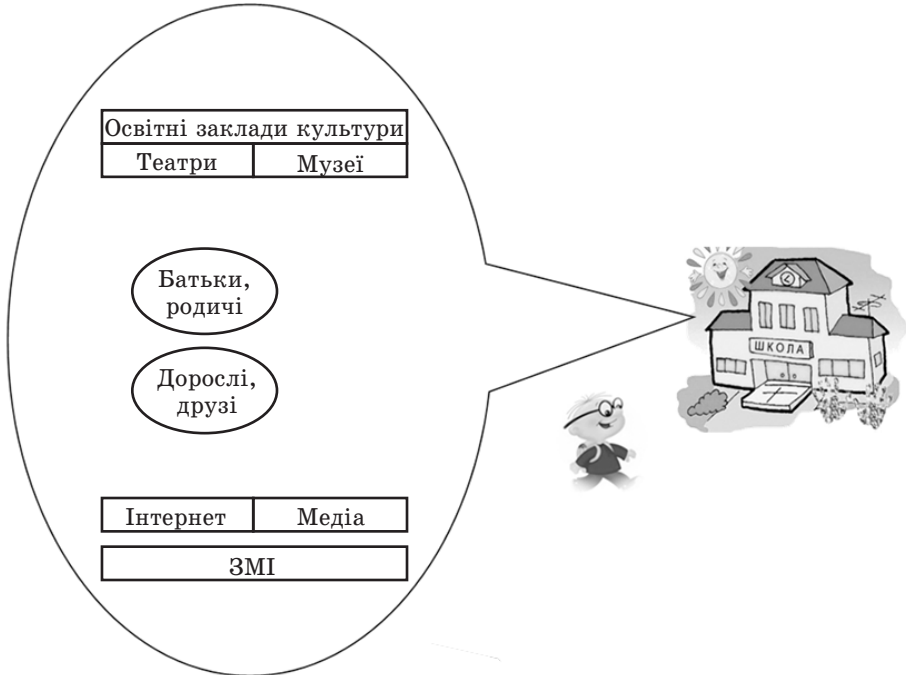

Рис. 10. Соціальні чинники позашкільного середовища

- × пріоритетність ідеології індивідуалізації;
- × наявність конкуренції;
- × глобалізованість процесів;
- × безробіття;
- × постійна зміна умов існування.

Умовами адаптації в освітній діяльності обдарованих учнів є можливість набути таких умінь:

- × робота з комп'ютером;
- × збирання й оброблення інформації;

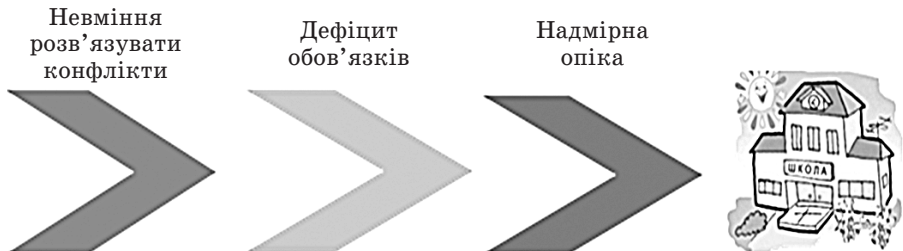

Рис. 11. Недоліки сімейного виховання

- × сприймання нового як умови можливого задоволення своїх потреб;
- × самостійне прийняття рішення та виконання поставлених завдань;
- × самовизначення (хочу і можу; хочу, але не зможу), самооцінювання (чого досягаю, не досягаю та чому);
- × відповідальність за власні дії;
- × опанування нових знань;
- × пристосування досягнень до нових умов;
- × самовизначення, самооцінювання, відповідальність за власні дії.

Важливими чинниками соціалізації освітнього середовища вважають якості особистості, яких вона має набути у процесі навчання, що цінує сучасне суспільство. Тому в педагогічну діяльність постійно вносять зміни, які висуває соціум зі своєю швидкоплинністю, долають догми, шаблони традиційності в освітньому середовищі.

За умов розвитку української державності важливими чинниками соціально зорієнтованого середовища є ідеї, які означені в Концепції громадянського виховання за умов української державності [32]. У цьому документі зазначено, що головне завдання сьогодишньої практики — це створення освітнього середовища, у якому наявними є:

- × відкритість до соціуму;
- × залучення дітей до розв'язання суспільно значущих та особистісних життєвих проблем, формування досвіду громадянської поведінки;

Рис. 12. Принципові положення соціально зорієнтованого середовища

- × розвиток творчого потенціалу всіх суб'єктів навчально-виховного процесу;
- × спонукання школярів до самостійного розв'язання власних життєвих проблем у нестабільному суспільстві;
- × життєтворчість як здатність забезпечити дитині можливість облаштувати власне життя, творити колективні та міжособистісні взаємини.

Означені принципи є визначальними орієнтирами під час створення умов соціалізації обдарованих учнів в усіх сферах педагогічної діяльності. Ці принципи доводять до педагогічного колективу у вигляді моделі «Ознаки соціально зорієнтованого середовища гімназії» (рис. 12).

На підставі означених принципових положень формують завдання, над виконанням яких працюють педагоги:

- × забезпечення діяльності дитини за умов, наближених до реального життя;
- × налагодження спілкування у шкільному середовищі та за його межами;
- × формування самосвідомості дитини;
- × розвиток інтелектуального, творчого, художнього, фізичного потенціалу на доступному рівні кожної дитини.

Ми вважаємо, що ефективність соціалізації обдарованої дитини чималою мірою забезпечують подоланням догм, усуненням застарілих, традиційних форм роботи і наданням переваги діяльнісному підходу в роботі з обдарованими дітьми.

Важливим у соціалізації виховного середовища є залучення обдарованих учнів до участі в учнівських угрупованнях. Діяльність педагогів у цих угрупованнях зорієнтована на виховання інтегрованих якостей особистості за загальною ознакою «цінності» (рис. 13).

За моделлю ціннісних орієнтацій в учнів виховують віру у власні здібності, стимулюють активність і творчість. Школярів навчають партнерства та взаєморозуміння, лідерства й поваги до інших, ініціативності під час прийняття рішень, висловлювання думок, відповідальності щодо реалізації індивідуальних і колективних справ.

Соціалізацію обдарованих учнів у контексті ціннісних орієнтацій здійснюють за рахунок реалізації соціальних, культурологічних і науково-пошукових проектів: «Подаруй усмішку дитині», «Тільки пам'ять не сивіє», «І чужому навчайтесь, й свого не цурайтесь», «Знайомтесь! Таланти нашої гімназії!», «Ми — за безпеку життя», «Ми дуже різні, але ми разом», «Подаруй мені крила». У межах останнього проекту в гімназії проводимо благодійний ярмарок, після якого зароблені кошти

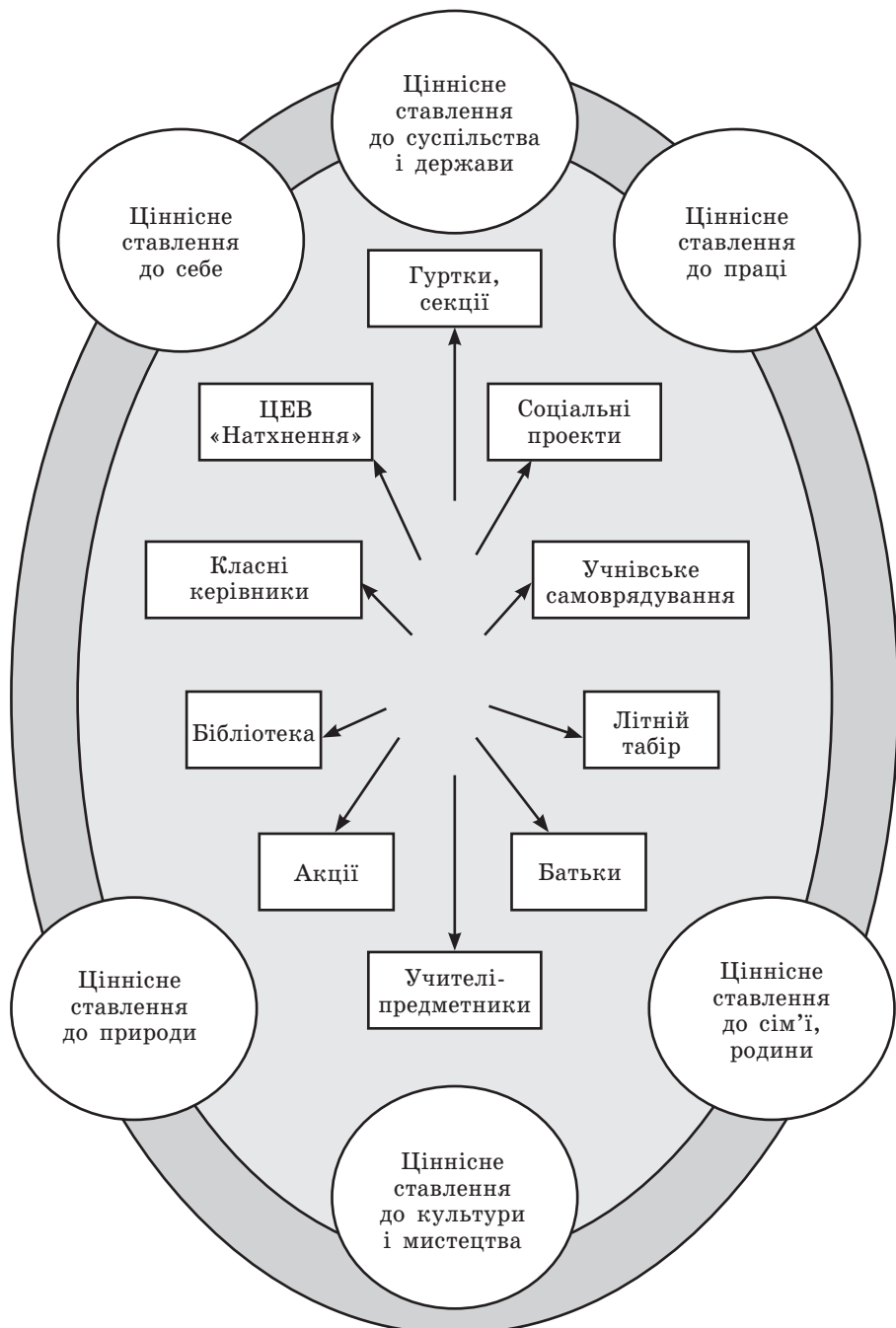

Рис. 13. Модель виховання ціннісних ставлень

йдуть на допомогу дітям-сиротам Зеленогайського дитячого будинку, на придбання подарунків до Новорічної ялинки, для хворих дітей онкологічного центру обласної дитячої лікарні № 1.

Ми ураховуємо зазначений авторами О. Кузьменко і Л. Міщик важливий аспект соціалізації обдарованих учнів, який наголошує, що людина реалізує свої потреби різними способами залежно від конкретних умов, що постійно модифікуються під впливом соціуму. На підставі гуманістичної психології визначають цінності, які тією чи іншою мірою відображають визнання гармонії суспільних та особистих інтересів, пріоритет загальнолюдських цінностей (істина, здоров'я, мир, милосердя, добро, допомога іншій людині тощо). У зв'язку з цим основним завданням соціалізації ми визначаємо налагодження балансу між відповідальністю суспільства перед особистістю й особистості перед суспільством. Тому педагогам надають якостей особистості у вигляді моделі, які цінує сучасне суспільство (рис. 14).

Означені умови соціалізації освітнього середовища для обдарованих учнів надають їм можливостей розвивати якості громадянськості, підготуватися до навчання у вищому навчальному закладі, бути активними в соціумі.

3. ПСИХОЛОГІЧНІ АКЦЕНТИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ

Сьогодні практичні психологи використовують різні моделі психологічного супроводу обдарованих учнів, які враховують вік дитини, специфіку освітнього закладу, рівень готовності педагогічних працівників до роботи із обдарованими учнями та інші показники. Але за новими принциповими підходами до освітньої діяльності учнів із сучасними вимогами до випускників освітніх закладів з'являються нові акценти під час роботи з інтелектуальною, творчою обдарованістю.

Основною проблемою обдарованих учнів, із якими доводиться працювати практичним психологам за нинішніх умов, залишається проблема перевантаження емоційної та інтелектуальної сфер, зниження порогів стресостійкості, вигорання, фізіологічна втома. Психологи зауважують: доки вчитель у роботі з обдарованими дітьми надаватиме перевагу цінності академічних знань, традиційним підходам в організації навчання, а не індивідуальному стилю мислення дитини та способам діяльності, доти й буде його турбувати проблема зниження мотивації і як наслідок — «затухання» обдарованості. До того ж традиційні підходи до навчання не завжди дозволяють педагогам зосереджуватись на індивідуальних навчальних, діяльнісних

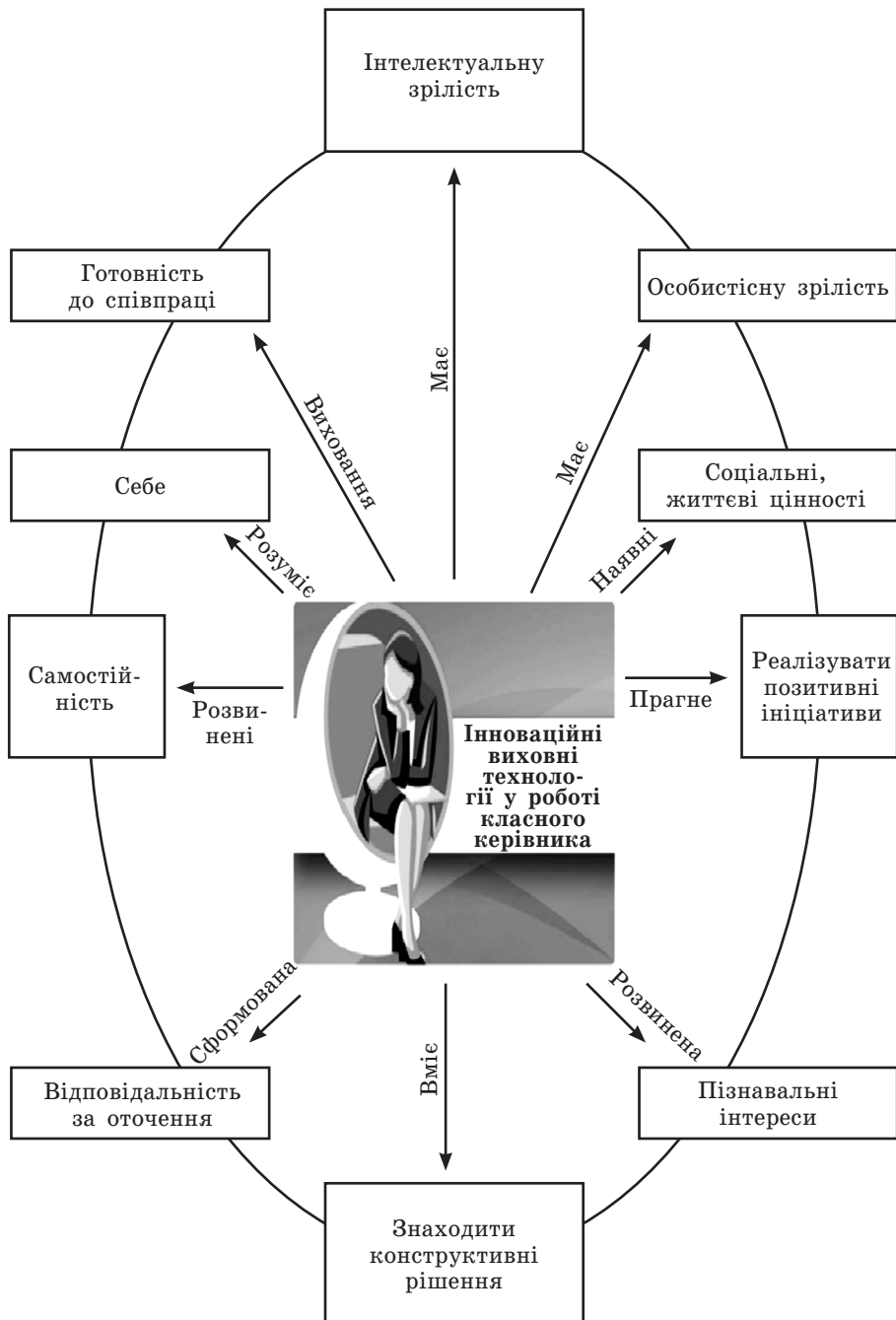

Рис. 14. Поведінкові якості соціалізованої особистості

особливостях обдарованої дитини, урахувати її внутрішній стан (здібності, можливості, мотивацію, фізіологічні здібності тощо). Це призводить до виховання носія інтелекту й майже не розвиваються обдарування, здібності, яких потребує сучасне суспільство.

У нашому випадку акцент зроблено на педагогіці, що ґрунтується на партнерстві між учнем, учителем і батьками, на орієнтацію задоволення потреб учня в освітньому процесі, дитиноцентризм.

Важливою функцією психологів є аналіз тематики звернень учнів педагогів і батьків, за якими виявляються нагальні проблеми. За зверненнями обдарованих учнів виявлено, що їх переважно хвилюють взаємовідносини «діти – дорослі», розвиток власних здібностей, відносини у родині, актуальними є проблеми, пов'язані із взаємовідносинами «діти – діти», професійним самовизначенням, розвитком комунікативних здібностей (рис. 15).

На підставі виявлених проблем забезпечуємо психологічний супровід, актуалізуємо увагу педагогів на вихованні умінь, яких потребують обдаровані учні:

- × усвідомлення власних потреб, можливостей, способів дій тощо;
- × підпорядкування своєї діяльності поставленим цілям;
- × здійснення самоконтролю та саморегуляції (керування планами, вчинками, діями, емоціями);

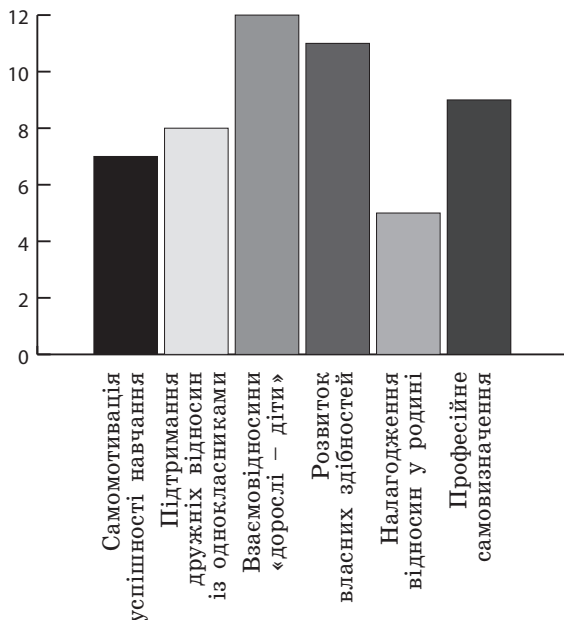

Рис. 15. Тематика звернень у 2016–2017 рр. (учні)

- × здатності критично сприймати оточення;
- × проведення копінг-стратегій щодо своєчасного зниження психофізіологічного напруження, тривожності.

Педагоги застосовують методики, що спрацьовують на розвиток навичок самоусвідомлення та користування способами діяльності за умов реального життя, дозволяють зменшувати перевантаження інтелектуальної сфери та сприяють збереженню й примноженню таланту і здібностей.

Статистика звернень педагогів висвітлює їхні нагальні проблеми, серед яких: створення умов активізації пізнавальної активності обдарованих учнів під час освітнього процесу, формування позитивного психологічного клімату в класному колективі, психолого-педагогічні умови розвитку здібностей та обдарувань (рис. 16).

На підставі аналізу звернень, із урахуванням змін в освіті до педагогів висувають такі вимоги:

- × переосмислення цінностей щодо розвитку учнівських обдарувань;
- × актуалізація уваги на соціалізованих здібностях і талантах;
- × виховання свідомої власної відповідальності за психофізіологічний стан;

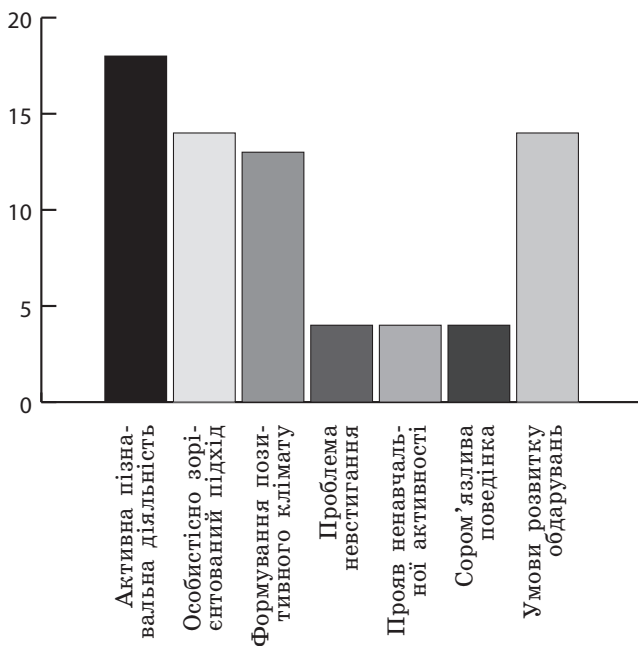

Рис. 16. Тематика звернень у 2016–2017 рр. (учителі)

- × розвиток діяльнісних умінь на підставі використання завдань практичного спрямування, залучення обдарованих учнів до вирішення ситуацій реального життя;
- × установлення взаємин «учень веде – учитель йде за ним».

У системі роботи психологів із обдарованими дітьми аналізуємо статистику звернень з боку батьків, яка вказує на те, що найбільш актуальними проблемами для них є рівень готовності дитини до навчання, особливості побудови ефективних взаємовідносин із дитиною, професійне самовизначення, проблеми неувважності та недостатньої мотивації до навчання, взаємовідносини дитини в сім'ї та дитячому колективі (рис. 17).

З огляду на проблеми батьків, акцент у роботі з ними зосереджено на:

- × інформуванні про необхідність підтримки мотивації щодо реалізації обдарувань і здібностей дитини;
- × необхідності розвитку в дитини відповідальності та самостійності.

По своїй суті психологічний супровід обдарованих учнів не змінюється з часом — проектування й організація середовища, що сприяють розкриттю потенційних можливостей учнів, забезпечують реалі-

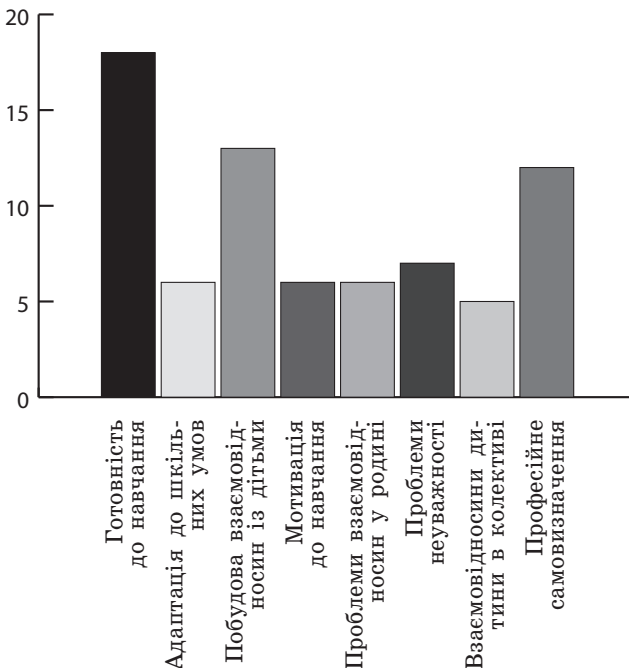

Рис. 17. Тематика звернень у 2016–2017 рр. (батьки)

зацію здібностей, орієнтують особистість на саморозвиток. Але нові принципи положення Нової української школи змушують докорінно змінювати зміст, підходи, принципи, методи, форми роботи з обдарованими дітьми у межах можливих видів діяльності психологічної служби. Зокрема, передусім психологічна служба працює над зміною ролі педагогів у роботі з обдарованими учнями, їхнього ставлення до розвитку учнівських обдарувань, в яких набувають акценту прагматичні знання, виховання свідомої відповідальності за власне психофізіологічне здоров'я, опанування способів зняття емоційного й інтелектуального перевантаження, забезпечення стресостійкості та зняття фізіологічної втоми, на «озброєння» сучасними знаннями та методами роботи з обдарованими учнями.

На підставі порівняння традиційних і нових принципових положень, які висувають до випускників, виявляються зміни в організації психологічного супроводу, завдяки яким розвиток учнівських обдарувань відповідатиме вимогам сьогодення та умовам соціального устрою (таблиця 2).

Таблиця 2

Порівняння змістовних складових психологічного супроводу обдарованих учнів

Традиційна школа	Нова українська школа
<i>Діагностика</i>	
× Форми роботи: тести, анкетування, спостереження, аналіз продуктів діяльності, бесіди	× Форми роботи: спостереження, аналіз продуктів діяльності, бесіди, тести, анкетування
× Психологічна діагностика. × Вивчення професійного спрямування учнів	× Педагогічна (виявлення педагогічного спостереження, аналізу досягнень, забезпечення мотивації навчальної діяльності). × Моніторинг рівня розвитку окремих психологічних складових обдарованих учнів із метою своєчасної корекції в разі потреби. × Вивчення професійного спрямування учнів. × Діагностика здібностей, обдарувань за умов сім'ї
<i>Корекція та розвиток</i>	
× Форми роботи: лекторії, індивідуальні та групові консультації, семінари, тренінги	× Форми роботи: тренінги, семінари, індивідуальні та групові консультації, лекторії

Традиційна школа	Нова українська школа
<ul style="list-style-type: none"> × Ознайомлення педпрацівників із психологічними особливостями обдарованих дітей. × Розвиток самоконтролю та саморегуляції, цілепокладання 	<ul style="list-style-type: none"> × Ознайомлення педпрацівників із психологічними особливостями обдарованих дітей та усвідомлення власної відповідальності за психофізіологічний стан дитини. × Опанування вчителями різних методів педагогічної діагностики, її розвиток. × Опанування учнями копінг-стратегій щодо своєчасного зниження психофізіологічного напруження, тривожності. × Розвиток в учнів самоусвідомлення, упевненості, самоконтролю та саморегуляції, цілепокладання. × Опанування батьками діагностики обдарованості, розвиток комунікативних навичок
<i>Профілактика</i>	
<ul style="list-style-type: none"> × Форми роботи: лекторії, індивідуальні та групові консультації, інтернет-ресурси 	<ul style="list-style-type: none"> × Форми роботи: інтернет-ресурси, індивідуальні та групові консультації, лекторії
<ul style="list-style-type: none"> × Ознайомлення вчителів із сучасними психологічними аспектами організації навчальної діяльності щодо розвитку учнівських обдарувань. × Ознайомлення батьків зі створенням умов для підтримання мотивації та розвитку обдарованості 	<ul style="list-style-type: none"> × Ознайомлення вчителів із сучасними психологічними аспектами організації навчальної діяльності щодо пошуку та розвитку учнівських обдарувань. × Ознайомлення батьків зі створенням умов для підтримки мотивації та розвитку обдарованості. × Ознайомлення суб'єктів навчально-виховного процесу з важливістю розвитку відповідальності, самостійності в учнів

Із урахуванням означених особливостей роботи з обдарованими дітьми за нинішніх соціальних умов розвиток учнівських обдарувань спрямовано в русло вимог сучасності [11].

Педагоги, надаючи перевагу індивідуально-діяльнісному вектору в роботі з обдарованими дітьми, запобігають їхньому інтелектуальному перевантаженню, вигоранню. І що важливо — означені зміни в психологічному супроводі дозволяють свідомо дитині самостійно відшукувати під час різних видів діяльності найбільш значні здібності «виділяти найкраще» та розвивати.

Таким чином, в освітньому середовищі гімназії відбувається збалансування академічного та практичного, що у свою чергу дода-

ється до роботи з обдарованими дітьми як особливий аспект їхньої соціалізації.

Набутий досвід роботи педагогічного колективу гімназії доводить, що означені умови соціалізації освітнього середовища для обдарованих учнів являють собою школу життєвого самовизначення, в якій обдарованих учнів навчають умінь виробляти свою позицію в житті, свій світогляд, ставлення до себе та інших, ставити перед собою завдання і відповідно діяти, будувати індивідуальний спосіб життя, обирати оптимальний режим інтелектуальних, емоційних, фізичних навантажень, чим забезпечувати адаптацію у динамічне суспільство.

4. РОЗВИТОК ПРОФІЛЬНИХ НАХИЛІВ ОБДАРОВАНИХ УЧНІВ НА ПІДСТАВІ СПІВПРАЦІ ІЗ ЗАКЛАДАМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ

В організації профільного навчання гімназія керується Законами України «Про освіту», «Про загальну середню освіту» (ст. 9, 15, 18, 30, 32, 36); Положеннями Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки, наказом від 11.09.2009 р. № 854 «Про затвердження нової редакції Концепції профільного навчання у старшій школі» та статутом гімназії. Цими документами профільне навчання визначене як можливість забезпечення рівного доступу до якісної освіти, як вид диференційованого навчання, що передбачає урахування освітніх потреб, нахилів і здібностей учнів, як умова організації навчання старшокласників відповідно до професійного самовизначення.

Важливим під час здійснення профільного навчання ми вважаємо створення належних матеріально-технічних умов відповідно до вибраних напрямів освітньої діяльності. Забезпечуємо їх наявністю двох кабінетів хімії, біології, хімічної лабораторії, п'яти кабінетів математики із відповідним дидактичним забезпеченням, української мови та літератури, десяти кабінетів іноземної мови, які мають сучасне технічне оснащення.

Допрофільну підготовку та профільне навчання учнів здійснюємо на підставі принципів демократизації, гуманізації, диференціації, наступності та неперервності, поглиблено вивчаємо профільні предмети, запроваджуємо курси за вибором, факультативи, проводимо просвітницькі заходи та індивідуальну роботу з обдарованими учнями.

У допрофільній підготовці необхідною є участь обдарованих учнів у шкільному «Інтелектуальному марафоні», міжнародних конкурсах «Колосок», «Гринвіч», «Кенгуру», «Левеня», «Соняшник», «Бобер», «Геліантус», «Олімпус», в інтернет-олімпіадах, у профільному навчанні —

участь у наукових конференціях при закладах вищої освіти та інших конкурсах.

У допрофільних і профільних класах поглиблено вивчаємо англійську мову, математику, біологію та хімію, проводимо курси за вибором (таблиця 3).

Таблиця 3

**Поглиблене вивчення предметів
у допрофільних і профільних класах**

Профілі навчання	Назва курсів, спецкурсів, факультативів 2016–2017 н. р.
Іноземна філологія	<i>II ступінь</i> Поглиблене вивчення англійської мови
	<i>III ступінь</i> Курси за вибором та факультативи «Гіди-перекладачі», «Основи ділового спілкування» (англійською, німецькою або французькою мовами), «Права людини», «Стилістика сучасної української мови»
Математичний	<i>II ступінь</i> Курси за вибором «Економіка», поглиблене вивчення математики, позакласна робота з математики, «Розв'язуємо текстові та практичні задачі»
	<i>III ступінь</i> Курси за вибором «Фізична математика», «Фінансова грамотність», «Задачі економічного змісту в математиці», «Розв'язування задач з параметром», вивчення предметів «Економіка», «Геометрія» та «Алгебра і початки аналізу» на поглибленому рівні, позакласна робота з математики
Біолого-хімічний	<i>II ступінь</i> Позакласна робота в кабінетах хімії, біології, фізики, поглиблене вивчення хімії, біології
	<i>III ступінь</i> Позакласна робота в кабінетах хімії, біології, фізики, вивчення хімії, біології на поглибленому рівні, курси за вибором «Біохімічні основи життя», «Узагальнення шкільного курсу біології», «Організм людини очима біофізики», «Розв'язування та складання задач з хімії»

Варіативну складову навчального плану спрямовано на забезпечення профільності в освітній діяльності закладу і сформовано відповідно до потреб обдарованих учнів. Щороку профільним навчанням охоплено від 165 до 170 учнів (рис. 18).

Факультативні заняття, курси за вибором проводимо за державними програмами, а також за підручниками і посібниками, розробленими вчителями гімназії (таблиця 4).

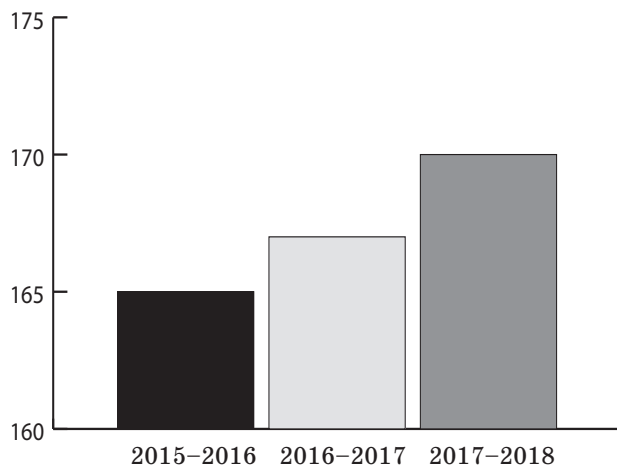

Рис. 18. Кількість учнів, охоплених профільним навчанням

Таблиця 4

Авторські підручники та посібники

№ з/п	Автор	Назва	Клас	Рік видання
1	Павленко О. А.	Зошит для лабораторних робіт за 12-річною програмою. 5, 6, 10 класи. — Харків : Ранок, 2010. — 176 с.		
2		Зошит для тематичного оцінювання. 10 клас. — Харків : Ранок, 2010. — 125 с.		
3		Довідник з фізики. 7–9 класи. — Харків : Ранок, 2010. — 195 с.		
4		Фізика. 10 клас : підручник. — Харків : Ранок, 2010. — 195 с.		
5		Зошит для лабораторних робіт. 10 клас. — Харків : Ранок, 2010. — 68 с.		
6		Зошит для тематичних робіт. 10 клас. — Харків : Ранок 2010. — 68 с.		
7	Тимченко І. Є.	Моя економіка : підручник для уч. 8–9-х класів загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням економіки та для учнів 10-х класів загальноосвітніх і гуманітарних профілів. — Київ : А.П.Н., 2002. — 320 с.		
8	Тимченко І. Є., Чорна Т. І.	Економіка. Програма курсу за вибором для учнів 2–12-х класів		

Досвід роботи гімназії у цьому напрямі вказує, що найбільш затребуваним є математичний профіль (рис. 19).

Вимогою до педагогів, які викладають у класах допрофільної підготовки та профільного навчання, є наявність вищого рівня кваліфікації, вони повинні займати більше 75% від кількості вчителів, які викладають у цих класах (рис. 20, 21).

Підвищення професійної компетентності педагогів, які працюють у класах допрофільної підготовки та забезпечують профільне навчання у старших класах, здійснюємо за принципом максимального використання їхнього творчого потенціалу. Методисти-психологи гімназії надають консультативну допомогу щодо вибору методів навчання, завдяки чому можна створювати умови для розвитку профільних нахилів, здібностей, опанування учнями дослідницьких і практичних навичок.

Розширюється середовище профілізації обдарованих учнів за рахунок розгалуженої мережі співпраці із закладами вищої освіти (рис. 22).

Із зазначеними закладами вищої освіти укладено угоди, відповідно до яких здійснюємо спільну діяльність щодо оновлення форм навчання учнів. Для забезпечення умов профілізації освітнього процесу залучаємо викладачів до керівництва учнівською пошуковою та дослідницькою діяльністю, проводимо стажування вчителів гімназії на базі закладів вищої освіти.

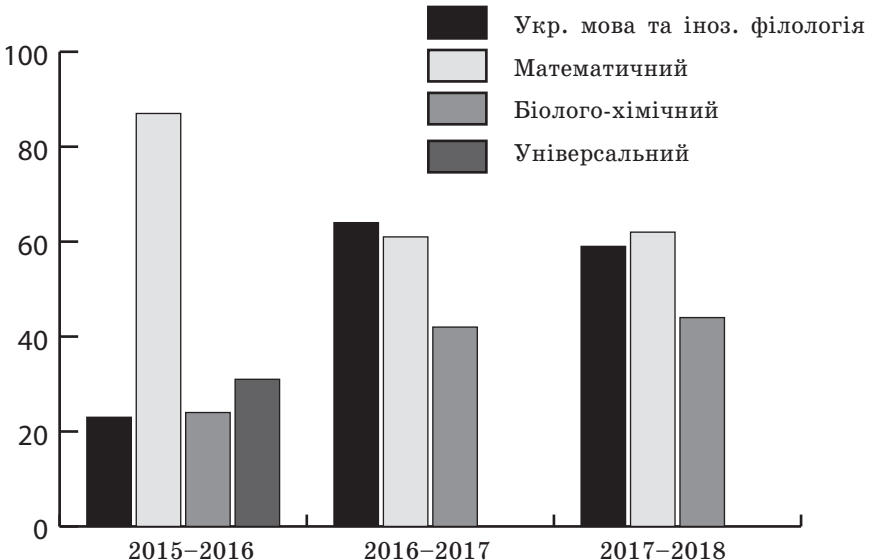

Рис. 19. Охоплення учнів профілями навчання (%)

Рис. 20. Кваліфікація вчителів, які забезпечують допрофільну підготовку (%)

Рис. 21. Кваліфікація вчителів, які забезпечують профільне навчання (%)

Фахівці вищих закладів освіти здійснюють профорієнтаційну роботу серед учнів гімназії та їхніх батьків, надають повну інформацію про особливості майбутньої професійної діяльності. Основні види спільної діяльності із закладами вищої освіти продемонстровано в таблиці 5.

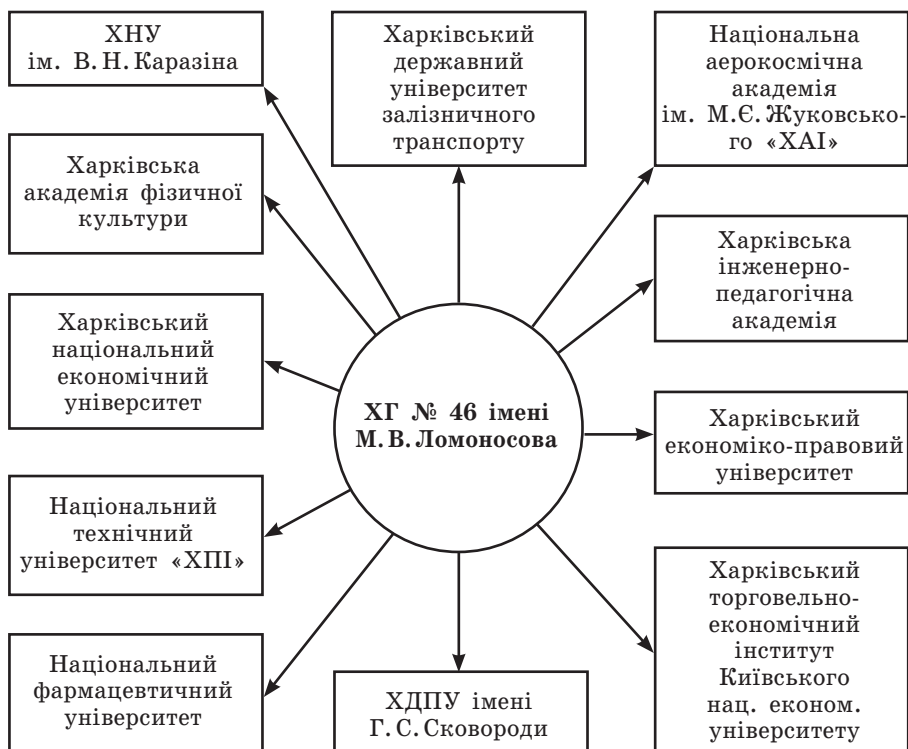

Рис. 22. Співпраця із закладами вищої освіти

Таблиця 5

ВНЗ	Основні види спільної діяльності
Національний фармацевтичний університет	Профорієнтаційна робота серед учнів старших класів із метою залучення до навчання на факультетах. Методичне забезпечення навчального процесу дисциплін хімічного та біологічного циклів, консультаційна допомога
УПА	Проведення профорієнтаційної та організаційної роботи. Забезпечення якісної підготовки до проходження ЗНО учням, які навчаються на підготовчих курсах УПА
НУ ім. В. Н. Каразіна	Проведення практики студентів IV курсу зі спеціальності «Мова та література» (іноземна мова). Системне проведення спільних науково-практичних заходів із залученням педагогічних колективів університету та гімназії, інтеграція навчальних планів, розроблення інтелектуальних соціальних проєктів; залучення викладачів і студентів університету до керівництва пошуковою та дослідницькою роботою з учнями в межах МАН України; профорієнтаційна робота серед учнів старших класів із метою залучення до навчання на факультетах ХНУ
ХТЕІ КНТЕУ	Профорієнтаційна робота серед учнів старших класів із метою залучення до навчання на факультетах ХТЕІ КНТЕУ, навчання на підготовчих курсах, проведення теоретичних занять, предметних олімпіад ХТЕІ
ХНАМГ	Профорієнтаційна робота серед учнів з метою обґрунтованого вибору ними напряму подальшої вищої освіти, агітаційна та рекламно-інформаційна робота; надання учням можливості користуватися дистанційним навчанням із української мови та літератури й математики; проведення пробного тестування з предметів, які вивчали на рівні вимог ЗНО
ХНПУ ім. Г. С. Сковороди	Науково-теоретична й науково-методична допомога закладу освіти, допомога в написанні метод. посібників, складанні програм та їх запровадження в навчальний процес, профорієнтаційна робота серед учнів старших класів, проведення семінарів, тренінгів, конференцій, «круглих столів»; педагогічна практика студентів ХНПУ, допомога кафедрам ХНПУ із проведення наукових досліджень та експериментів
ХЕПУ	Проведення спільних науково-практичних заходів, оновлення змісту освіти й форм навчання в гімназії відповідно до вимог сучасної науки й практики; інтеграція навчальних планів, розроблення інтелектуальних соціальних проєктів, залучення викладачів і студентів університету до керівництва пошуковою та дослідницькою роботою з учнями в межах МАН України; профорієнтаційна робота серед учнів старших класів з метою залучення до навчання на факультетах ХЕПУ

ВНЗ	Основні види спільної діяльності
НАУ ім. М. С. Жуковського «ХАІ»	Проведення всеукраїнських семінарів учителів щодо систем доузівської підготовки з математики, фізики, інформатики, української мови в межах підвищення кваліфікації та стажування; створення та надання у користування гімназії електронної бази навчально-методичної літератури для самостійної роботи учнів у режимі онлайн; проведення в період літньої практики тематичних циклів лабораторних робіт з фізики й інших технічних дисциплін, теоретичні спецкурси; методична підготовка до ЗНО; профорієнтаційна робота серед учнів старших класів із метою залучення до навчання на факультетах ХАІ; наукове керівництво під час написання робіт у межах МАН, підготовки доповідей на Гагарінських читаннях, рецензування робіт для МАН; забезпечення участі провідних фахівців ХАІ в роботі журі та оргкомітетів шкільних і районних предметних олімпіад
НТУ «ХПІ»	Профорієнтаційна робота і підготовка учнів для вступу на навчання до НТУ «ХПІ»; підвищення ефективності використання науково-педагогічних кадрів і матеріально-технічної бази навчального закладу, розроблення навчально-методичного забезпечення

Із 2010 року в гімназії успішно працюють університетські кафедри, діяльність яких спрямовано на створення умов підготовки обдарованих учнів до навчання у закладах вищої освіти. Суттєвим у роботі кожної кафедри є розвиток в обдарованих учнів науково-дослідницьких умінь на підставі інтелектуальних обдарувань (таблиця 6).

Таблиця 6

Напрями діяльності університетських кафедр

Кафедра ВНЗ, з якою співпрацює заклад освіти	Напрямок діяльності
Кафедра математики ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, Моторіна Валентина Григорівна, доктор педагогічних наук, професор	<ol style="list-style-type: none"> 1) Створення умов для якісної підготовки старшокласників до навчання у ВНЗ. 2) Проведення спільних науково-практичних заходів із залученням педагогічних колективів ХНПУ ім. Г. С. Сковороди та ХГ № 46 ім. М. В. Ломоносова. 3) Оновлення змісту математичної освіти й форм навчання в гімназії відповідно до вимог сучасної науки та практики. 4) Залучення викладачів і студентів ХНПУ ім. Г. С. Сковороди до керівництва пошуковою та дослідницькою роботою в межах МАН України

Кафедра ВНЗ, з якою співпрацює заклад освіти	Напрямок діяльності
Кафедра економіки УПА, Чорна Тетяна Іванівна, стар- ший викладач	<ol style="list-style-type: none"> 1) Створення умов для якісної підготовки старшокласників до навчання у ВНЗ. 2) Проведення спільних науково-практичних заходів із залученням педагогічних колективів УПА та ХГ № 46 ім. М. В. Ломоносова. 3) Оновлення змісту економічної освіти й форм навчання в гімназії відповідно до вимог сучасної науки і практики. 4) Залучення викладачів і студентів УПА до керівництва пошуковою та дослідницькою роботою в межах МАН України
Кафедра економіки ХЕПУ, Тимченко Ірина Євгенівна, док- тор економічних наук, професор	<ol style="list-style-type: none"> 1) Створення умов для якісної підготовки старшокласників до навчання в вузі. 2) Проведення спільних науково-практичних заходів із залученням педагогічних колективів ХЕПУ та ХГ № 46 ім. М. В. Ломоносова. 3) Оновлення змісту економічної освіти і форм навчання в гімназії відповідно до вимог сучасної науки і практики. 4) Залучення викладачів і студентів ХЕПУ до керівництва пошуковою та дослідницькою роботою в межах МАН України

У літній період організують відпочинок орієнтовно для 25–30 здібних та обдарованих учнів, з якими педагоги розвивають математичні та філологічні здібності.

У допрофільній підготовці учнів обдарованих дітей ми вважаємо за необхідне проведення інформаційно-просвітницької діяльності, спрямованої на ознайомлення із майбутньою професією та можливостями профілю навчання.

До умов вибору профілю навчання належить анкетування учнів і батьків, за результатами якого визначають профілі навчання, які доводять до учнів і батьків (додаток 8 «Анкета для учнів», додаток 9 «Анкета для батьків»).

Обов'язком адміністрації у роботі з обдарованими дітьми є щорічне проведення зборів для батьків та учнів 7-х класів із питань «Професійне самовизначення учнів за умов шкільного навчання» і доведення до батьків дослідження психологічної служби про соціальну зрілість учнів 11-х класів за показником «Уміння усвідомлювати свої обов'язки та права, відповідати за свої вчинки».

Результатом дієвої системи допрофільної підготовки та профільного навчання в старших класах є те, що протягом останніх років близько 85 % випускників обирають спеціальності відповідно до профілю навчання у гімназії. Ми маємо позитивний імідж гімназії щодо підготовки учнів до навчання у закладах вищої освіти.

УМОВИ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ РОБОТИ З ОБДАРОВАНИМ УЧНЯМИ

Щороку індивідуально-груповою роботою в середньому охоплено до 540 учнів, серед яких близько 300 розвивають інтелектуальні здібності, інші — художні та фізичні (додаток 10 «Охоплення учнів розвитком предметних інтелектуальних здібностей у позакласній роботі»). До роботи з цими учнями залучено 80% учителів гімназії та 4 викладачів ВНЗ: старшого викладача Харківської інженерно-педагогічної академії Т.І. Чорну, кандидата економічних наук Харківського інституту економічного права І.Є. Тимченко, кандидата філологічних наук Національного аерокосмічного університету ім. М.Є. Жуковського «ХАІ» О.В. Медведь, старшого викладача Харківського національного технічного університету «ХПІ» Л.Б. Кащєєва.

Індивідуально розвиваємо інтелектуальні, інформаційно-реферативні, дослідницькі, експериментальні, натуралістично-описові, дискусійні здібності, здібності з профільних предметів: хімії, біології, математики, іноземних мов.

Розвиток інтелектуальних учнівських здібностей та обдарувань.

У групі «Інтелектуал» педагоги займаються розвитком різнохарактерного мислення: оригінального, мобільного, гнучкого, аналітичного. Індивідуальні заняття із обдарованими учнями спрямовані на вироблення в них:

- × реалістичної «Я-концепції»;
- × поваги до оточення;
- × спроможності до самоаналізу;
- × толерантності до критики;
- × наполегливості під час виконання завдання;
- × незалежності в думках;
- × упевненості у своїх силах і здібностях;
- × внутрішньої мотивації;
- × сміливості під час прийняття рішення за ситуації невизначеності та здатності ризикувати власними досягненнями.

Для того щоб бути успішним в конкурсних змаганнях, розвиваємо уміння та навички розумової праці, зокрема:

- × планування діяльності та пошук раціональних шляхів для виконання завдань;

- × критичного оцінювання отриманих результатів;
- × лаконічного, закінченого, доступного, зрозумілого висловлювання своїх думок;
- × обґрунтованого формулювання висновків;
- × сприйняття та вирішення складних проблем;
- × відчуття протиріччя;
- × аналізування ситуації;
- × побудови гіпотези;
- × критичного мислення;
- × установлення причинно-наслідкових зв'язків;
- × виявлення прихованих залежностей і зв'язків.

Забезпечуємо розвиток інтелектуальних учнівських обдарувань за авторською програмою В.І. Трубаєвої, учителя математики (додаток 11 «Програма індивідуальної роботи з обдарованими учнями з розвитку інтелектуальних здібностей учнів (група «Інтелектуал»)).

Розвиток дискусійних учнівських здібностей та обдарувань. Турнір — це нова форма роботи з обдарованими учнями, особлива рольова гра, що відбувається у формі наукової дискусії. Турнір — це гра за конкретними правилами, які команда вчиться виконувати. На жаль, складно знайти матеріали щодо методики турнірної роботи, вона насправді має свою специфіку й суттєво відрізняється від усіх інших форм роботи з обдарованими учнями. Турнір як особлива форма інтелектуальної праці має свого учня. У турнірній грі розвиваються дивергентне мислення, уміння висувати ідеї, аналізувати, розробляти рішення, готувати доповіді, комунікативні вміння. У групі «Дискусійник» учитель створює умови для:

- × поглиблення знань, розширення світогляду;
- × творчого застосування знань;
- × здійснення ігрової форми інтелектуальної творчості;
- × ведення наукової дискусії;
- × спілкування з однодумцями;
- × самовираження, самоствердження в очах ровесників, учителів, батьків.

Важливим у роботі групи «Дискусійник» є те, щоб у процесі підготовки команда стала єдиним механізмом, де кожен учень відчуває іншого, знає його можливості. Тому із урахуванням індивідуальних особливостей кожного в учнів розвиваємо:

- × лідерські якості, що виявляються в умінні мобілізувати команду та приймати стратегічні рішення;
- × інтелектуальні здібності та здатність до поглиблення теоретичної підготовки;

- × уміння упорядковувати ідеї;
- × швидко реагувати на виклики, відшукувати теоретичні помилки суперника, коректно та швидко формулювати запитання.

У процесі підготовки до турніру вчитель проводить роботу з розвитку в учнів якостей, необхідних для дискусії. Кожен учень відіграє різні ролі: доповідача, опонента, рецензента. Учні детально розбираються в особливостях кожної ролі. Саме над виробленням навичок ведення дискусії працює вчитель, розвиває аналітичні, комунікативні навички, уміння працювати з інформацією. Забезпечує умови розвитку дискусійних учнівських обдарувань учитель економіки Н.М.Данильченко за авторською програмою (додаток 12 «Програма індивідуальної роботи з обдарованими учнями з розвитку дискусійних здібностей учнів (група «Дискусійник»).

Розвиток дослідницьких здібностей та обдарувань. Застосовування дослідницьких способів діяльності є обов'язковим елементом учасників конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт МАН. Дослідницькі здібності школярів розвиваються у групі «Дослідник».

Метою опанування методу наукового дослідження, особливо в старших класах, на сьогодні є створення умов для особистісного розвитку, здатності мислення відкривати нове, творчого ставлення до знання й пізнання в цілому, що власне й становить психосоціальну основу методу наукового дослідження. Метод наукового дослідження дає змогу не лише навчати, прогнозувати зміни, синергетично оригінально мислити, але й формувати налаштованість особистості на пошук, набуття динамічної компетентності. Він безпосередньо пов'язаний з дидактичними, виховними та соціокультурними аспектами навчання. До ключових ідей, які становлять підґрунтя методу наукового дослідження, належать: трансформативність змісту навчання, самопросування в пізнанні, авторегуляція пізнання, відкритість пізнавальної системи, охоплення когнітивним процесом професійного наставника тощо [42; с. 15].

У процесі вивчення філологічних предметів метод наукового дослідження використовуємо для розв'язання не лише внутрішньопроблемних питань, але й завдань трансдисциплінарних. Із опертям на нього здійснюємо цілеспрямоване навчання та виховання обдарованих учнів із позицій становлення спеціалізованого сегмента дослідницької освіти. Йдеться про формування дослідницького інтелекту особистості як основного шляху до особливого стилю життя, заснованого на пошуковій активності [42].

Крім наукового дослідження, використовуємо і проектний метод. Однак поняття «дослідження» означає спосіб пізнавальної дії, тоді як «проект» передбачає його форму дії, тобто він може охоплювати дослідницькі дії, а може й не охоплювати. На відміну від методу

наукового дослідження, метод проектів відзначений навчально-пізнавальною фрагментарністю. У навчальному сенсі він є закінченою формою пізнавальної діяльності, обмеженою в часі, оскільки умови проекту не передбачають освітньої й особистісної неперервності пошукової дії. Він також не передбачає наступності під час переходу до іншого проекту й обумовлює цілісність знань лише щодо певного проекту. Тобто як метод навчальний проект є закінченим пізнавальним актом, який не породжує нових методів і системи навчання [15].

Для обдарованих дітей навчання через дослідження відбувається на пізнавальних засадах, за яких особистість динамічно набуває та осмислює знання. Застосовуємо принципи дидактики наукового пошуку, в процесі якого «самоконструюємо» творчу особистість. Ці принципові положення є необхідною умовою педагогічної діяльності вчителя у процесі виховання дослідника-члена МАН.

Загалом навчальне дослідження підпорядковане науковим уявленням про наукове пізнання та розуміння суті науки порівняно з суто науковими фактами, викладеними в підручниках, дослідження, яке дає більше можливостей для учнівської ініціативи щодо мислення та розуміння. В організації дослідницької діяльності обдарованих учнів реалізуємо такий освітній ресурс, як природна пошукова активність людини. Дослідницька освітня діяльність задовольняє потреби дитини у пізнанні навколишнього світу, творчому його перетворенні, розвитку дослідницьких здібностей [22; 26; 15].

У середніх класах не ставимо завдання глибокого теоретичного аналізу здобутих результатів, для школярів цього віку головним є вироблення дослідницьких умінь (описувати й презентувати результати своїх досліджень).

Учні під час виконання міні-досліджень проходять усі етапи пізнання: від спостереження і накопичення фактів до формулювання передбачень (гіпотез), виконання експерименту, перевірки на практиці, узагальнення та генералізації висновків. Важливим є й те, що у процесі виконання дослідження формують не лише дослідницькі, але й комунікативні вміння, що стануть у пригоді в майбутній професійній діяльності. Означені вміння формують як на уроках, так і індивідуально за авторською програмою О. А. Павленко, учителя біології (додаток 13 «Програма індивідуальної роботи з обдарованими учнями з розвитку дослідницьких умінь»).

Стимулювальним фактором для обдарованих учнів, які стають переможцями обласних та всеукраїнських олімпіад, є присвоєння почесного звання «Бакалавр», «Магістр», «Академік». За останні три роки присвоєно таких звань 372 учням (таблиця 7).

Таблиця 7

Присвоєння учням почесних звань

Звання	2015– 2016	2016– 2017	2017– 2018	Усього
«Академік» (всеукраїнський рівень)	12	8	13	43
«Магістр» (обласний рівень)	84	41	32	228
«Бакалавр» (районний рівень)	134	52	65	372

Проводимо моніторинг ефективності індивідуальної роботи з обдарованими учнями (додатки 14–16 «Результати участі учнів гімназії у конкурсі-захисті науково-дослідницьких робіт МАН, олімпіадах із базових дисциплін, турнірах за останні три роки»).

Організація дистанційного навчання з обдарованими та здібними учнями. Розширене індивідуальне освітньо-розвивальне середовище для обдарованих учнів за допомогою дистанційних курсів із української мови, хімії, інформатики та математики (таблиця 8).

Таблиця 8

Дистанційні курси

П. І. Б. учителя	Номінація	Тема курсу
Росоха К. В.	Інформатика	Основи векторної графіки засобами графічного редактора Corel Draw
Козлова С. С.	Математика	Логарифмічна функція
Кічата О. Є.	Хімія	Окисно-відновні та електрохімічні процеси
Савенкова О. С.	Інформатика	Основи програмування мовою Python
Білоусова Л. О.	Українська мова	Односкладне речення. Повні й неповні речення

Дистанційний курс (автор О. Є. Кічата) «Окисно-відновні та електрохімічні процеси» призначений для обдарованих учнів 8–10-х класів, які готуються до олімпіад із хімії та працюють у Малій академії наук України. Цей курс розроблено з урахуванням змісту програми для закладів освіти з поглибленим вивченням хімії та рекомендацій із підготовки до IV етапу Всеукраїнської олімпіади з хімії. Окремий курс складається з 8 занять, поділених на 3 модулі: «Окисно-відновні реакції», «Електроліз як окисно-відновний процес», «Гальванічний елемент і принцип його роботи». Кожна тема містить теоретичний матеріал, презентацію, приклади розв'язання задач, набір завдань для самоконтролю, практичні завдання. Кожний модуль закінчується підсумковим тестуванням.

Курс спрямовано на розвиток в обдарованих учнів умінь виявляти залежності властивостей елементів та їхніх сполук від електронної будови атомів, визначати ступені окиснення елементів у сполуках за їх формулами, користуючись поняттям електронегативності, складати хімічні формули сполук за ступенями окиснення елементів. Із цим курсом можна ознайомитись за посиланням: <http://chemistryschool.com.ua/okisno-vidnovni-j-elektrohimični-protsesi/>.

Дистанційний курс (автор Л. О. Білоусова) з української мови для 8 класу «Односкладне речення. Повні й неповні речення» спрямовано на допомогу обдарованим учням під час підготовки до олімпіад і різних мовознавчих конкурсів. До кожної теми запропоновано ускладнені завдання, виконання яких сприяє розвитку мовних здібностей учнів і поглибленню знань з української мови.

Дистанційний курс розроблено з метою:

- × створення умов для вироблення навичок самостійного здобути нові знання та вміння застосовувати їх на практиці;
- × виховання стійкої мотивації до вивчення української мови;
- × розвитку вмінь розрізняти, аналізувати, класифікувати мовні факти;
- × розвитку вмінь працювати з текстом, здійснювати пошук інформації в різних джерелах;
- × розвитку вмінь аналізувати складні речення, моделювати та конструювати їх із різними частинами;
- × виховувати високу культуру мовлення.

До курсу розроблено рекомендації щодо особливостей організації самостійного навчання та роботи з навчальним матеріалом, глосарій, шкалу оцінювання, тести для самоконтролю. Із цим курсом можна ознайомитись за посиланням: https://khg46.blogspot.com/p/blog-page_22.html

Дистанційний курс (автор С. С. Козлова) «Логарифмічна функція» розроблено насамперед для обдарованих учнів 11-х класів закладів освіти із поглибленим вивченням математики. Крім того, його може бути використано учителями математики під час викладання теми «Логарифмічна функція», а також абітурієнтами під час підготовки до ЗНО.

Дистанційний курс розроблено з метою:

- × створення умов для вироблення вмінь самостійно опанувати нові знання з математики;
- × сприяння розвитку вмінь і навичок аналізувати властивості логарифмічної функції, розв'язувати логарифмічні рівняння та нерівності;
- × сприяння розвитку просторового, логічного та алгоритмічного мислення;
- × вироблення навичок самостійного вивчення наукової літератури з математики;
- × сприяння розвитку критичного мислення на підставі запропонованих завдань.

Із цим курсом можна ознайомитись за посиланням: <https://drive.google.com/open?id=1M003kY1kX90qzycQJwC9eE76ziznhSyu>

Дистанційний курс (автор О. С. Савенкова) «Основи програмування мовою Python» призначений для обдарованих і здібних учнів 8–9-х

класів, що готуються до олімпіад з інформатики та працюють у Малій академії наук України. Цей курс розроблено з урахуванням змісту програми для освітніх закладів із поглибленим вивченням інформатики і рекомендацій щодо підготовки учнів до IV етапу Всеукраїнської олімпіади з інформатики.

Курс спрямовано на створення умов для самостійного вироблення умінь створювати програми мовою програмування Python, до яких належать:

- × поняття змінної та константи;
- × опис стандартних типів даних;
- × оператор присвоювання;
- × арифметичні операції та правила їх запису;
- × стандартні бібліотеки, необхідні для запису арифметичних виразів і введення-виведення даних;
- × використання текстових файлів для введення та виведення даних;
- × налагодження програм.

В учнів розвивають уміння:

- × установлювати відмінність між іменем і типом змінної;
- × розрізняти різні стандартні типи змінних;
- × виконувати арифметичні операції та записувати арифметичні вирази;
- × використовувати команди введення та виведення даних;
- × використовувати команди введення та виведення даних із текстових файлів;
- × характеризувати особливості різних стандартних типів змінних; арифметичні операції; правила запису арифметичних виразів; особливості виклику бібліотек, необхідних для запису арифметичних виразів і введення-виведення даних; призначення команди й оператора присвоювання; призначення команд введення та виведення даних; текстові файли як один із способів введення та виведення даних;
- × описувати стандартні типи змінних; загальний вигляд оператора присвоювання; загальний вигляд оператора введення та виведення даних; виклик стандартних бібліотек; процес використання текстових файлів для введення та виведення даних.

Курс складається із 10 занять.

Кожна тема містить теоретичний матеріал, презентацію, приклади розв'язання задач, набір завдань для самоконтролю, практичні завдання. Увесь курс закінчується контрольним тестом. Із цим курсом можна ознайомитись за посиланням: <http://dystancijna-informatyka.blogspot.com/p/python.html>

Дистанційний курс (автор К. В. Россоха) «Основи векторної графіки засобами графічного редактора CorelDraw» призначений для створення

умов самостійного розвитку навичок роботи у графічному редакторі CorelDraw учнів 9–11-х класів. Робота учнів із цим курсом сприяє удосконаленню та розвитку вмінь у галузі інформатики, передбачених шкільною програмою, та допоможе їм оцінити свої можливості з інформатики й усвідомлено вибрати профіль подальшого навчання.

Метою курсу «Основи векторної графіки засобами графічного редактора CorelDraw» є розвиток в учнів умінь, необхідних для ефективного оброблення інформації, поданої у графічній формі, а також для використання комп'ютерних зображень у навчальній і професійній діяльності. Також серед напрямів застосування здобутих знань є підготовка до участі учнів у творчих конкурсах із комп'ютерної графіки.

Дистанційний курс передбачає створення умов для самостійного:

- × усвідомлення та розуміння принципів побудови й зберігання зображень;
- × вивчення файлових форматів, підтримуваних CorelDraw;
- × вироблення вмінь створювати та редагувати власні зображення із використанням інструментів програми CorelDraw.

У результаті освоєння курсу учні розвивають вміння створювати власні ілюстрації з використанням головних інструментів векторного редактора CorelDraw, а саме:

- × малювати такі графічні примітиви, як прямокутник, багатокутник, зірка, еліпс, створювати спіралі та сітки та здійснювати базові операції над графічними об'єктами;
- × формувати власні колірні відтінки в різних колірних моделях;
- × зафарбовувати малюнки, використовувати різні види заливок;
- × створювати малюнки із кривих;
- × створювати ілюстрації з використанням операцій з об'єктами;
- × застосовувати різні спеціальні ефекти;
- × створювати написи, заголовки, розміщувати текст по траєкторії.

Дистанційний курс «Основи векторної графіки засобами редактора CorelDraw» побудовано згідно з програмою курсу за вибором «Основи комп'ютерної графіки» (автор Ю.О.Дорошенко, І.О.Завадський). Із цим курсом можна ознайомитись за посиланням: <http://ikt.pp.ua/> дистанційні-курси.

УМОВИ РОЗВИТКУ ХУДОЖНІХ І ФІЗИЧНИХ ЗДІБНОСТЕЙ

На всіх ступенях навчання в гімназії створено умови для розвитку в учнів художньо-естетичних, фізичних обдарувань. Цим напрямом розвитку охоплено за останні три роки в середньому 480 учнів.

Для розвитку талантів молодших школярів працюють гуртки: вокальний, малювання, танцювальний «Гармонія», у яких розвивають таланти близько 72 учні із 440-а учнів початкової школи. За потребою учнів середньої ланки ці ж гуртки продовжують свою роботу: для цього додатково працюють хореографічний гурток «Катруся», секція футболу, волейболу, баскетболу, «Влучний стрілець», у яких щороку розвивають свої здібності близько 127 учнів із 490. На старшій сходинці навчання художньо-естетичні, спортивні здібності розвивають у середньому 64 учні із 160 (рис. 23).

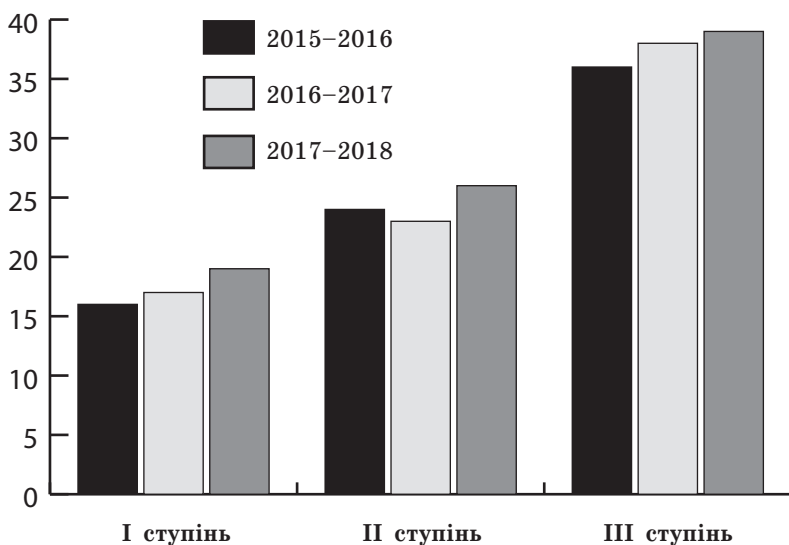

Рис. 23. Охоплення учнів розвитком фізичних, художніх здібностей (%)

УМОВИ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГІВ

Уперше запровадила в науковий обіг поняття «професійно-педагогічна компетентність» Н. В. Кузьміна. На її думку — це «система знань і вмінь педагога, які виявляються під час вирішення на практиці професійно-педагогічних завдань» [35, 44].

Дещо ширше розглядають професійну компетентність Т. Г. Браже, І. А. Зязюн, В. Ю. Кричевський, А. К. Маркова. Зокрема, Т. Г. Браже вказує, що професійна компетентність людей, які працюють в системі «людина – людина» визначається не тільки базовими знаннями та вміннями, але й ціннісними орієнтаціями спеціаліста, мотивами його діяльності, усвідомленням себе у світі та світу навколо себе, стилем взаємодії з людьми, загальною культурою, здатністю до розвитку свого творчого потенціалу. У професії вчителя фокусується й володіння методикою викладання предмета, професійно-значущі особистісні якості, здатність розуміти та впливати на духовний світ своїх вихованців [7].

Л. К. Маркова розглядає професійну компетентність учителя через процесуальні та результативні показники. До процесуальних показників входять педагогічна діяльність, педагогічне спілкування, до результативних — навченість і вихованість [44].

До структури професійної компетентності педагога В. В. Радул поряд із базовими (науковими) знаннями та вміннями відносить й ціннісні орієнтації спеціаліста, мотиви його діяльності, стиль взаємовідносин із людьми, з якими він працює, його педагогічну культуру, здатність до розвитку свого творчого потенціалу [65].

Деякі вчені (О. І. Міщенко, Г. І. Саранцев, В. О. Сластьонін, С. А. Спін) розглядають професійну компетентність вчителя через структуру педагогічної діяльності та визначають її як міру результативності його діяльності під час вирішення педагогічних завдань. Означений підхід характеризують низка особливостей [47; 69; 70; 74].

Термін «професійна компетентність педагога» В. А. Сластьонін трактує як єдність теоретичної та практичної готовності до здійснення педагогічної діяльності [70, с. 39–42].

На думку А. К. Маркової, професійно компетентним є той педагог, який на достатньому рівні здійснює педагогічну діяльність, педагогічне спілкування, реалізує особистісні особливості, досягає високих результатів в освітній діяльності та вихованні учнів. Вагому роль в особистісній характеристиці педагога відіграє професійна педагогічна самосвідомість [44].

З огляду на це професійну компетентному вчителю має бути притаманна обізнаність про знання й уміння та їхні нормативні ознаки, що необхідні для виконання цієї праці; володіння психологічними якостями, бажаними для її виконання, реальна професійна діяльність згідно з еталонами та нормами.

Важливими якостями вчителя, який працює на користь обдарованої дитини, ми вважаємо чуйність до переживань, потреб дітей, здатність допомагати дитині упоратись із негативними емоціями. А доброзичливість і терпимість до відповідей дитини є необхідною умовою, приймати та спокійно обговорювати навіть такі варіанти рішень, які, на перший погляд, здаються абсурдними, знаходити контакт із батьками, навчати їх створювати умови для виховання таких дітей, запропонувати способи спостереження за їхнім розвитком.

Отже, компетентність учителя, який працює із обдарованими дітьми, характеризує загальна професійна підготовка, високий рівень предметних і психолого-педагогічних знань, уміння розпізнавати ознаки обдарованості в інтелектуальній художній, фізичній діяльності, творчих проявах, покращенні результативності безперервним підвищенням свого професійно-педагогічного рівня.

Керуючись науковим визначенням А.К.Маркової та інших дослідників, ми сформуваємо основні компетентності, які повинен мати педагог, що працює із обдарованими дітьми:

- × володіння належними предметними, психолого-педагогічними та методичними знаннями;
- × ерудованість і творчий світогляд;
- × володіння навичками самовдосконалення;
- × цілеспрямованість, наполегливість, упевненість у своїх силах;
- × принциповість у важливих питаннях і гнучкість у другорядних;
- × отримання умінь слухати, створювати атмосферу творчості, розкутості, вільного ділового спілкування, спонукання до навчально-пізнавальної діяльності, організаційні здібності;
- × володіння навичками створювати психолого-педагогічні умови, за яких дітям надають можливості висловлювати будь-які думки, гіпотези, а не лише виконувати завдання творчого характеру.

Навчально-методичне забезпечення розвитку педагогічної компетентності педагогів у гімназії здійснюють за моделлю, у якій відповідно до поставлених цілей і завдань передбачене виявлення актуальних потреб методичної підтримки педагогів, форм, методів, засобів розвитку компетентності вчителів, узагальнення та поширення інноваційного досвіду, організація експериментальної діяльності, інформаційно-методична підтримка тощо (*додаток 17*).

У гімназії функціонує інформаційно-методичний центр, діяльність якого здійснюємо відповідно до Законів України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», Положення про методичний кабінет загальноосвітнього навчального закладу, Положення про інформаційно-методичний кабінет Харківської гімназії № 46 ім. М. В. Ломоносова, інструктивно-методичних матеріалів Міністерства освіти і науки України.

Функції методичної роботи інформаційного центру поділяють на три групи: стосовно окремого вчителя; педагогічного колективу; щодо досягнень педагогічної науки та практики.

Перша група функцій складається зі створення умов для:

- × індивідуальної траєкторії розвитку педагогічної техніки;
- × збагачення знань педагогів;
- × розвитку сучасного стилю педагогічного мислення.

Друга група функцій — це:

- × вивчення професійних можливостей, потреб і запитів учителів;
- × узагальнення, поширення педагогічного досвіду;
- × залучення колективу до реалізації авторського проекту «Школа розвитку обдарувань».

Третя група функцій (стосується кожного вчителя й колективу в цілому):

- × осмислення соціального замовлення, усвідомлене сприйняття нових нормативних актів, документів і методичних рекомендацій;
- × упровадження досягнень науки, інноваційних технологій навчання;
- × корекція типових недоліків педагогічної діяльності.

Завданнями навчально-методичного забезпечення є:

- × надання навчально-методичних консультацій педагогічним працівникам;
- × організація та проведення заходів, спрямованих на розвиток творчого потенціалу педагогів і компетентностей щодо роботи з обдарованими дітьми;
- × упровадження інновацій та узагальнення і поширення кращого педагогічного досвіду;
- × координація форм, методів роботи із обдарованими дітьми.

Діяльність інформаційного центру **спрямовано на:**

- × удосконалення методики викладання із урахуванням особливостей роботи з обдарованими дітьми;
- × реалізацію оновлених програм і підручників, усвідомлене їх сприйняття та розуміння особливостей умов реалізації;

- × підготовку методично показових уроків і дидактичних матеріалів з інноваційної діяльності;
- × інформаційно-методичне забезпечення підвищення компетентності вчителів зі створення освітнього середовища для обдарованих учнів.

В інформаційно-методичному центрі створено умови для самоосвітньої індивідуальної роботи вчителів, проводимо навчально-семінарські заняття, засідання науково-методичної ради, методичних об'єднань, надаємо консультації з питань організації інноваційної діяльності тощо. Для користування вчителям надаємо матеріали, зокрема:

1. Індивідуальні психічні складові учнів, які впливають на розвиток здібностей та обдарованості.
2. Учителям про збереження психічного здоров'я обдарованих учнів.
3. Творче мислення та прийоми його розвитку в молодшому віці.
4. Творче мислення у процесі вивчення основ наук.
5. Учителям, які реалізують компетентісно зорієнтований підхід.
6. Організація психолого-педагогічних умов успішної адаптації учнів 5-х класів до навчання в основній школі.
7. Корекційно-розвивальні програми для обдарованих учнів 1-х, 5-х класів «Стежка до власного Я».
8. Поради вчителям, які працюють із обдарованими учнями.

Матеріали навчально-семінарської діяльності:

9. Майстер-клас як локальна технологія передання педагогічного досвіду.
10. Урок за сучасними правилами — основа якісного навчання та розвитку учнівських обдарувань.
11. Сучасна якість шкільної освіти та якість знань: теорія і практика.
12. Формування іміджу гімназії освітніми цінностями та досягненнями.
13. Блог у системі комунікації вчителя із обдарованими учнями.
14. Методичні вимоги до дистанційних курсів для обдарованих учнів.
15. Організація проектної та дослідницької діяльності з учнями.
16. Педагогічні умови розвитку інтелектуальних здібностей учнів.
17. Формування навичок критичного мислення на основі медіаресурсів.
18. Педагогічні умови розвитку дискусійних здібностей учнів.
19. Діагностика педагогічних умов розвитку учнівських здібностей та обдарувань на уроках.
20. Розвиток педагогічної компетентності вчителів на підставі результатів діагностики.
21. Діагностика стану готовності до впровадження інновацій.
22. Діагностика стану інноваційної діяльності вчителів.

Це не весь перелік матеріалів, якими користуються вчителі у процесі розвитку педагогічної компетентності.

УМОВИ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГІВ НА ПІДСТАВІ ДІАГНОСТИКИ

Обов'язковим компонентом авторського проекту є діагностика освітнього середовища для обдарованих учнів. Ми відібрали і класифікували за складовими педагогічної діяльності 56 основних показників, за якими оцінюють освітнє середовище для здібних та обдарованих учнів. За діагностичною карткою кожен учитель визначає власне освітнє середовище, яке він створює для обдарованих учнів (таблиця 9).

Таблиця 9

Діагностична картка щодо виявлення педагогічних умов освітнього середовища для здібних та обдарованих учнів

Складові педагогічної діяльності вчителя, що сприяють розвитку обдарувань		
<i>І. Пояснення навчального матеріалу</i>	так	ні
1. Інтонаційне виділення логічно важливих моментів викладу.		
2. Повторне більш коротке висування готових знань		
3. Докладне резюмування учителем кожного окремого закінченого етапу викладу		
4. Супровід узагальнених висновків із наведенням конкретних прикладів		
5. Демонстрація натуральних об'єктів, схем, графіків для ілюстрування висновків		
6. Висування учням готового плану в ході викладу навчального матеріалу		
7. Висування переформульованих питань, текстів завдань, які полегшують розуміння змісту		
8. Інструктаж зі складання таблиць, схем, роботи з текстом, підручником тощо		
<i>1.1. Підвищення пізнавальної активності учнів</i>		
1. Включення цікавих фактів, відомостей, явищ		
2. Завдання на розкриття смислового значення слова, явища тощо в динаміці		

Складові педагогічної діяльності вчителя, що сприяють розвитку обдарувань		
3. Виконання завдань із використанням натуральних об'єктів, колекцій, препаратів		
4. Показ схем і взаємозв'язків між елементами схеми		
<i>1.2. Розвиток соціальної компетентності</i>		
1. Діалогічне спілкування з метою узгодження розуміння термінології, ситуації, процесу тощо		
2. Розроблення учнями самостійно сценаріїв, презентацій та умов їх реалізації		
3. Розв'язання задач екологічного (економічного) змісту		
4. Завдання на розв'язання проблемних життєвих ситуацій, конфліктів		
5. Завдання, що потребують прийняття стратегічних, тактичних рішень		
<i>1.3. Розвиток умінь проводити навчальний експеримент і спостереження</i>		
1. Завдання на складання умов, необхідних для постановки експерименту		
2. Пропонування завдань на проектування експерименту		
3. Завдання, в якому передбачено зробити відбір необхідних приладів, матеріалів для проведення експерименту		
4. Завдання на вибір форми фіксації результатів вимірювань і демонстрування їх у процесі експерименту		
5. Завдання на вибір методів аналізу та формулювання висновків		
<i>1.4. Розвиток навичок творчості</i>		
1. Завдання, в яких слід оцінити переваги того чи іншого способу		
2. Завдання на вирішення проблемних ситуацій сучасного життя		
3. Завдання на моделювання певних процесів, явищ, структури тощо		
4. Розв'язання кросвордів, тестів, завдань нетрадиційного характеру		
5. Завдання на складання підсумкових завдань із теми, розділу		
6. Складання вікторин, загадок, різнопланових завдань творчого характеру		
<i>1.5. Розвиток комунікативних навичок</i>		
1. Проведення рольових ігор, у яких учень самостійно визначає свою роль		
2. Активне обговорення проблемних ситуацій		

Складові педагогічної діяльності вчителя, що сприяють розвитку обдарувань		
3. Залучення фахівців до спілкування з учнями щодо актуальних проблем		
4. Захист проектів, програм, дослідницьких робіт		
5. Обговорення навчальної задачі з метою уточнення її розуміння		
6. Обговорення термінів, понять, законів із метою сприйняття їх глибинної суті		
7. Аналіз ситуацій із можливим «пропущенням через себе»		
<i>1.6. Розвиток навичок самоосвіти</i>		
1. Завдання, що передбачають самостійний підбір та опрацювання літератури з окремої теми		
2. Пропонування визначити проблему, яка заважає зрозуміти, сприйняти тощо		
3. Завдання на створення понятійно-термінологічного кола в межах теми, проблеми		
<i>1.7. Розвиток навичок роботи з інформацією</i>		
<i>Розвиток навичок роботи з інформацією на репродуктивному рівні</i>		
1. Завдання на відтворення тексту своїми словами або близько до нього		
2. Завдання на перелік наукових термінів, понять, формул, правил, принципів, законів, теорій, які зустрічаються в тексті		
3. Завдання на виписування тільки нового (понять, формул, ідей тощо)		
4. Завдання на складання плану прочитаного		
<i>Розвиток навичок роботи з інформацією на рівні свідомого використання</i>		
1. Завдання на продовження думки		
2. Завдання на виявлення зайвого (чого бракує)		
3. Завдання на об'єднання фактів і формулювання загального висновку		
4. Завдання такого типу: «Як зміниться ситуація, якщо змінити умови?»		
5. Пропонування завдання: поясніть так, щоб було зрозуміло навіть маленькій дитині		
6. Завдання на висування пропозицій можливих варіантів класифікації		
7. Знаходження предметів, які відрізняються тільки однією, але суттєвою ознакою		
8. Знаходження можливостей застосування створеної навчальної продукції		

Складові педагогічної діяльності вчителя, що сприяють розвитку обдарувань		
<i>Розвиток навичок роботи з інформацією на рівні перетворення</i>		
1. Завдання, в якому отримані знання слід перенести в нову ситуацію тощо		
2. Завдання на скорочення умови задачі		
3. Завдання, в яких пропонують пов'язати явища в одне ціле		
4. Завдання, у яких слід із пропонуванних ознак вилучити суттєві або несуттєві		
5. Завдання на складання оповідання із запропонуванних уривків		
<i>Виявлення та розвиток навичок роботи з інформацією на аналітичному рівні</i>		
1. Завдання, в якому пропонують знайти логічну структуру		
2. Завдання на виокремлення якісних показників (колір, розмір, запах, твердість тощо)		
3. Пропонування завдання на самостійне виявлення: «Що з'єднає елементи в ціле?»		
4. Завдання на встановлення головного в системі, другорядного		
5. Завдання на порівняння, знаходження схожості, відмінності		
6. Пропонування завдання на визначення ознаки для порівняння предметів, явищ тощо		
7. Проведення роботи з виокремлення найбільш суттєвих ознак для порівняння		
8. Завдання на знаходження загального принципу побудови системи		
9. Робота над складанням плану розв'язання проблеми		
10. Завдання на встановлення причини і можливих наслідків		
11. Завдання на проведення класифікації за ознаками		
II. Забезпечення зворотного зв'язку (репродуктивний рівень)		
1. Завдання на індивідуальне мовне відтворення (проказування) відомих правил, визначень, за необхідності використання їх у процесі розв'язування задач		
2. Завдання на відтворення (проказування) «про себе» використовуваних правил, визначень у процесі розв'язування задач		
3. Завдання на складання коротких пояснень до ходу розв'язування задач		
4. Завдання на відтворення напам'ять (правила, закону тощо)		

Складові педагогічної діяльності вчителя, що сприяють розвитку обдарувань		
5. Завдання на заповнення схем, таблиць слідом за вчителем		
6. Завдання на розкодування алгоритму		
7. Виконання завдань зі стандартними способами дій		
8. Завдання на опис будь-якого об'єкта за зразком		
9. Завдання на наведення власних прикладів, які підтверджують правило, властивість тощо		
10. Додаткові запитання учням, які спонукають до актуалізації знань, способів дій		
<i>Проблемний рівень</i>		
1. Виявлення навмисно порушеної логіки, доказу, аналізу		
2. Розкриття причин і характеру невдач, що зустрічалися на шляху розв'язання проблем		
3. Сортування матеріалу, який викладається вчителем, на значні (важливі, суттєві) аспекти		
4. Вирішення учнями реального конфліктного прикладу		
<i>Частково-пошуковий рівень</i>		
1. Складання запитань, які допомагають під час вибору різних підходів до розв'язування задачі		
2. Завдання на пошук помилок у міркуваннях, що вимагає оригінальної думки		
3. Завдання на висування чергового логічного кроку міркування		
4. Демонстрування об'єкта, явища, що спонукає до виокремлення сутності		
5. Виділення кольором частини схеми (запису), яка (який) містить проблему		
<i>Дослідницький рівень</i>		
1. Завдання на самостійне складання нестандартних задач		
2. Завдання на сутнісний опис будь-якого об'єкта без використання інструкцій		
3. Завдання на пошук сфер, можливостей застосування отриманих результатів		
4. Завдання на обчислення механізму перебігу явища		
5. Завдання «на миттєвий здогад», «розуміння»		

Під час аналізу опитування педагогів було з'ясовано, які освітні умови створені педагогами для обдарованих учнів. На етапі становлення досвіду роботи з обдарованими дітьми в середньому із 56 показників вчителі систематично використовували 28 складових педагогічної діяльності, які сприяють розвитку обдарувань, — це становить 50% від означених, окрім умінь вести експеримент — 19%. З'ясували,

що освітнє середовище педагоги недостатньо наповнюють діяльнісними навчально-пізнавальними умовами навчання. Діагностика виявила також, що в обмежених педагогічних умовах розвиваються загально-навчальні уміння на уроках інформатики, німецької, французької, англійської мов (відповідно на 37 %, 48 %, 49 %). Більш сприятливі педагогічні умови створено вчителями суспільних наук, математики та природничих наук (відповідно на 65 %, 61 %, 61 %). Вищим за середній рівень виявилися освітні умови вчителів суспільних наук щодо розвитку в учнів умінь працювати з інформацією на рівні її свідомого використання та перетворення з одного виду в інший (58 %, 67 %). Найбільш сприятливі умови для розвитку в учнів умінь працювати з інформацією на аналітичному рівні створено вчителями математики та економіки, суспільних і природничих наук (відповідно на 80 %, 73 %, 52 %). Вищим за середній рівень забезпечено освітні умови зворотного зв'язку на репродуктивному та проблемному рівнях (відповідно на 54 % і 55 %). У позиції нижчим за середній рівень були домашні угруповання за ознаками, перетворення інформації, вирішення проблемних ситуацій (відповідно на 34 %, 40 %, 46 %) (додаток 16 «Діагностика педагогічних умов розвитку учнівських здібностей і обдарувань»).

Таким чином ми виявляємо резерви в педагогічній діяльності й окреслюємо траєкторії індивідуального розвитку педагогічної компетентності. На підставі діагностики кожний педагог складає картку розвитку педагогічної компетентності та покращення освітнього середовища для обдарованих учнів (додаток 18 «Розвиток педагогічної компетентності вчителя (на підставі результатів діагностики педагогічних умов організації навчально-пізнавальної діяльності учнів на уроках, що сприяє розвитку учнівських здібностей та обдарувань»)).

Ми вважаємо, що розвиток педагогічної компетентності на підставі діагностики виявлення умов освітнього середовища для обдарованих учнів є необхідним під час роботи з обдарованими дітьми.

УМОВИ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ НА ПІДСТАВІ ІНФОРМАЦІЙНО- МЕТОДИЧНОЇ ПІДТРИМКИ

У час, що приносить зміни та нові вимоги до професійної компетентності педагогів і необхідність набуття нових якостей у стислий термін, виникла потреба в мобільному реагуванні та втіленні в практику роботи вчителів. Динамічність, стислість термінів для опанування нового, необхідного, змушує в межах наявних форм і методів методичної діяльності відшукувати такий шлях, такі підходи, завдяки яким можна більш ефективно впливати на підвищення компетентності вчителя із позитивними результатами. Відповідно до нових цілей і завдань необхідним виявилось зміщення акцентів у методичній діяльності.

Сучасні дослідники І. В. Жижина, О. В. Фісун, С. О Хілько вважають, що за умов стислих термінів підвищення педагогічної компетентності є актуальною зміна застарілого розуміння системи методичної роботи як транслятора інструкцій, рекомендацій, методик, які забезпечують репродуктивний характер діяльності педагога на інформаційно-методичну підтримку, умовами якої є розвиток його творчого потенціалу [19, 80; 81].

Безперечним є зауваження Ю. Кулюткіна, що у дорослої людини, яка отримує можливість творчо реалізувати себе в системі соціально-трудоких відносин, формується потреба у дедалі більш високих професійних досягненнях і розвитку здібностей, що зумовлюють успішність діяльності [38, с. 9].

О. І. Бондарчук, В. А. Семиченко наголошують, що за умов постійних змін має бути організована фасилітація професійного й особистісного розвитку. Автори доводять, що головними засадами в роботі фасилітатора є відкрите сприйняття педагогом власних думок і переживань, здатність відверто висловлювати і транслювати думки. Методичну підтримку побудовано на засадах партнерства, спільної діяльності всіх суб'єктів освітнього закладу [6].

На підставі наукової ідеї Є. Врублевської та О. Фісун про взаємодію з педагогами, яка надихає їх до свідомих змін, ми створюємо умови для внесення змін, які стосуються сфер роботи з обдарованими дітьми, зокрема активізації продуктивного саморозвитку творчої особистості [9].

Ми поділяємо думку І. В. Жижині, яка доводить, що фасилітація як форма методичної підтримки є складним інтегративним утворенням, під

час якого відбувається опанування педагогами професійної діяльності, зумовленої заданими інформаційно-методичними та соціальними чинниками.

Із урахуванням зауважень вищеназваних авторів про те, що важливим в інформаційно-методичній підтримці є можливості урахування досвіду педагога, його ціннісного ставлення до дійсності, рівня готовності до діяльності за умов змін, у методичній діяльності створюють умови для розвитку в педагогів навичок самоуправління, самопізнання, самоаналізу, саморегуляції, самовдосконалення. При цьому актуальними для нашого проекту є можливості заохочення, схвалення до діяльності за умов змін як чинника професійного успіху.

Посилаючись на дослідження С. О. Хілько про фасилітацію, що це явище є неперервним творчим процесом, ми організуємо методичну діяльність у формі спільного пошуку, суб'єкт-суб'єктної взаємодії, спрямованої на внесення змін у свідомість і поведінку педагогів. Таке сприйняття фасилітативного підходу в налагодженні міжособистісних взаємовідносин, за нашим переконанням, забезпечує саморозвиток і самореалізацію педагогів та спонукає їх до активних зусиль щодо розкриття власних внутрішніх активів.

Як узагальнення позиції наукових визначень щодо фасилітативної взаємодії методиста і педагога ми виокремили форми фасилітації, завдяки яким створено умови для професійної самореалізації педагога:

- × співпраця, що ґрунтується на розумінні та підтримці;
- × організація діяльності на взаємодії, спрямованій на конструктивне вирішення педагогічних завдань;
- × визнання власної позиції, думки за кожним педагогом і ненав'язування власних суджень;
- × залучення педагогів до спільної діяльності, спільного прийняття рішення стосовно форм, способів діяльності з обдарованими дітьми.

На підставі проведеного наукового дослідження було побудовано Модель інформаційно-методичної підтримки, ознакою якої є «фасилітуюча взаємодія», за якої підвищення професійної компетентності не нав'язують зовні, її проектує педагог, який реалізує свої наміри на підставі самоосвіти та умов методичної підтримки (рис. 24).

У прийнятій нами моделі інформаційно-методичної підтримки ключову роль відіграє методична проблема, над якою працює вчитель, а методист — роль інформаційного та продуктивного фасилітатора, функцією якого є збирання та систематизація необхідної інформації щодо роботи з обдарованими дітьми. Інформаційно-методична підтримка інтегрується в систему самоосвітньої діяльності вчителя, не розмежовуючись на інформаційну та методичну діяльність.

Глибинна суть інформаційно-методичної підтримки, побудована на прийнятих нами наукових принципах конструктивізму, співпраці,

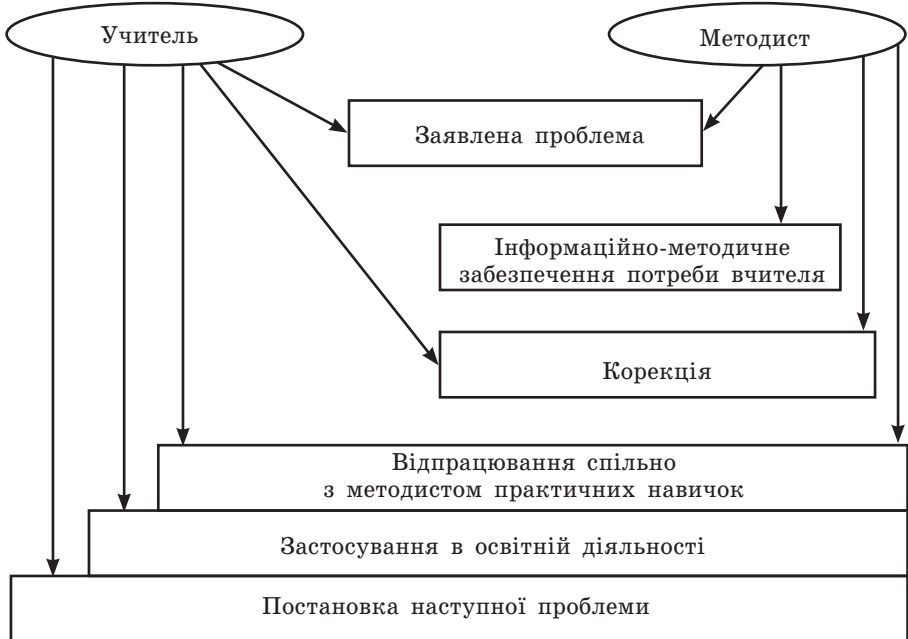

Рис. 24. Модель інформаційно-методичної підтримки

відмови від конфронтації, актуалізації відповідних досягнень з боку педагогів, надає можливості створювати умови для поєднання індивідуальних якостей особистості з нормативними вимогами. Ключовим в інформаційно-методичній підтримці є розвиток педагогічної компетентності, спрямований на створення освітнього середовища для обдарованих учнів.

На підставі обраних нами вище означених наукових положень стосовно підвищення педагогічної компетентності забезпечуємо реалізацію творчої індивідуальності педагога, задоволення його професійних потреб, відкритість і довіру, зворотній зв'язок, корекцію результатів, урахування зовнішніх потреб, можливості виконання рішень, які приймають у гімназії.

Організація розвитку педагогічної компетентності на підставі самопізнання та рефлексивного аналізу, засвоєння ефективних стратегій і технік самореалізації є необхідними умовами реалізації авторського проекту.

Інноваційним пошуком методистів є створення матеріалів інформаційно-методичної підтримки, в яких розкривається зміст і методи роботи над методичною проблемою, визначаються актуальні зміни, ураховуються нагальні потреби педагогів, серед яких базовими є:

- × створення умов для удосконалення професійної компетентності з ІКТ;
- × забезпечення науково-методичного супроводу педагогічних інновацій;
- × створення системи інформаційної підтримки на підставі інтернет-ресурсів;

- × забезпечення умов поширення педагогічних ініціатив, інноваційних пошуків, перспективного педагогічного досвіду роботи з обдарованими дітьми.

Усвідомлене сприйняття мети інформаційно-методичної підтримки, розмежування функціональних обов'язків методиста і вчителя, означення кола спільної діяльності забезпечує Модель спільної діяльності методиста і вчителя (рис. 25).

Зібрані матеріали методист класифікує за модулями (рис. 26). Матеріали модуля «Інноваційна діяльність» дозволяють учителю ознайомитися з інноваційним технологіями навчання, засадами ведення педагогічних спостережень, особливостями трансформації теоретичних знань у практичну площину, зі змінами в освіті. Цей модуль спрямовано на задоволення потреб педагогів у наукових знаннях з інноваційної діяльності.

Матеріали модуля «Обдарована дитина» містять рекомендації, у яких висвітлено умови розвитку обдарувань, створення учнем про-

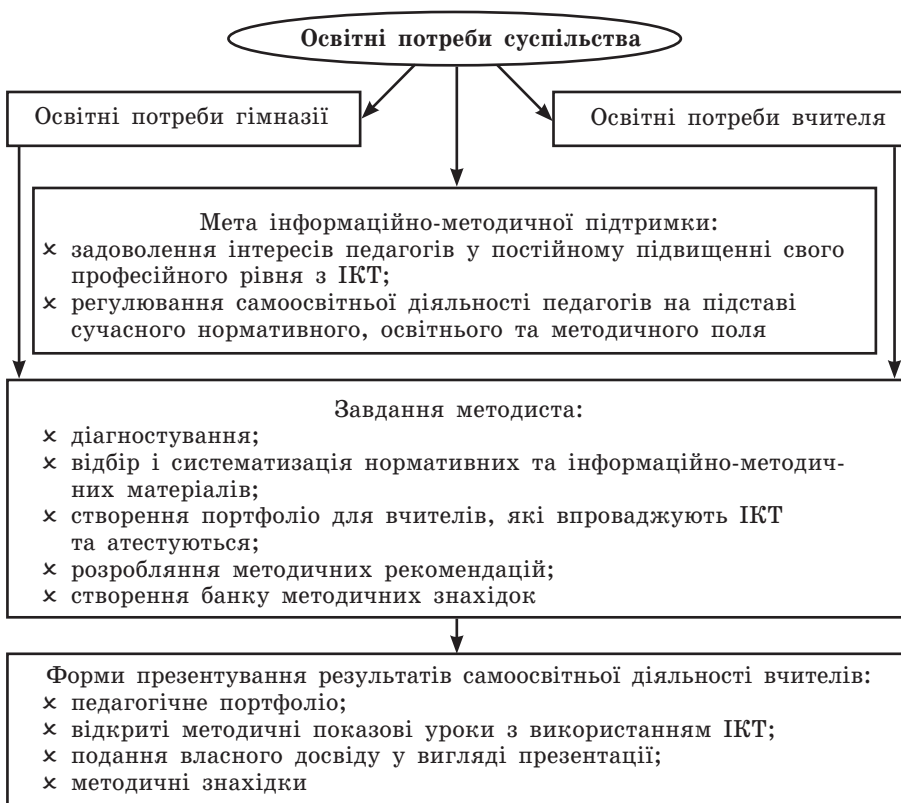

Рис. 25. Модель спільної діяльності методиста і вчителя

дукту освітньої діяльності, надано вимоги до дистанційних курсів для обдарованих учнів тощо. Таким чином, у педагога формується особиста концепція організації освітньої діяльності з обдарованими учнями.

Відбір форм, методів забезпечення інформаційно-методичної підтримки визначено цілями, завданнями, особливостями умов діяльності гімназії та попитом учителів.

Окреслені умови інформаційно-методичної підтримки є підставою для відмови від споживацької філософії підвищення педагогічної компетентності педагогів, за якої удосконалення відбувається на семінарах, курсах, що за змістом і формою не завжди відповідають запитам педагога — на самоосвітню, яка дає кращі позитивні результати, оскільки вона охоплює всі аспекти методичної діяльності вчителя. А навчально-семінарська діяльність, яку проводять з актуальних проблем роботи з обдарованими дітьми і здійснюють у формі майстер-класу, практичних занять, пропагування інноваційних пошуків учителів, є доповненням до інформаційно-методичної підтримки. На семінарах обговорюємо проблеми: «Сучасний урок: тенденції розвитку та вдосконалення», «Розвиток педагогічної компетентності вчителя на основі організації проектної діяльності учнів» тощо. До уваги педагогів пропонуємо технології, завдяки яким можна змінювати роль учителя в організації освітньої діяльності з обдарованими дітьми, питання, пов'язані з соціалізацією освітнього середовища. Відбувається пошук шляхів розвитку уроку, на підставі проектних технологій навчання, застосування технік розвитку критичного мислення, завдяки яким створено умови розвитку в обдарованих учнів інтелектуальних здібностей і життєвих компетентностей.

Модуль «Інноваційна діяльність»

- × сучасні інноваційні освітні технології;
- × інтерактивні підходи в організації навчально-пізнавальної діяльності учнів;
- × організація продуктивного навчання учнів

Модуль «Обдарована дитина»

- × умови залучення обдарованих учнів до створення презентацій до уроку;
- × використання засобів ІКТ у роботі з обдарованими дітьми;
- × методичні рекомендації щодо розроблення дистанційних курсів для обдарованих учнів;
- × методичні особливості уроку з використанням ІКТ і його аналіз

Модуль «Атестація вчителя»

- × портфоліо для вчителів, які атестуються;
- × базова модель опису досвіду;
- × методичні рекомендації для вчителів, які використовують активні моделі навчання учнів;
- × методичні рекомендації щодо вивчення, узагальнення та поширення інноваційного пошуку вчителя у роботі з обдарованими дітьми

Рис. 26. Класифікація за модулями

УМОВИ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ НА ПІДСТАВІ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Оскільки інноваційність є постулатом у роботі з обдарованими дітьми, ми вивчаємо готовність педагогів до активної інноваційної діяльності. Анкетування охоплює всіх педагогів. Коло питань для вивчення визначене потребами освітнього закладу та часом. Аналізуємо спецкурси, які відвідують педагоги, оскільки вони впливають на їхні інноваційні пошуки. Результати анкетування свідчать, що лише 24 % педагогів відвідали спецкурси, які за змістом задовольняють потреби у розвитку педагогічної компетентності, спрямованої на організацію роботи з обдарованими дітьми.

1. Нові медіа та безпека особистості — 4 учителів.
2. Розвиток творчих здібностей молодших школярів — 3 учителів.
3. Цифрові технології — 4 учителів.
4. Природознавство — 1 учитель.
5. Світова художня культура — 1 учитель.
6. Обдаровані діти: виявлення, розвиток, підтримка — 20 учителів.
7. Розмовна англійська мова — 4 учителів.
8. Українська ділова мова — 4 учителів.
9. Інноваційні підходи до підтримки школярів у зарубіжній педагогіці — 4 учителів.
10. Технологія КТД — 1 учитель.
11. Викладання предмета «Фінансова грамотність» — 1 учитель.
12. Нові підходи до розв'язання задач підвищеної складності — 3 учителів.
13. Основи критичного мислення — 5 учителів.
14. Microsoft із цифрових технологій — 8 учителів.
15. Intel «Навчання для майбутнього» — 27 учителів.
16. Інтерактивна школа творчого учителя — 10 учителів.

Конструктивно вивчаємо обізнаність педагогів щодо інновацій та їхнє ставлення до інноваційної діяльності.

На питання «Чи відомий вам термін «інновація»?» 100 % учителів відповіли «так»; «Що ви розумієте під інноваційною діяльністю педагога?» відповіді були такими: «внесення нового, що змінює традиційне навчання», «упровадження інноваційних технологій у процес навчання»,

«передове в педагогіці, що змінює педагогічні умови навчання», «використання інновацій у традиційній системі навчання». Це свідчать про те, що педагоги усвідомлюють сутність інновацій та інноваційної діяльності. На питання «Які інноваційні технології у навчанні та вихованні вам відомі?» було з'ясовано, що вчителі обізнані з 8 інноваційними технологіями, серед яких провідне місце займають ІКТ, інтерактивні, особистісно зорієнтовані, проектні технології (рис. 27).

На питання «Чи використовуєте ви у своїй професійній діяльності інноваційні технології? Якщо так, які саме?», усі вчителі відповіли, що частково використовують ІКТ, інтерактивні технології навчання; «Чи вважаєте ви за доцільне впровадження в практику роботи освітнього закладу будь-яких інновацій?» усі відповіли «так»; «Який досвід у вашій роботі є підґрунтям для упровадження інновацій у навчально-виховний процес? Назвіть його авторів», усі відповіли, що формують власний досвід на підставі інноваційних технологій. Учителі відзначають, що недостатньо досвіду, який технологічно вибудований для поширення, а ті інноваційні уроки, які проводять, не завжди відповідають потребам практиків. Відбувається це формально без критичного осмислення носієм досвіду, що ускладнює його сприйняття. Учитель, який запозичує досвід, потребує чіткого конструктивного виділення новизни, її детального опису як ідеї, реалізованої в практичних діях учителя.

На питання «Чи впевнені ви в тому, що зможете інтегрувати ідеї освітніх інноваційних технологій у свою професійну діяльність?» 49% учителів відповіли «так»; 50% — «за наявності науково-методичної підтримки», 1% — «лише певною мірою». Такий розподіл відповідей свідчить про те, що половина вчителів, займаючись інноваційною діяльністю, вважають, що вони спроможні самостійно реалізовувати нові ідеї, але половина потребує науково-методичної підтримки, при цьому всі виражають свою готовність до внесення змін.

На питання «Чи відчуваєте ви бажання займатися будь-якою інноваційною діяльністю?» 99% відповіли «так, мене це приваблює», 1 учитель — «лише певною мірою». Така однотайність ставлення до нового вказує, що вчителі мають сподівання, що за допомогою інновацій можна удосконалювати власний досвід, вирішувати проблеми, які перед нами висуває час; «Вам часто доводиться займатися пошуком нових методів і методик для використання їх у своїй професійній діяльності?» 78% респондентів відповіли «так», 28% — «іноді», тобто більшість учителів мають досвід інноваційної діяльності, який набувають шляхом спроб і помилок.

На питання «Чи відчуваєте ви задоволення від цього?» переважна більшість респондентів (72%) відповіли «так», 27% — «іноді», 1 учитель — «ні». Учителі, які вибрали відповідь «так», засвідчують, що це почуття вони отримують від освітньої діяльності учнів;

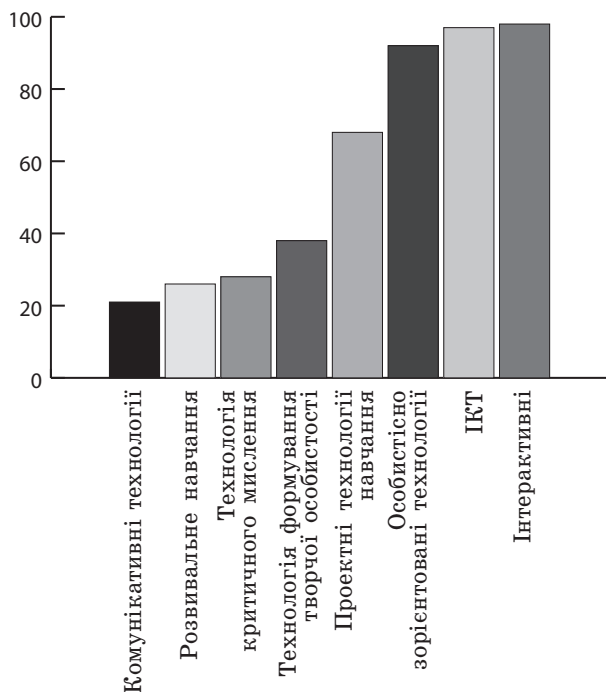

Рис. 27. Обізнаність учителів з інноваційними технологіями

«Чи бажаєте ви відшукати той теоретичний матеріал, який допоможе вам в інноваційній діяльності?» 100% відповіли «так»; «У вас є своє кредо професійної діяльності, яке ви відстоюєте?» — 92% мають своє кредо, стиль педагогічної діяльності, в якому є місце для змін, 8% змінять свою точку зору лише під сильним тиском, тобто вони стануть на шлях інноваційної діяльності за переконливих аргументів, одним із яких вони вважають практичний досвід інноваційної діяльності інших учителів; «У чому ви вбачаєте користь інноваційної діяльності педагога?» майже всі відповіли, що користь у підвищенні зацікавленості учнів до предмета, формуванні навичок самостійності, відповідальності, а для вчителя — можливості підвищувати педагогічну компетентність; «Як на вашу думку, чи достатньо вашого професіоналізму для того, щоб розробити інноваційний урок?» — 98% учителів потребують інформаційно-методичної підтримки. Це переконує, що впровадження нового потребує співпраці з науковцями, методистами. Питання «Визначте, що саме необхідно вміти та знати педагогу-новатору?» учителі визначили так — знати: теоретичні засади інноваційної діяльності, нормативно-правові документи з інноваційної діяльності, інноваційні технології навчання; вимоги до сучасного уроку; вміти: змінювати свою

точку зору, визначати проблеми, аналізувати освітній процес, трансформувати інноваційні ідеї в практичну площину.

Щодо вивчення інноваційного освітнього середовища вчителів деякі його складові подано нижче: 37% учителів використовують технології комунікативного навчання іноземної мови (Ю.І.Пассов), 64% — інтерактивні технології навчання (О.Пометун, Л.Пироженко), 100% намагаються здійснювати педагогічну діяльність за принципами компетентного навчання, 36% фрагментарно застосовують комп'ютерні технології навчання, 99% намагаються дотримувати особистісно зорієнтованих принципових положень в організації освітньої діяльності учнів, 6% частково використовують технології критичного мислення і технології формування творчої особистості (за В.Шубінським), 66% організують навчально-пізнавальну діяльність на підставі співпраці в групах.

Освітнє середовище гімназії складається із трьох інноваційних напрямів освітньої діяльності педагогів.

1. Педагогічні дослідження за програмами експериментів всеукраїнського та регіонального рівнів.

Учитель економіки Н.М.Данильченко є учасником реалізації програми всеукраїнського пілотного проекту Міністерства освіти і науки України «Упровадження курсу за вибором «Фінансова грамотність» як факультативного предмета для учнів 10-х класів ЗНЗ» (наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 19.07.2012 р. № 828).

Учителі початкових класів є активними учасниками Всеукраїнського експерименту з упровадження медіаосвіти в навчально-виховний процес загальноосвітніх навчальних закладів України (наказ Міністерства освіти і науки України від 27.07.2011 р. № 886). У межах цього експерименту впроваджуємо медіапродукцію в освітній процес з метою вироблення в учнів уміння свідомо її споживати та критично ставитися до повідомлень.

Із 2017 року реалізуємо авторський проект «Школа розвитку обдарувань» відповідно до умов експериментальної діяльності з моделювання авторських шкіл на базі загальноосвітніх навчальних закладів України за програмою всеукраїнського експерименту «Теоретико-методологічні засади моделювання розвитку авторських шкіл» (наказ Міністерства освіти і науки України від 19.01.2017 р. № 79). Програмою експерименту передбачено з'ясування змісту, структури понять «авторська школа», моделювання розвитку авторської школи, відбір відповідного діагностичного інструментарію, апробація оригінальних моделей педагогічних авторських систем, технологізованих по суті укладання комплексу нормативно-правового програмного забезпечення діяльності авторських шкіл і підготовка їх до друку (таблиця 10).

Таблиця 10

Дослідно-експериментальна діяльність

Експерименти	Результативність
<p>Упровадження курсу за вибором «Фінансова грамотність» як факультативного предмета для учнів 10-х класів загальноосвітніх навчальних закладів (Н. М. Данильченко)</p>	<p>Проводили:</p> <ul style="list-style-type: none"> × заняття для учнів факультативного курсу «Фінансова грамотність»; × вхідне тестування з курсу «Фінансова грамотність» за завданнями, надісланими координаторами Програми розвитку фінансового сектору (USAID/FINREP); × участь команди гімназії «Золотий запас» в обласному етапі турніру «Знавці фінансової грамотності», на якому команда посіла друге місце і виборола можливість взяти участь у відбірковому заочному турі (Всеукраїнський етап) і взяла участь у фінальних змаганнях із рейтингом 8 у складі 12 команд-переможців; × екскурсію для учнів 10-А класу до головного відділення «Приватбанку», де вони взяли участь у фінансовому квесті, виконали всі завдання й отримали пам'ятні призи; × апробацію навчального та науково-методичного забезпечення й інтерактивного електронного посібника з курсу «Фінансова грамотність»
<p>Упровадження медіаосвітніх технологій у навчально-виховний процес молодших школярів</p>	<p>Проведено майстер-класи у межах тренінг-семінару 10-річної та 11-річної школи медіаосвіти і медіаграмотності для викладачів початкової школи на тему: «Методики інтегрованого викладання медіаграмотності на уроках здоров'язбереження».</p> <p>Підготовлено статті, які увійшли до збірки П'ятої міжнародної науково-методичної конференції «Практична медіаграмотність: міжнародний досвід та українські перспективи». — Київ. : Центр Вільної Преси, Академія української преси, 2017. — 393 с.; «Розвиток у молодших школярів критичного ставлення до медіаресурсів на основі їх інтегрування в навчальний процес (с. 70); Медіаграмотність та критичне мислення в початковій школі: посібник для вчителя / Т. Бакка, В. Голошапова, Г. Дегтярєва, Р. Євтушенко, І. Іванова, С. Крамаровська, Т. Мелешенко, О. Шкрєбець / за ред. О. Волошенюк, Г. Дегтярєвої, В. Іванова. — К.: ЦВП, АУП, 2017 — 196 с.</p>
<p>Теоретико-методологічні засади моделювання розвитку авторських шкіл</p>	<p>Підготовлено анотацію про школу, яка увійшла в «Інформаційний збірник для директора школи та завідувача дитячого садочка» № 3–4 (59), 2017 (лютий).</p> <p>Автори проекту взяли участь у роботі методичного семінару-практикуму, який відбувся 15.03.2017 року на базі Українського гуманітарного ліцею Київського національного університету імені Тараса Григоровича Шевченка, м. Київ.</p> <p>Підготовлено статтю «Школа розвитку обдарувань» до друку</p>

2. Побудова освітнього процесу на підставі інноваційних педагогічних технологій критичного мислення, проектних, інтерактивних, комунікативного навчання іноземних мов (таблиця 11).

Таблиця 11
Інноваційна діяльність педагогічних працівників, спрямована на розвиток здібностей та обдарувань

Назва інноваційної педагогічної технології	Реалізація інновації	Прогнозовані результати	Результативність управління	Участь у педагогах і друковані праці (2016–2017 н. р.)
ІКТ	56 % учителів	<i>В учнів:</i> розвиваються навички роботи з інтернет-ресурсами. <i>В учителів:</i> підвищується рівень володіння ІКТ і відпрацьовуються дидактичні умови їх застосування	6 призерів обласного фестивалю-опляду освітніх інтернет-ресурсів–2016, 8 учителів мають сертифікат Microsoft із цифрових технологій, 10 — сертифікат Інтерактивної школи творчого вчителя	Савенкова О. С.: участь у конкурсі «Кращий дистанційний курс» «Основи подійно- та об'єктно орієнтованого програмування Python» (8 кл.)
Інтерактивні технології навчання (О. Пометун)	84 % учителів	<i>В учнів:</i> розвиваються дискусійно-діалогічні вміння. <i>В учителів:</i> виробляється інтерактивний стиль організації навчання	Учні виявляють високий рівень володіння дискусійними вміннями (примови) місця у предметних турнірних змаганнях	Данильченко Н. М. Календарно-тематичне планування (10 кл.), 57 годин, профільний рівень, II семестр 2016–2017 н. р. Календарно-тематичне планування (11 кл.), 57 годин, профільний рівень, II семестр 2016–2017 н. р. Турнір юних економістів. Відповіді на питання. — Х.: Вид. група «Основа», науково-методичний журнал «Економіка в школах України» № 1 (146), січень 2017 р.

Технології критичного мислення	Савенкова О. М., Шкребець О. О., Ноженко А. С., Козлова С. С., Савенкова О. С	<i>В учнів:</i> розвиваються навички критичного мислення, уміння працювати з інформацією. <i>В учителів:</i> досвід інтегрування в систему педагогічної діяльності технік критичного мислення	<i>В учнів:</i> розвиваються аналітичні вміння трансформувати ситуації художніх творів у різні історичні умови. <i>В учителів:</i> удосконалення компетентності застосування педагогічних технік проведення історичного аналізу художнього твору	Учні набули вмінь критично сприймати рекламні сюжети та інформаційні повідомлення	
Компаративний аналіз творів української літератури	Прийомко А. Є., Александро́ва В. А.	<i>В учнів:</i> розвиваються аналітичні вміння трансформувати ситуації художніх творів у різні історичні умови. <i>В учителів:</i> удосконалення компетентності застосування педагогічних технік проведення історичного аналізу художнього твору	Виявляють високий рівень володіння аналітичними навичками та вміннями роботи з різними текстами (призові місця на обласному та всеукраїнському рівнях у конкурсі-захисті науково-дослідних робіт МАН)		
Комунікативні технології під час викладання іноземної мови	Соснова О. М., Ноженко А. С., Задорожна Л. А.	<i>В учнів:</i> розвиваються діалогічні навички, уміння спілкуватися з носіями мови. <i>В учителів:</i> педагогічна компетентність організації навчання за принципом інтерактивного спілкування	Учні виявляють вміння спілкуватися з носіями мови в реальних життєвих ситуаціях		

Назва інноваційної педагогічної технології	Реалізація інновації	Прогнозовані результати	Результативність упровадження	Участь у педзаходах і друковані праці (2016–2017 н. р.)
Проектні технології навчання	Городова Ж. В., Савенкова О. С., Жульєва Г. М., Шкребець О. О., Денисюк О. В., Гончарова А. І.	<p><i>В учніє:</i> навички самостійності, вміння використовувати здобуті знання для вирішення реальних ситуацій.</p> <p><i>В учителів:</i> усвідомлення зміни ролі вчителя в організації навчально-пізнавальної діяльності учнів й устанавлення оптимального балансу між академічними й практичними знаннями</p>		
Упровадження медіаресурсів у навчання (автор Л. А. Найдьובה)	Рижкова В. С., Шкребець О. О.	<p><i>В учніє:</i> навички критичного сприйняття медіа та вміння працювати з текстами.</p> <p><i>В учителів:</i> набуття досвіду щодо взаємодії з учнями на індивідуальному й груповому рівнях на засадах медіа</p>	Учні виявляють уміння робити вибір споживання медіа на користь збереження свого психічного здоров'я	Шкребець О. О., Ампілогова Л. П. Стаття в збірці П'ятої міжнародної науково-методичної конференції з медіаосвіти та медіаграмотності «Практична медіаграмотність: міжнародний досвід та українські перспективи» (1 квітня 2017 року, м. Київ); та стаття «Розвиток у молодших школярів критичного ставлення до медіаресурсів на основі їх інтегрування в навчальний процес», яка вийде друком 2017 р.

3. Використання ІКТ в організації роботи з обдарованими учнями (таблиця 12).

Таблиця 12

Заходи щодо організації роботи з обдарованими дітьми

Форма заходу	Тема заходу
Методична нарада	Сайт — ефективна форма мобільного спілкування з учнями
Практичне заняття	Участь у роботі інтерактивної школи творчого вчителя та розміщення матеріалів на сайті
Майстер-клас	Використання ІКТ під час навчального процесу
Практичні заняття	Створення сайту для організації роботи з обдарованими дітьми

Усю інноваційну діяльність підпорядковано ідеї створення освітнього середовища для обдарованих учнів, яке відповідає сьогоденню. На цьому етапі — концептуальним ідеям Нової української школи, яка наголошує, що «найбільш успішними на ринку праці в найближчій перспективі будуть фахівці, які вміють навчатися впродовж життя, критично мислити, ставити цілі та досягати їх, працювати в команді, спілкуватися в багатокультурному середовищі та володіти іншими сучасними вміннями».

УЗАГАЛЬНЕННЯ ТА ПОШИРЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ПОШУКІВ УЧИТЕЛІВ

У підґрунті виявлення прогресивного педагогічного досвіду педагогів перебувають ідеї, пов'язані з реалізацією методичної теми гімназії, інноваційною діяльністю, спрямованою на створення освітнього середовища для обдарованих учнів.

На підставі відвіданих уроків, позашкільних заходів, співбесід, виступів учителів, їх участі в навчально-семінарській діяльності вивчають педагогічний досвід. Узагальнення матеріалів досвіду здійснюємо на підставі рекомендацій щодо їх оформлення (алгоритм опису досвіду, можливі додатки, що розкривають зміст, умови педагогічної діяльності носія досвіду та форми й методи його пропагування). Індивідуально-консультативну роботу з учителями проводимо із питань:

- × психолого-педагогічних знань, які розкривають ідею теми досвіду;
- × принципів відбору критеріїв, за якими можна встановлювати динаміку змін в учительській та учнівській діяльності;
- × технології відображення новизни;

- × особливостей викладання навчального матеріалу, організації самостійної діяльності учнів, зібрання фактів, які підтверджують ефективність вибраних методів;
- × проведення аналізу змін, які відбуваються в учнів та вчителя.

Узагальнення матеріалів досвіду здійснюємо за підтримкою директора, заступників директора з навчально-виховної роботи (Н. М. Байлової, Л. А. Задоевої, В. В. Зибіної, В. Ю. Карпенко, І. В. Чепіги, методистів Л. П. Ампілогової, Л. А. Останіної). Це надає можливості вчителю відхилити другорядне та спрямовувати інноваційну діяльність на вирішення проблеми, пов'язаної з вимогами освітнього середовища, сприятливого для обдарованих учнів.

Інноваційний пошук педагогів вказує на коло проблем, на підставі яких розвивають компетентність педагогів гімназії. На підставі аналізу тематики педагогічних досвідів виявляємо складові освітнього середовища для обдарованих учнів, які доводяться до педагогів, зокрема: 4 учителів — Н. М. Байлова, Т. В. Заріцька, Т. С. Чурилова, Л. Ф. Колесник — відпрацьовують педагогічні умови розвитку в учнів умінь відстоювати власну точку зору й позицію, спонукають учнів до самостійної творчої, розумової діяльності; 3 учителів — І. В. Чепіга, А. С. Ноженко, О. П. Загдай — спрямовують інноваційну діяльність на розвиток в учнів навичок адаптації в іншомовне середовище; 2 учителів — Ю. В. Матюніна, О. О. Шкребець — відпрацьовують умови розвитку в учнів читацьких навичок і читацької активності, критичного ставлення до медіаресурсів задля збереження свого психічного здоров'я; 2 учителів — А. В. Зуб, П. О. Зінченко — працюють над проблемою диференційованого підходу до оцінювання навчально-пізнавальної діяльності обдарованих учнів. Л. І. Рябовол орієнтує свій інноваційний пошук на розкриття та розвиток розумового потенціалу школярів шляхом створення умов виконання завдань в оптимальному режимі для кожного учня на підставі діяльнісного підходу щодо організації навчання. Л. А. Останіна відпрацьовує умови організації проектної діяльності учнів шляхом формування навичок організованого виконання проектів у середовищі Scratch.

Щодо дидактичного наповнення досвіди поділяють на три групи:

I група — досвіди, які за своїми ознаками відповідають базовій моделі перспективного педагогічного досвіду, мають наукове підґрунтя та новизну, зібрано достатньо матеріалів, які висвітлюють педагогічну діяльність, наявний моніторинг учнівських результатів із аналізом динаміки змін і досягнень (Ю. В. Матюніна, А. С. Ноженко).

II група — матеріали досвідів переважно відповідають базовій моделі опису, мають наукове підґрунтя і новизну, зібрано достатньо матеріалів, які висвітлюють педагогічну діяльність, але недостатньо висвітлено учнівські результати і досягнення (О. П. Загдай, Н. М. Байлова, О. О. Шкребець).

III група — педагогічні досвіди, в яких інноваційну діяльність учителя висвітлено на рівні окремих прийомів, засобів навчання, які позитивно впливають на навчально-пізнавальну діяльність учнів, певною мірою вирішують обрану проблему, проте недостатньо побудовано технологічне підґрунтя педагогічної діяльності (А. В. Зуб, Л. Ф. Колесник, Т. В. Заріцька, Т. С. Чурилова, Л. І. Рябовол, Л. А. Останіна, П. О. Зінченко, І. В. Чепіга).

Методична рада гімназії схвалює узагальнені матеріали інноваційних пошуків учителів для поширення серед колег. Учителі отримують сертифікат про схвалення перспективного педагогічного досвіду. До кожного досвіду складають «Картку поширення узагальнених інноваційних напрацювань» (перспективного педагогічного досвіду), до якої занесено елементи, що поширюються; очікувані результати, які може отримати вчитель, запозичуючи досвід свого колеги, форми поширення, зміни, які відбудуться в учнівських діях (додаток 20 «Картка поширення перспективного педагогічного досвіду»).

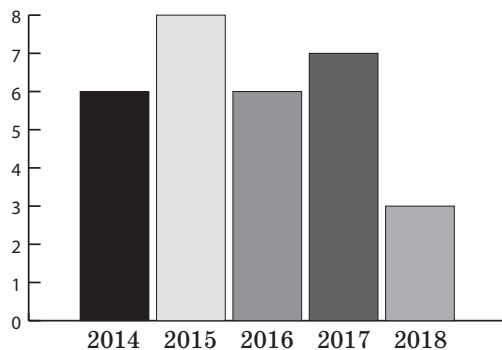

Рис. 28. Присвоєно педагогічне звання «Учитель-методист»

Пропагуємо досвід, доробки педагогів за такими формами:

- × виступ носія досвіду на семінарських заняттях;
- × проведення методичних показових уроків із висвітленням інноваційних прийомів навчання;
- × проведення майстер-класу з показом прийомів організації навчально-пізнавальної діяльності учнів;
- × підготовка статей до друку (додаток 21 «Доробки вчителів, видані друком»).

Діяльність педагогів, які атестуються, вивчають адміністрація і члени атестаційної комісії за кваліметричною моделлю (додаток 22 «Кваліметрична модель»), обов'язковим елементом в якій означено роботу з обдарованими дітьми. За останні 5 років 28 учителям присвоєно педагогічне звання «учитель-методист» (рис. 28).

Створені умови підвищення компетентності вчителів (упровадження інновацій, узагальнення матеріалів досвіду, семінари, майстер-класи, інформаційно-методична підтримка сприяють активній участі у педагогічних заходах різного рівня (рис. 29).

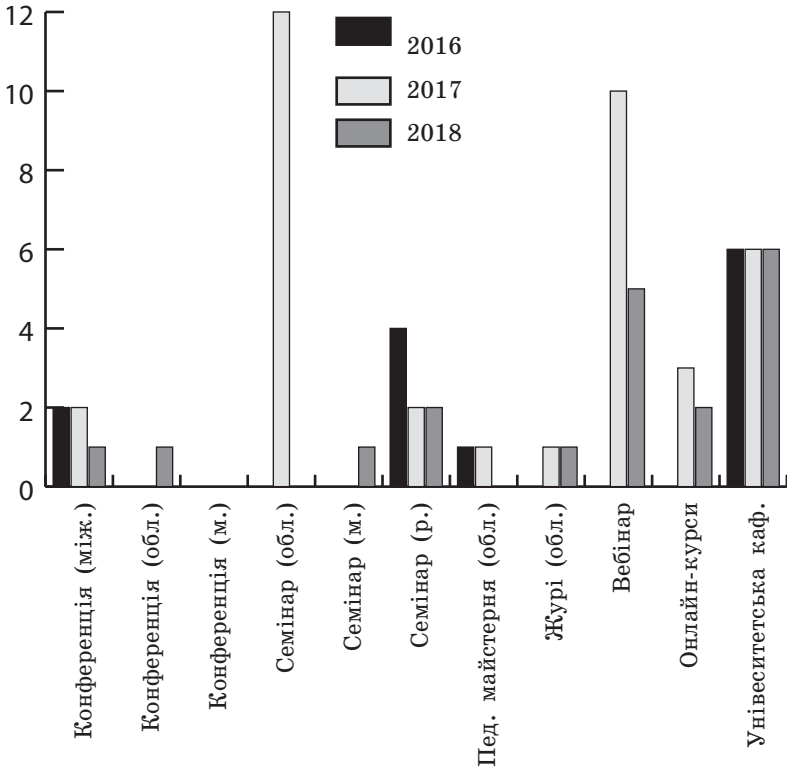

Рис. 29. Участь педпрацівників гімназії у педагогічних заходах

Вище викладені умови реалізації авторського проекту «Школа розвитку обдарувань» щодо виявлення обдарованості на психометричному й педагогічному рівнях і забезпечення принципу поєднання когнітивного навчання з освітнім середовищем для обдарованих учнів, запровадженням нестандартних, різнохарактерних, різнорівневих завдань, які збуджують пізнавальну активність і є початком розвитку обдарувань та створення умов для розвитку стійкої інтелектуальної, креативної, художньої обдарованості, фізичних задатків за системою індивідуальної позакласної роботи виявляються ефективними, про що свідчить стабільні досягнення учнів у різних видах інтелектуальних, художніх конкурсах, спортивних змагань.

МОНІТОРИНГ УЧНІВСЬКИХ ДОСЯГНЕНЬ У РІЗНИХ ВИДАХ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ КОНКУРСІВ І ЗМАГАНЬ, ХУДОЖНІХ КОНКУРСАХ, СПОРТИВНИХ ЗМАГАННЯХ

Моніторинг переможців і призерів олімпіад, МАН, турнірів висвітлює, що за останні 3 роки кількість отриманих учнями перемог у предметних олімпіадах, турнірних змаганнях, конкурсі-захисті дослідницьких робіт МАН на всеукраїнському рівні коливається від 8 до 16; на обласному від 48 до 59 учнів.

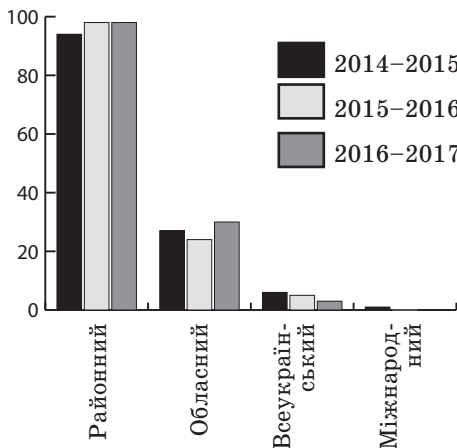

Рис. 30. Переможці та призери олімпіад

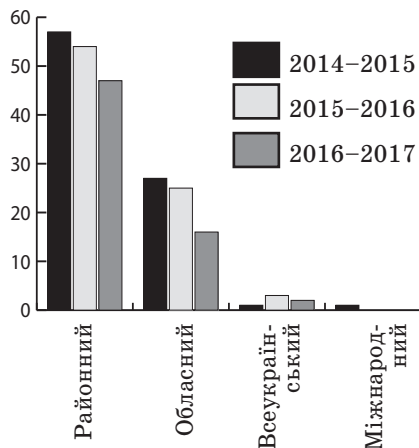

Рис. 31. Переможці та призери МАН

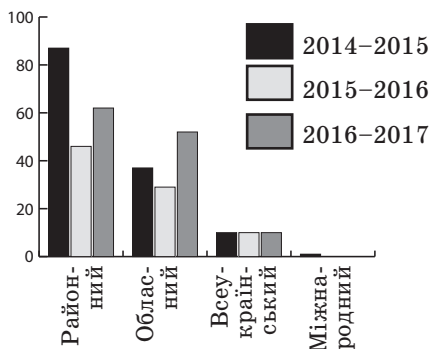

Рис. 32. Переможці та призери турнірних змагань

Таблиця 13

Переможці та призери турнірних змагань (2017–2018 н. р.)

№	Турніри	Рівні		
		районний	міський	всеукраїнський
<i>Всеукраїнські турніри</i>				
1	Турнір юних математиків	5	3	
2	Турнір юних біологів	5	5	5
3	Турнір юних економістів	6	5	5
4	Турнір юних географів	5	2	
5	Турнір юних правознавців	5	5	
6	Турнір юних винахідників і раціоналізаторів	16	12	
7	Турнір юних хіміків	5	5	
8	Мовознавчий турнір — знавці української мови	5	1	
9	Турнір юних істориків	5		
10	Турнір юних журналістів	5	1	
Всього		62	39	10
<i>Міські турніри</i>				
11	Турнір з пошуку в мережі інтернет			
12	Турнір ім. Мечникова		13	
Всього		62	52	10

Таблиця 14

Переможці та призери конкурсів (2017–2018 н. р.)

Конкурси	Рівні		Всього
<i>Міжнародний рівень</i>			
	<i>районний</i>	<i>міжнародний</i>	
«Кенгуру»		Відмінно — 6 Добре — 57	
Мовно-літературний конкурс ім. Т. Г. Шевченка	7	1	8
<i>Всеукраїнський рівень</i>			
	<i>районний</i>	<i>всеукраїнський</i>	
«Соняшник»			
«Колосок–2016»		Золото — 55 Срібло — 110	165

Конкурси	Рівні		Всього
«Левеня»			
«Бобер–2016»		Золото — 33 Срібло — 80	113
«Кенгуру»		Відмінно — 6 Добре — 91	97
Конкурс ім. П. Яцика (3–4 класи)	16	1	17
Всеукраїнська інтернет-олімпіада		2	2
«Геліантус»		32	32
Всього			
Міський рівень			
	<i>районний</i>	<i>міський</i>	
Знавці української мови	2	2	4
Путівка в науку	6	3	9
Міська олімпіада з математики	15	8	23
Фестиваль ораторського мистецтва	1	1	2
Кубок пошуку в мережі інтернет		6	6
Каразінський колоквіум	2	2	4
Конкурс виразного читання	1	1	
Всього	Районний — 50	Міський — 23	Всеукр. — 410 Міжнар. — 64

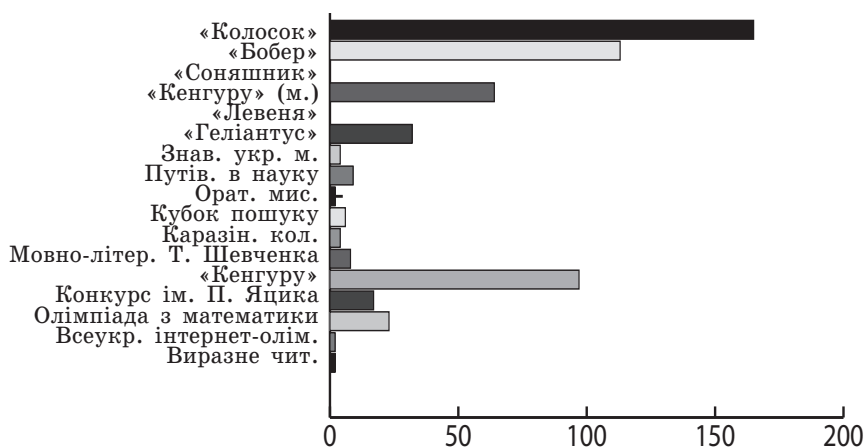

Рис. 33. Переможці та призери конкурсних змагань (2016–2017 н. р.)

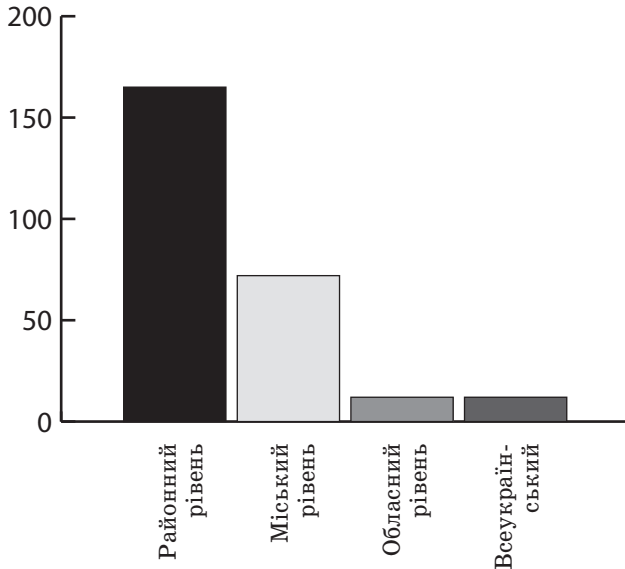

Рис. 34. Кількість учасників спортивних змагань (2016–2017 н. р.)

Учні гімназії активно беруть участь майже у всіх видах спортивних змагань і масових спортивних заходах.

Моніторинг учнів-переможців у спортивних змаганнях свідчить про те, що учнівські досягнення не є випадковими. Щороку учні гімназії посідають призові місця на районному та міському рівнях у різних видах спортивних змагань (таблиці 18–19). Крім командних та особистих досягнень учнів, за сумою призових місць у всіх шкільних спортивних лігах гімназія 2017 року посіла перше місце в районі. Найвагоміших успіхів наші учні досягли у волейбольній лізі — 12 учнів посіли перше місце в Харківській області серед юнаків «Шкільна волейбольна ліга учнів освітніх закладів» і ввійшли в п'ятірку сильніших українських команд закладів освіти.

Таблиця 15

Призові місця у спортивних змаганнях по класах

№	Спортивні заходи	2016–2017			2017–2018		
		район	місто	об-ласть	район	місто	об-ласть
1	Л/естафета 8–11 кл.	1	8		1	5	
2	Л/а 4-борство 6–9 кл.	1	3		1	4	
3	«Старти надій» 7 кл.	2			1	6	

Види змагань	Місця				Кількість учасників			
	район	місто	об- ласть	всеукр.	район	місто	об- ласть	всеукр.
л/а естафета	1	3			12	12		
4-борство	1	4			12	12		
«Старти надій»	2				9			
Баскетбол								
юнаки ст.	6				18			
дівчата	3				12			
юнаки мол.	4				8			
3×3 — юнаки ст.	3				5			
Юнаки мол.	2				5			
Волейбол								
Юнаки	1	1	1	5	12	12	12	12
Дівчата	4				12			
Шахи	11	3			4			
Черлідент	11				10			
Бадмінтон. ліга	1	3			8	8		
Всього					175	72	12	12

Таблиця 17

**Перемоги учасників хореографічного гуртка
«Вокальна студія “Сан-Шайн” (SunShine)»**

Назва конкурсу	2015			2016			2017		
	міськ.	все- укр.	між.	міськ.	все- укр.	між.	міськ.	все- укр.	між.
Всеукраїнський конкурс-фестиваль сучасного музичного мистецтва «Харківські зорі»					Диплом II ступеня (Цакун Каріна)				

Таблиця 18

**Перемоги учасників хореографічного гуртка
«Зразковий театр танцю “Гармонія”»**

Назва конкурсу	2015			2016			2017		
	міськ.	все-укр.	між-нар.	місь-кий	все-укр.	між.	місь-кий	все-укр.	між-нар.
Хореографічний конкурс «Осінній вернісаж»			I м. (26 уч.)						I м. (20 уч.)
Хореографічний конкурс «Осінні зустрічі»		I м. (26 уч.)			I м. (24 уч.)			I м. (24 уч.)	
Хореографічний конкурс «Українські викрутаси»								I м. (26 уч.)	
Хореографічний конкурс «Перші кроки»	I м. (26 уч.)								
Хореографічний конкурс «Березневі крапельки»				I м. (26 уч.)			II м. (26 уч.)		

Таблиця 19

Досягнення організації учнівського самоврядування «БРОК»
Харківської гімназії № 46 ім. М.В. Ломоносова

Назва конкурсу	2015			2016			2017		
	міський	всес-укр.	між-нар.	міський	всес-укр.	між-нар.	міський	всес-укр.	між-нар.
Фестиваль дитячих екранних ро-біт Харківської міської організації учнівського самоврядування за фільм «Мое шкільне життя»	I ступ. 2 уч.								I ступ. 2 уч.
Фестиваль дитячих екранних ро-біт Харківської міської організації учнівського самоврядування за фільм «Толерантність»	I ступ. 30 уч.								I ступ. 30 уч.
Міжнародний конкурс шкільних ме-діа за телерепортаж «Моя багатона-ціональна шкільна родина»									Лауре-ати 30 уч
Конкурс учнівських проєктів «Мара-фон унікальних справ» Харківської міської організації учнівського са-моврядування				III ступ. 15 уч.					
Фестиваль «Діалог національних культур» Харківської міської орга-нізації учнівського самоврядування в номінації «Моя багатонаціональна школа»				I ступ. 20 уч.					

Міський конкурс «Присвята рідному місту» в номінації «Мій Харків — мої крила»	III ступ. 14 уч.								
Фестиваль шкільних ЗМІ Харківської міської організації учнівського самоврядування «Створюй майбутнє відповідально» в номінації «Шкільне телебачення»		III м. 12 уч.							
Фестиваль шкільних ДЮГО «Самоврядування — це ми» у номінації «Ми — успішна команда»		I ступ. 18 уч.							
Результати моніторингу показників розвитку учнівського самоврядування в освітньому закладі та ефективну діяльність у складі Харківської міської організації учнівського самоврядування		I м. 5– 11 кл.							
Всеукраїнська акція «Добро жменями», «Ге, що ти викидаєш у сміття, може повернути солдата до життя»		Від-знака 1– 11 кл.							
Міждисциплінарна програма «Мережа шкільного миру» у номінації «Школа миру – 2017»									Свід- цтво 5– 11 кл.

ВИСНОВКИ

Ідея авторського проекту «Школа розвитку обдарувань» — виявлення обдарованих дітей на психометричному й педагогічному рівнях і забезпечення умов самовизначення обдарованої особистості та психолого-педагогічної підтримки розвитку інтелектуальної, художньої, рухової художньої обдарованості втілена в практику роботи педагогів. Відповідно до завдань проекту *психологи*:

- × відібрали комплекс психодіагностичних методик для виявлення обдарованості;
 - × розробили авторську Програму моніторингового психологічного супроводу обдарованих дітей;
- педагоги*:
- × відібрали спеціальні завдання, які сприяють збудженню пізнавальної активності обдарованих учнів і є початком розвитку обдарувань;
 - × розробили авторські програми щодо створення освітніх умов розвитку в учнів стійких інтелектуальних, дослідницьких, дискусійних, фізичних обдарувань;
 - × створили умови для розвитку художніх здібностей;
 - × здійснюють моніторинг учнівських досягнень у предметних олімпіадах, турнірах, художніх, спортивних та інших видах змагань.

Освітнє середовище, яке склалося в процесі реалізації авторського проекту «Школа розвитку обдарувань» виявляється ефективним, оскільки за останні п'ять років в середньому 75% учнів гімназії здобувають перемоги в різних конкурсних змаганнях на районному, обласному та всеукраїнському рівнях.

За останні 5 років ми підготували 61 медаліста, 24 президентських стипендіатів, 9 переможців міського конкурсу «Учень року», понад чотири тисячі переможців інтелектуальних змагань різного рівня: предметних олімпіад районного рівня — 415, обласного — 196, всеукраїнського — 22; конкурсу-захисту науково-пошукових робіт Малої академії наук: районного рівня — 190, обласного — 117, всеукраїнського — 21, міжнародного — 3 учнів, інших інтелектуальних змагань — понад дві тисячі.

Тільки 2017–2018 навчального року вчителі гімназії підготували 1049 учасників міжнародних і всеукраїнських конкурсних змагань: математичного «Кенгуру», природничого «Колосок», фізичного «Левеня», інформатики «Бобер», природознавчого «Геліантус», українознавчого «Соняшник», які вписали в скарбничку гімназії 524 перемоги, 545 переможців художніх конкурсів і фестивалів міського та міжнародного рівнів, 175 учнів, які розвивали фізичні задатки, здобули свої перемоги на міському та обласному рівнях.

Гімназія має позитивний імідж освітнього закладу, що забезпечує умови виявлення та розвитку учнівських обдарувань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Айзенк Г.Ю.* Проверьте свои способности / Г.Ю.Айзенк. — Изд-во : Педагогика-Пресс, 1992. — 175 с.
2. *Анджейчак А.* Психолого-педагогічні умови формування творчої особистості дитини в освітньо-виховних закладах / А. Анжейчак // Обдарована дитина. — 2000. — № 5. — С. 8–13.
3. *Антонова О.Є.* Обдарованість: досвід історичного та порівняльного аналізу [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://eprints.zu.edu.ua/12517/1/Maket_Obdarovanist.pdf
4. *Африна Е. И.* ИКТ в исследовательской деятельности школьников / Е. И. Африна, А. И. Крылов // Народное образование. — 2012. — № 1. — С. 176–183.
5. *Безпалько О.В.* Соціальна педагогіка в схемах і таблицях : навч. посібник / О.В.Безпалько. — К.: Центр навч. літератури, 2003. — 134 с.
6. *Бондарчук О.І.* Психологічна підготовка керівних освітніх організацій до діяльності в умовах змін: гуманістично-ціннісний підхід [Електронний ресурс]. — Режим доступу: lib.iitta.gov.ua/10023/1/Бондарчук_Чернігів.pdf
7. *Браже Т.Г.* Развитие творческого потенциала учителя / Т.Г.Браже // Советская педагогика. — 1989. — № 8. — С. 89–94.
8. *Виготский Л.С.* Психология развития человека / Л.С.Виготский — М.: Смысл ; Эксмо, 2004. — 1136 с.
9. *Врублевська О.* Інтелектуальна активність як складова творчо обдарованої особистості / О.Врублевська // Магістерський науковий вісник. Вип. 4 / Терноп. нац. пед. ун-т ім.В.Гнатюка — Тернопіль : ТНПУ, 2008. — 178 с.
10. *Гаврилюк В.Ю.* Створення та функціонування інформаційно-освітнього середовища сучасного позашкільного навчального закладу : методичний посібник / В.Ю.Гаврилюк. — Біла Церква : КВНЗ КОР «Академія неперервної освіти», 2016. — 48 с.
11. *Гармаш О.В.* Особливості соціалізації обдарованих учнів у Новій українській школі / О.В.Гармаш, Т.М.Єльчанінова [Електронний ресурс]. — Режим доступу: docplayer.net/77185001-Garmash-o-v-ielchaninova-t-m-oso.
12. *Гилфорд Дж.* Три стороны интеллекта // Психология мышления / Дж. Гилфорд ; под ред. А.М.Матюшкина. — М., 1965. — С. 433–456.
13. *Гильбух Ю.З.* Внимание: одаренные дети / Ю.З. Гильбух. — М.: Знание, 1991.
14. *Гончаренко С.* Український педагогічний словник / С.Гончаренко. — К.: Либідь, 1997. — 376 с.
15. *Данилюк А.Я.* Теоретико-методологические основы проектирования интегральных гуманитарных образовательных пространств : автореф. дис. д-ра пед. наук / А.Я. Данилюк, 2001. — 20 с.
16. *Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХІ століття).* — К.: Райдуга, 1994.

17. *Драйден Г., Вос Д.* Революція в навчанні ; Пер. з англ. М. Олійник / Г. Драйден, Д. Вос. — Львів : Літопис, 2005. — 520 с.
18. *Дружинин В.А.* Проблемы психологии способностей. Диагностика интеллекта // Психология общих способностей. — СПб., 1999. — С. 3–24.
19. *Жижина И. В.* Психологические особенности развития фасилитации педагога : дис. канд. психол. наук : 19.00.07 / Инна Владимировна Жижина. — Екатеринбург, 2000. — 153 с.
20. *Завгородня Н.М.* Педагогічні умови соціалізації обдарованих учнів у навчально-виховному середовищі загальноосвітнього навчального закладу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / Н.М. Завгородня. — К., 2006. — 20 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/1679/3/Zavhorodnya.pdf>
21. *Здатність до творчості. Зв'язки творчості й інтелекту* [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://pidruchniki.com/.../zdatnist_tvorchosti_zvyazki_tvorc.
22. *Иванчихин В.Г.* К вопросу об организации исследовательской деятельности школьников в условиях многопрофильной гимназии / В.Г. Иванчихин // Профильное обучение. — 2008. — № 4. — С. 37–41.
23. *Измерение интеллекта детей : пособие для психолога-практика* / Под ред. Ю.З. Гильбуха. — К., 1992. — Ч. 1. — 133 с.
24. *Ілійчук Л.* Особливості роботи школи з обдарованими [Електронний ресурс] / Любомира Ілійчук. — Режим доступу: https://www.researchgate.net/publication/309175497_Osoblivosti_roboti_skoli_z_obdarovanimi_ditmi [accessed Aug 07 2018].
25. *Карпенко Н.А.* Психологія обдарованості: підходи до розуміння [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www2.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/.../01.../13knapdr.pdf
26. *Карпов А.О.* Метод научных исследований: метод проектов / А.О. Карпов // Педагогика. — 2012. — № 7. — С. 14–25.
27. *Клименюк Ю.М.* Обдаровані діти, їх виявлення та діагностика // Проблеми освіти : збірник наукових праць. — Спецвипуск. — Вінниця–Київ, 2015. — С. 46–50 [Електронний ресурс] / Ю.М. Клименюк. — Режим доступу: eprints.zu.edu.ua/18528/1/Клименюк.pdf
28. *Ковалев Г.А.* Психическое развитие ребенка и жизненная среда / Г.А. Ковалев // Вопросы психологии. — 1993. — № 1. — С. 13–23.
29. *Коваленко Е. А.* Самовиховання особистості: філософсько-етичний аспект / Е. А. Коваленко // Філософія. Науковий вісник. — Харків : ХДПУ. — 1998. — Вип. 1. — С. 122–125.
30. *Концептуальні засади розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в європейський освітній простір* [Електронний ресурс] / Затверджено наказом МОН від 31.12.2004 р. № 998. — Режим доступу: http://sites.znu.edu.ua/liberal_edu/docs/181.ukr.html.
31. *Концепції національно-патріотичного виховання молоді* [Електронний ресурс]. — Режим доступу: mil.gov.ua/diyalnist_atriotichnogo_molodi.html

32. *Концепція* громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності // Джерело педагогічної майстерності. Громадянська освіта школярів // Науково-методичний журнал. Випуск 1 (33). Ч. 1–2. — Харків : ХОНМІВО, 2005. — С.35-45.
33. *Костюк Г.С.* Избранные психологические труды / Г.С.Костюк. — М.: Педагогика, 1988. — 304 с.
34. *Кошонько Г.А.* Сутність та структура професійної компетентності педагога / Г.А.Кошонько // Теорія і практика професійної підготовки фахівців у контексті загальноєвропейських інтеграційних процесів : зб. наук. пр. — Житомир : ФОП Левковець, 2016. — С.30–37.
35. *Кремень В.Г.* Парадигма синергетичного мислення / В.Г.Кремень // Педагогіка і психологія. — 2012. — № 2. — С.5–11.
36. *Кремінський Б.Г.* Обдарованість та проблема розвитку здібностей особистості / Б.Г.Кремінський // Практична психологія та соціальна робота. — 2004. — № 12. — С.74–80 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: ito.vspu.net/ENK/Inf_Syspilstvo/.../Kreminsky.pdf
37. *Кузьмина Н.В.* Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения / Н.В.Кузьмина. — М.: Высшая шк., 1990. — 119 с. 8.
38. *Кулюткин Ю.Н.* Психологические проблемы образования взрослых / Ю.Н.Кулюткин // Вопросы психологии. — 1989. — № 2. — С.5–13.
39. *Кульчицька О.І.* Обдарованість та психологічні технології її розвитку // Педагогічні технології: наука — практиці : навч.-метод. щорічник / О.І.Кульчицька, С.О.Сисоева, Я. В.Цехмістер / За ред. С.О.Сисоевої. — К., 2002. — Вип. 1. — С.145–192.
40. *Лейтес Н.С.* Бывают выдающиеся дети / Н.С.Лейтес // Семья и школа. — 1990. — № 3.
41. *Лейтес Н.С.* Возрастная одаренность школьников : учебное пособие / Н.С.Лейтес. — М.: Академия, 2001. — 320 с. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://lib.mgppu.ru/OpacUnicode/index.php?url=/notices/index/idNotice>
42. *Липова Л.* Метод наукового дослідження як чинник формування фундаментальних природничих знань / Л.Липова // Рідна школа. — 2014. — № 1–2. — С.31–34.
43. *Ломов Б.Ф.* Методологические и теоретические проблемы психологии. / Б.Ф. Ломов. — М.: Наука, 1984. — 344 с.
44. *Маркова А.К.* Психологические критерии и степени профессиональности учителя / А.К.Маркова // Педагогика. — 1995. — № 6. — С.56–63.
45. *Матюшкин А.М.* Загадки одаренности / А.М.Матюшкин. — М., 1992.
46. *Матюшкин А.М.* Концепция творческой одаренности / А.М.Матюшкин // Вопросы психологии. — 1989. — № 6. — С.29–33.
47. *Міщенко С.Г.* Організаційно-методичні умови розвитку професійної компетентності викладачів у системі науково-методичної роботи коледжу [Електронний ресурс] / С.Г.Міщенко. — Режим доступу: oaji.net/pdf.html?n=2017/1054-1483449097.pdf

48. *Міщик Л.І.* Соціальна педагогіка / *Л.І.Міщик, О.Г.Ярошенко* [Електронний ресурс]. — Режим доступу: elcat.pnpu.edu.ua/docs/Капська.rtf
49. *Моляко В.О.* Психологічні проблеми обдарованості та її виявлення // *Мудрість учіння. Кроки до успіху : навч.-метод посібник* / В.О.Моляко. — К.: Магістр, 1999. — С. 5–15.
50. *Москалевський З. О.* Система роботи з обдарованими дітьми / *З. О.Москалевський* // *Директор школи.* — 2012. — № 9. — С. 29–50.
51. *Мудрик А.В.* Социальная педагогіка / *А.В.Мудрик.* — М.: Академия, 1999. — 184 с.
52. *Мультифакторна модель Ф. Монкса* [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://studfiles.net/preview/5706986/page:6/>
53. *Національна доктрина розвитку освіти в Україні ХХІ століття, затверджена Указом Президента України від 17.04.2002 р. № 334/94 // Дошкільне виховання.* — 2002. — № 7.
54. *Немов Р.С.* Психологія : учеб. для студентів вищ. пед. навч. закладів / *Р.С.Немов.* — Кн. 2. Психологія освіти. — 2-е вид. — М.: Просвещение: ВЛАДОС, 1995. — 496 с., 1995 [Электронный ресурс]. — Режим доступу: <http://medical.co.nf/psihodiagnostika-poznavatelno-gorazvitiya-78046.html>
55. *Одаренность и возраст: развитие творческого потенциала одаренных детей : учебное пособие* / Под. ред. *А.М.Матюшкина.* — Москва–Воронеж, 2004 — 190 с.
56. *Онацький В.М.* Взаємодія практичного психолога і вчителя у роботі з обдарованими дітьми // *Неперервна професійна освіта: теорія і практика : зб. наук. праць : У 2 ч. — Ч. 1* / В.М.Онацький ; за ред. *І.А.Зязюна та Н.Г.Ничкало.* — К., 2001. — С. 358–367.
57. *Освітнє середовище як чинник становлення обдарованої особистості : монографія* / за ред. *Р.О.Семенової ; авт. кол.: О.Л.Музика, Д. К.Корольов ; Інститут психології імені Г.С.Костюка НАПН України.* — К.; Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. — 228 с.
58. *Основні орієнтири виховання учнів 1–12 класів загальноосвітніх навчальних закладів»* [Електронний ресурс]. — Режим доступу: Skrynka/osnovni_orientiridoc
59. *Основные современные концепции творчества и одаренности* / Под. ред. *Д. Б.Богоявленской.* — М.: Молодая гвардия, 1997. — 240 с.
60. *Остапенко А.* Системний підхід до управління закладом для обдарованих дітей [Електронний ресурс] / *А.Остапенко.* — Режим доступу: www.irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe?..
61. *Педагогічна майстерність : підруч.* / *І.А.Зязюн, Л.В.Крамущенко, І.Ф.Кривонос та ін. ; за ред. І.А.Зязюна.* — К.: Вища школа, 1997. — 349 с.
62. *Петровский А.В.* Вопросы истории и теории психологи : избр. Труды / *А.В.Петровский.* — М.: Педагогика, 1984. — 320 с.
63. *Полицяк Н.* Моделі навчання обдарованої молоді Джозефа Рензулі. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [//novadumka.at.ua/publ/modeli...molodi...renzulli/1-1-0-1](http://novadumka.at.ua/publ/modeli...molodi...renzulli/1-1-0-1)

64. *Поліщук В.М.* Система роботи з обдарованими дітьми в умовах загально-освітнього навчального закладу : Студентський альманах / В. М. Поліщук, В. І. Карамушка. — Вип. 1/38 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/stud_almanah/v_1/38.pdf.
65. *Радул В.В.* Соціальна зрілість молодого вчителя / В.В. Радул. — К.: Вища школа, 1997. — 269 с.
66. *Роджерс К.* Взгляд на психотерапию. Становление человека / К. Роджерс. — М.: ИГ «Прогресс», Универс, 1994. — 480 с.
67. *Розенова М.* Обдаровані діти: психологічні проблеми розвитку, навчання й виховання / М. Розенова // Підручник для директора. — 2008. — № 6.
68. *Савенков А.И.* Психологические основы исследовательского обучения школьников / А. И. Савенков // Фізика: проблеми викладання. — 2007. — № 3 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: ru/content/view/111/94/static.klasnaocinka.com.ua/...94/.../proekt_solovyov1.pdf
69. *Саранцев Г.И.* Методическая подготовка будущего учителя в современных условиях / Г. И. Саранцев // Педагогика. — 2006. — № 7. — С. 61–68.
70. *Сластенин В.А.* Педагогика : учеб. пособ. для студ. высш. пед. учеб. заведений / В. А. Сластенин, И. Ф. Исаев, Е. Н. Шиянов ; под ред. В. А. Сластенина. — М.: Издат. центр «Академия», 2002. — 576 с.
71. *Сорока Г.І.* Сучасні виховні системи і технології : навч.-метод. посіб. для керівників шкіл, вчителів, класних керівників, вихователів, слухачів ППО / Г. І. Сорока. — Харків : Веста ; «Ранок», 2002. — 128 с. — «Управління школою».
72. *Соціальна компетентність вчителя як складова професійно-педагогічної компетентності* // Соціалізація особистості : зб. наук. праць ; за заг. ред. проф. А. Й. Капської. Том XVIII. — К.: Логос. — 2002. — С. 70–76.
73. *Соціальна педагогіка : навч. посібник* / А. Й. Капська, Л. І. Міщик, З. І. Зайцева, О. В. Безпалько, Р. Х. Вайнола, І. М. Ковчина, О. А. Кузьменко, І. М. Пінчук, Н. П. Пихтіна. — К., 2000. — 264 с.
74. *Спірін О. М.* Інформаційні технології і засоби навчання [Електронний ресурс] / О. М. Спірін. — 2009. — № 5 (13). — Режим доступу до журналу: <http://www.ime.edu.ua.net/em.html>
75. *Теличко Н.В.* Американський досвід роботи з обдарованими дітьми в Україні / Н. В. Теличко // Обдарована дитина. — 2005.
76. *Теплов Б.М.* Избр. пр. : В 2 т. — М.: Педагогика, 1985. — Т. 1. — С. 14–305.
77. *Тригубець Г.Є.* Розвиток мотиваційної складової психологічної готовності педагогів до роботи із творчо обдарованими [Електронний ресурс] / Г. Є. Тригубець // Матер. Всеукр. науково-практ. конфер. «Підготовка педагогічних кадрів до роботи з обдарованими школярами в системі післядипломної педагогічної освіти» [м. Рівне, 22–23.11.2007 р.]. — Режим доступу: <http://www.roippo.rivne.com>
78. *Федорова Н.Ф.* Організаційно-педагогічні умови діяльності школи-лабораторії наукової установи : дис. на здобуття наук. ступ канд. пед. наук. спец. 13.00.01 : «Теорія та історія педагогіки» / Н. Ф. Федорова // Інститут педагогіки АПН України. — К., 1999. — 209 с.

79. *Фесенко О.С.* Дослідження феномена «професійна компетентність» вчителя у науковій літературі. Вісник Черкаського університету [Електронний ресурс]. — Серія «Педагогічні науки». Вип. № 32 (365). — 2015. — Режим доступу: edu.ua/article/download/349/362
80. *Фісун О.В.* Засоби навчальної та науково-дослідної роботи / О.В.Фісун. — 2010. — Випуск 34. — С.133–139 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?
81. *Хілько С.О.* Фасилітативний підхід до професійної підготовки майбутніх психологів [Електронний ресурс] / С.О.Хілько // Психолого-педагогічне забезпечення модернізації післядипломної педагогічної освіти в умовах змін : Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (ДВНЗ «Університет менеджменту освіти», м. Київ, м. Донецьк, 26–28 берез. 2014 р.). — Режим доступу: <http://umo.edu.ua//Sekciya3.pdf>
82. *Хомуленко Т.Б.* Сучасні проблеми гендерної соціалізації в онтогенезі особистості // Проблеми загальної та педагогічної психології : Збірник наукових праць Інституту психології ім.Г.С.Сковороди АПН України / Т.Б.Хомуленко. — 2004.
83. *Циба В.Т.* Системна соціальна психологія : навч. посіб. / В.Т.Циба. — К.: Центр навчальної літератури, 2006. — 328 с.
84. *Шадриков В.Д.* Психология деятельности и способности человека : учеб. пособ., 2-е изд, перераб. и доп. — М.: Издательская корпорация «Логос», 1996. — 320 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.twirpx.com>
85. *Щорс В.* Універсальний довідник соціального педагога / В.Щорс, А.Полударова. — К.: Шкільний світ, 2014. — 123 с. — (серія «Б-ка “Шкільного світу”»).
86. *Ясвин В.А.* Тренинг педагогического взаимодействия в творческой образовательной среде / В.А.Ясвин ; под ред. В.И. Панова. — М.: Молодая гвардия, 1997. — 176 с.